

עזרא ונחמיה

UNIVERSITY OF CAPE-TOWN

HEBREW DEPARTMENT

M.A. THESIS: DIFFERING IDEAS CONCERNING
THE RETURN TO, AND RESETTLEMENT IN
PALESTINE DURING THE TIME OF EZRA
AND NEHEMIAH.

BY: MENAHEM STERN

(1971)

אוניברסיטת קייפטאון

המחלקה לעברית

עבודת מחקר לקבלת תואר מוסמך למדעי הרוח:

הדעות השונות בקשר לעליות לארץ-ישראל,

והישוב בארץ בתקופת עזרא ונחמיה.

מוגשת למרצה הנכבד מר ז. אבין

ראש המחלקה ללמודי-העברית

המגיש: מנחם שטרן

(תשל"א)

עביתן חזק

מחקר זה מוקדש:

למנהיגים ולעולים בתקופת "שיבת-ציון",
אשר השיבו בנים לגבולם,
והקימו את "סוכת דוד הנופלת".

נושא העבודה: הדעות השונות בקשר לעליות לארץ ישראל, והישוב בארץ בתקופת עזרא ונחמיה.

מבנה העבודה:

מ ב ר א:

- א'. הרקע להצהרת כורש ולרשיון העולים לפי מקורות הסטוריים.
1. מהותה של הצהרת כורש.
2. קורות השושלת האחרונה בבל.
ב'. הרקע להצהרת כורש ולרשיון העולים לפי התנ"ך.
ג'. מסקנות.

פרק א: עליה ראשונה.

- א'. מי עמד בראש העולים.
ב'. מה היו מטרת העליה.
ג'. מספר העולים והרכבם.
ד'. פעולותיהם הראשונות של העולים בארץ.

פרק ב: עליה שנייה.

- א'. יחוסו המשפחתי של זרובבל.
ב'. זמן העליה.
ג'. הרכב העולים ובעית הכפלת הרשימות בנחמיה ז'.
1. מספר העולים.
2. מצבם הכלכלי של העולים.
3. מסלול העולים.
ד'. מקום ההתיישבות של העולים.
ה'. פעולותיהם הראשונות של העולים.
1. הקמת המזבח.
2. חגיגת ראש השנה.
3. הנחת יסודות למקדש.
ו'. היחסים עם הסכנים - מכתבי השיטנה בעזרא ז'.
ז'. סיום בנין בית המקדש השני.

פרק ג': עליה שלישית.

א'. המאורעות בירושלים במשך 60 שנה מסיום בנין המקדש עד עליתו של עזרא.

ב'. יחוסו ומקצועו של עזרא.

ג'. ארגון העליה.

1. סמכויותיו של עזרא.

2. מספר העולים.

3. מסלול העולים.

ד'. פעולותיו העקריות של עזרא בירושלים.

ה'. תקנות עזרא.

פרק ד': עליתו הראשונה של נחמיה.

א'. מוצאו ומקצועו של נחמיה.

ב'. הגורמים לעליתו לארץ.

ג'. זכויותיו של נחמיה.

ד'. מסלול עליתו, הרכב העולים ומועד העליה.

ה'. פעולותיו הראשונות בירושלים.

ו'. בנין החומה והפרעות מצד השכנים.

ז'. תכנה של האמנה וחגיגת סיום בנין החומות.

פרק ה': עליתו השנייה של נחמיה.

א'. הגורמים לעליתו.

ב'. מועד עליתו.

ג'. מסלול העליה והרכב העולים.

ד'. פעולותיו העקריות של נחמיה בירושלים.

טכום העבודה.

א'. תרומתה של כל עליה (בפרוזה).

ב'. מגמת העליות (בסכמה).

ג'. טבלה משווה בין העליות.

2. קורות השולשלת האחרונה בבבל לפני כבושי כורש

בסקירתי אודות קורות השולשלת האחרונה בבבל לפני כבושי כורש,

כמה נקודות מפתח ואלו הן:

- (א) מי היה מייסדה של השולשלת ?
- (ב) מהו מוצאה של משפחת נבונאידי ?
- (ג) שלטונו של נבונאידי - בזכות מי עלה לשלטון, וכיצד שלט ?

(א) נבונאידי היה מייסדה של השולשלת החדשה בבבל. הוא עולה למלוכה בשנת 556 לפנה"ס בהיותו כבן 60 שנה. סה"כ של שנות מלכותו הוא 17 שנה. בצעירותו שירת כשר בהצרו של נבוכדנאצר, וכן בהצד נרגל-שרצאר, שהיה יורשו של נבוכדנאצר.

(ב) מוצאה של משפחת נבונאידי היא מחרן. משפחה זו עמדה בזיקה הדוקה עם אשור. לפי דעתו של י. לוי⁽⁴⁾ נבונאידי היה נינו של אחיו של אשור-בנפל, מי שהיה בשעתו כהן גדול לאל סין שהיה בחרן.

(ג) נבונאידי עלה לשלטון בזכות האזורים המערביים של מלכותו, המאוכלסים תושבים ארמיים. מדיניות השלטון שלו מחבטאת בהתעסקות בענייני פולחן ודת. בעוד שמלכי בבל עסקו בכיבושיט - הוא עסק בענייני פולחן ודת.

מטרתו היתה: לחדש את הפולחן הבבלי העתיק שמצא בעת ששיפץ מקדשים. אין יודעים בברור מה היו מניעיו, אבל מתוך כחובותיו ניתן להבין שהוא חלם הלומות נבואיים וחזה חזיונות.

פעולותיו נשאו, איפוא, אופי של חידוש ואלו הן:

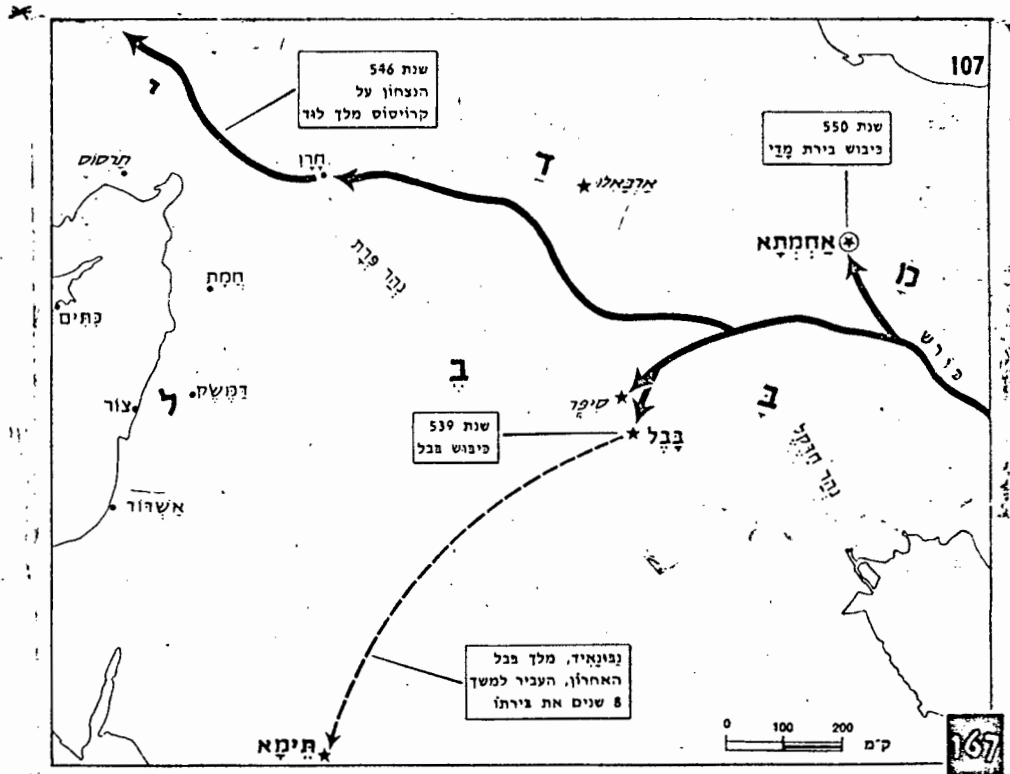
1. הוא קבע את האל סין - אל הירח - מעל לכל אלי בבל. עי"כ פגע בשני גורמים: באלים שהיו בבבל; באל בל הוא מרדוך האל הראשי של בבל, ובכהני בבל שהיו הנפגעים העקריים⁽⁵⁾. כהני בבל לא היו מוכנים לסלוח לנבונאידי על מעשה זה. אותם נבונאידי לא הצליח לשכנע כי האל מרדוך ציווה עליו לבנות את המקדשים לאל סין.

(4) היים תדמור - עוז לדוד - החברה לחקר המקרא חשכ"ד עמ' 453 הערה 9.

(5) עיין קלויזנר - הסטוריה של הבית השני - כרך א' עמ' 127.

2. נבונאיך שיתף את תושבי בבל במסים, שמהם בנה את פולחן סין.
שיתוף כזה הגביר את השנאה אליו.

3. בשלב מאוחר יותר משקם נבונאיך את חרן וגורם על-ידי כך
לשינוי פני הכלכלה בבבל, כיון שהעביר את המרכז מבבל לעיר
צפונית, שהיתה בעבר אשורית ועתה אזור ארמי.

4. כמו-כן, ביטל נבונאיך את חגיגת ראש השנה בבבל⁶. חגיגה זו
היתה מחובותיו הראשיות של מלך בבל, כיון שבטקס זה היו מוציאים
את האלילים ממקדשם והיו מוליכים אותם בתהלוכה חגיגית להשכינם
בהיכל ראש השנה. נבונאיך ביטל חגיגות אלה מחמת האבל הכבד על
חורבן המקדש של האל סין בחרן ע"י אשור בשנת 609.

6) עיין כהנא בפרושו לעזרא ונחמיה עמ' 13.
* עיין אהרוני - "אטלס כרטא" מפה 167.

עקב פעולות אלו מובנת השנאה שגברה כלפי נבונאידי, החושבים החליטו כנראה להפטר ממנו. כהני בבל, אשר לא היה להם מספיק כח לפעול לבד נגד נבונאידי פנו אל כורש מלך פרס שיבוא ויצילם.

אין מוצאים סכסוך בין כורש לבין נבונאידי, באיסטלה ובגליל הטיין מסיפר^(א6) מכונה כורש "עבדו הקטן" של מרדוך⁽⁷⁾. לפי הנאמר שם היה מרדוך אלוהי בבל שהעלה את כורש נגד אסטיינס מלך מדי. ייתכן גם שלאחר כיבוש מדי על-ידי כורש הותר הוא לנבונאידי את השליטה על חרן, כי מדי שלטו על חרן משנת 609 לפנה"ס עם חורבן אשור.

עוד מוצאים אנו; כי באיסטלה של נבונאידי מהרן נאמר, שבעת ישיב-חו בתימא שלח מלכה של עיר המדים משלחת של שלום אל נבונאידי שהבטיח-חה קיום יחסים טובים⁽⁸⁾.

אם היחסים בין כורש ובבל טובים היו, למה כורש כובש אותה, וכיצד השתלט עליה כה מהר?

עונה על כך היים תדמור^(א8) היה קשר בי כהני בבל ובין כורש. נכרתה ברית סתר בין הצדדים. הברית הבטיחה למך הפרסי את כניעת העיר ומלוכה בבבל. וזאת תמורת הבטחה לבטל את החידושים של נבונאידי ולהשיב לכהנים הבבליים את מלוא ההשפעה. היים תדמור מוכיח סברה זו ע"י הבאת ראיה ממעשיו של כורש לאחר כבוש בבל, כורש מחליף רק שניים מקרב שבעת פקידי הראש המנהלים את מקדש אאנה בארך. אלו שהחלפו היו נאמנים לנבונאידי והנשואים נאמ-נים לכורש, ואתם הוא כרת את ברית הסתר.

(א6) היים תדמור-עוז לדוד-החברה לחקר המקרא עמ' 465 הערה 47.

(7) עיין קלויזנר-הסטוריה של הבית השני א' עמ' 126, לפי דעתו "עבדו הקטן" מיוחס למלך המדי אסטייגס (584-550).

(8) הערה: לדעתי משלחת זו נשאה אופי של משלחת דיפלומטית. אבל מאחורי שיגור השליחים הסתתרה כוונה. היה בדעתו של כורש להשתלט על בבל בבוא הזמן וזאת אנו למדים מצעדיו הברורים: תחילה כבוש מדי, אח"כ לוד וקוטי. רק לאחר שהמעגל נסגר עולה הוא על בבל.

(א8) היים תדמור-עוז לדוד-החברה לחקר המקרא - עמ' 467.

קלויזנר¹⁴ אינו מקבל את הדיעה הרווחת בין הסטוריונים, שנבונאיד הזניה את עניני השלטון ועסק רק בעניני פולחן. לדעתו, היה לנבונאיד מניע מדיני בהקמה מחדש של היכל סין שבהרן ובכיבושה של תימא בערב. פעולותיו של נבונאיד בתימא ובחרן גבעו מחששותיו כי נשקפת סכנה לבבל מצד מצרים, במידה ויחבר מלך מצרים לכורש מלך פרס. לכן רצה הוא לחזק את עמדת בבל בסוריה ובערב הקרובות למצרים.

קלויזנר מוסיף ואומר כי היה לו גם מניע כלכלי בפעולותיו של נבונאיד בתימא ובחרן, והיא שמירה על דרכי מסחר חפשיות, היות וחרן היתה צומת דרכים חשובה ואילו תימא קישרה את הדרך מן המפרץ הפרסי לאשור ובבל דרך ארץ ישראל.

ועוד סבור קלויזנר, כי יתכן שרק לשם חיזוק כוחה המדיני והרוחני של בבל חיטט נבונאיד בעתיקותיה, ואסף אלילים עתיקים מקרבה. הוא חשב כי האלילים המרובים והשונים שנאספו בבבל ירחקו את העמים המשועבדים אל העיר השלטת, והאלילים יגנו עליה מכל אויב. הכהנים הבבליים לא תפסו את כוונותיו המדיניות של נבונאיד, ושמרו לו סינה. לכן כל הדברים המשפילים שאנו קוראים על נבונאיד בכתובות, שנכתבו לאחר עלייתו של כורש, באו להחניף לשליט החדש; ולהשפיל את אויבו המנוצח.

קלויזנר¹⁵ אינו מסכים עם ההסטוריונים הסבורים כי הגורם העיקרי למפלת בבל בידי כורש, היא בהקמת פולחנות ומנהגים קדומים שעורר את רוגזם של הכהנים הבבליים והביא בהמשך את מפלת בבל, אלא היו עוד שני גורמים עקריים:

א. תקומתה של אומה צעירה בעלת תרבות דתית חדשה.

ב. הטעות המדינית הגדולה של נבונאיד.

14) קלויזנר -הסטוריה של בית שני א' עמ' 116.

15) " " " " " " עמ' 117.

ב. מה היתה טעותו המדינית הגדולה של נבונאיך ? (19)

הטעות היתה בקוצר הראיה של נבונאיך בשעת כבוש מדי על-ידי כורש. לצורך הבנת הדברים במלואם, עלינו להתחיל להבהיר את העניין מראשית צעדיו של כורש, ונראה שצעדיו היו מחושבים היטב.

כורש מלך אנשך היה משועבד למלכות מדי אשר החזקה וכבשה חלק גדול ממלכות אשור, שהתפוררה בשנות 612-606. במדי מלך אז אסתייגס. כורש הוא "העבד הקטן שלו" (19א) אחד מן הוואסלים הקטנים של מלך מדי.

אבל לאחר שנים מועטות, בערך בשנת 549-550 משתחרר כורש משעבודו של מדי. הוא נלחם במשך שלוש שנים באסתייגס, ומצליח לנצח אותו, כי הייליו של אסתייגס מרדו בו ומסרו את מלכם לכורש. (20) כורש, בחכמתו המדינית, ידע לקנות את לבותיהם של המדיים עד שהיו כמעט לעם אחד עם הפרסים (21) בתנ"ך כמעט תמיד הם מופיעים ביחד "פרס ומדי" (דניאל ה-28) "ויהיבם למדי ופרס".

לכבוש מדי לא התנגד נבונאיך, אלא שמח על כך. בכתובת אחת שלו הוא מספר על חלומו ועל פחדו מפני המדיים ומרדו מרגיע אותו, שכורש עבדו הקטן של אסתייגס והייליו המועטים של כורש ינצחו את המדיים. (22)

19) עיין קלויזנר הסטוריה של בית שני כרך א' עמ' 127.
19א) עיין חיים חדמור - עוז לדוד - החברה לחקר המקרא עמ' 465 הערה 47.

לפי דעתו; עבדו הקטן מוסב למרדו.

20) עיין קלויזנר הסטוריה של בית שני כרך א' עמ' 126 וכך עיין אצל כהנא - בפרושו לעזרא ונחמיה עמ' 12.

21) עיין זר כבוד בפרושו לעזרא ונחמיה עמ' 164. - הוא סבור כי כורש הרג את בנו של אסתייגס ונשא את בתו לאשה ועי"כ נעשה כורש היורש החוקי של מלכות מדי.

22) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני כרך א' עמ' 126-127 הערה 20.

זו היתה תחילת מפלתה של בבל. נבונאידי לא הבין שעם
נפילת מדי, ירצה המלך הצעיר, שיצא מנצח בקרב, להמשיך
ולהתפשט ולכבוש את בבל. אילו היה נבונאידי עוזר לאסתייגס
לעמוד במלחמה נגד כורש, אולי לא היה מצליח לסלק את
המחיצה העיקרית בין פרס ובין בבל⁽²³⁾.

לאחר הנצחון על מדי, כורש אינו ממהר להסתער על בבל
הגדולה, כיון שחשב על המלכות התקיפה של הלודים, שמלך עליה
קרויסוס. נבונאידי וגם קרויסוס תופסים את הסכנה. קרויסוס
כורת ברית לא רק עם נבונאידי, אלא גם עם אמאסוס מלך מצרים,
ועם אספרטה היוונית. אך הסעות של בעלי הברית היתה שהם לא
התנפלו בכוחות משותפים על כורש, אלא חששו והמתינו, וכך
יכול היה כורש להכות אותם אחד אחד.

בשנת 546-7; כבש קרויסוס את פטריה. כורש ממהר לקראתו,
והמלחמה בין הצבאות פורצת על-יד פטריה. הכוחות היו שוים,
והנצחון לא הוכרע. קרויסוס, שחשב כי בעלי הברית יספקו לו
תגבורת, התבצר בעיר בירתו סארדס. אבל שלושת בעלי הברית:
בבל, מצרים ואספרטה, לא שלחו תגבורת. כך נפלה לידי כורש
ארץ לוד העשירה.

אחרי הכבוש של לוד, התכוונן נבונאידי למלחמה ממשית בכורש.
נבונאידי עבר לתימא. הוא עשה זאת על מנת לקדם את פני הרעה.
עי"כ שישב קרוב למצרים רצה למנוע כריתת ברית בין מצרים
וכורש. את השלטון בבבל מסר לידי בנו בלשאצר.

(23) ראה מפה 167 עמ' 5.

בשנת 540 מתחיל כורש את מלחמתו בבבל, אך לפני זה כבש את קוטי, פרובינציה שגבלה עם מדי. אוגברו, הפחה של קוטי, בגד בנבונאיך ומסר את עצמו וצבאו לידי כורש.⁽²⁴⁾

כורש עם עזרתו של אוגברו עולים על בבל. בשנת 539 היה לבלשאצר וצבאו תבוסה גדולה על יד אופי. באותו חודש כבש כורש את סיפר "בלא קרב". נבונאיך ברח מהמערכה - "נבונאיך איחליק"⁽²⁵⁾. לפי קלויזנר; בא נבונאיך למקום המע-רכה בבטחון שבנו ינצח באופי. הוא עם בנו ילכו אחרי הנצחון לסיפר בתהלוכה מפוארת. נבונאיך קיווה, שגם אם כורש ינצח באופי תהיה אפשרות לעכב אותו בסיפר. אבל לאחר התבוסה באופי נס צבאו של בלשאצר ולא היה מוכן להתמודדות נוספת עם כורש ליד סיפר. כשראה זאת נבונאיך ברח גם הוא.

הדרך לבבל הייתה פתוחה. המרחק בין סיפר לבבל הוא - כ- 50 ק"מ. צבאו של כורש עבר זאת במהירות, ונכנס לבבל. בשעת ההשתלטות על העיר נהרג בלשאצר בנו של נבונאיך.

בכך מגיעה לסיומה התפוררותה של ממלכת בבל האדירה, ששלטה כמעט על כל המזרח הקדום.

(24) עיין קלויזנר -הסטוריה של בית שני כרך א' עמ' 127, 128.

(25) עיין קלויזנר " " " " " " עמ' 130

הערה 37.

כ. הרקע להצהרת כורש ולרשיון העולים לפי התנ"ך
בירמיהו כה' 12, אנו קוראים; "והיה כמלאות שבעים שנה
אפקוד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאום ה' את עונם, ועל
ארץ כשדים ושמתי אותו לשממות עולם". בנבואה זו מוצאים
אנו בשורה לשיבת ציון מן הגלות לאחר שבעים שנה.
דניאל ה' למדים אנו; כי המלך בלשאצר עשה משחה גדול
ובו שחו הוא ושריו מכלי הקודש, שהוציא נבוכדנאצר מבית -
המקדש. פתאום נראתה למסובים יד מסתורית שכתבה מלים על
הקיר. חכמי בבל נקראו לפרש את הכתב, אבל הם לא האליחו.
המלכה יעצה להביא את דניאל. הוא בא ופירש את המליח.
"מנא מנא תקל ופרסיך". מנה אלהים את מלכותך והוא שם
קץ למלכותך אשר תנתן למדי ופרס.
ועוד נאמר כי באותו הלילה נהרג בלשאצר, והעיר בבל
נכבשה בשעה שהיו הבבלים שוחים וחוגגים.
כלומר, גם לפי ספר דניאל בגל גופלת לפתע לידי המלך
הפרסי.

הבעיה היא: במקורות ההסטוריים מופיע נבונאיך כמלך
האחרון של בבל, ואלו בספר דניאל מופיע בלשאצר.
פתרונה של הבעיה: בתעודות בבליות מוזכר בלשאצר בן
נבונאיך, שהיה שותפו של נבונאיך בשלטון, ושמלך בפועל
בזמן שנבונאיך שהה בתימא. אחרי-כך נבונאיך הניה בידו
את הנהלת רוב עניני השלטון.
מסתבר כי המדובר בדניאל; לא על בלשאצר בן נבוכדנאצר, אלא
על בלשאצר בן נבונאיך, ואין סתירה בין המקורות ההסטוריים
לביין הכתוב בתנ"ך. (26, 25, 24)

(24) חיים תדמור - עוז לדוד עמ' 459 הערה 24.

(25) הרסום - פרושו לדניאל מבוא לפרשה ה' עמ' 29.

(26) יוחנן אהרוני - אטלס כרטא - עמ' 108.

ג. מסקנותי להתפוררותה של ממלכת בבל האדירה, וכבושה

על-ידי כורש; לאור דעות החוקרים.

נפילת בבל אירעה לפתע, על-ידי כבוש בזק של כורש, אבל קדמה לכך התפוררות שהחלה מספר שנים קודם לכן. ההתפוררות החלה כשנוצרה השנאה לנבונאיד מצד הכהנים והעם, עקב שבוי הפולחן בבל. נבונאיד העלה את האל סין כאל ראשי ופגע באל מרדוך הנבלי. הכהנים חתרו תחת שלטונו של נבונאיד וכתרו ברית עם מלך זר, כורש. תמורת הבטחתו להחזיר את הפולחן הקדום שהיה בהוג בנבל, הבטיחו לו את השלטון בנבל. בזכות כריתת ברית סתרים זו כנש כורש בלא מלחמה את בבל.

בשיטה זו של יצירת "גיס חמישי", הצליח כורש לכבוש גם את מדי וקוטי. שרי הצבא של מדינות אלו בגדו במדינותיהם, ועברו לצדו של כורש. בנבל לא היו אלה ראשי-צבא שבגדו, אלא כהנים; אבל לכהנים היתה שם השפעה גדולה.

נפילתה של ממלכת בבל האדירה נבעה גם מטעות מדינית גדולה שעשה נבונאיד. הוא לא הבין כראוי את מטרותיו העקריות של כורש בכבוש מדי. היתה לכורש כונה נסתרת בכבוש מדי. כבוש זה שימש לו כ"קדש קפיצה" להמשך מסעות-הכבוש על מנת לסגור את המעגל סביב בבל.

גם אמונתם של הפרסים, ויחסם לפולחן המדינות הנכבשות-סייעו להתמוטטותה של ממלכת בבל. מדינות ועמים, שנכבשו ע"י פרס, חשבו: עם הדוגל באמונה של מעשים טובים, ישפר את מצבם ומעמדם, ועל-כן התלהבו לקבל את שלטונו של כורש. הפוליטיקה של הפרסים במדינות הכבושות היתה "סובלנות דתית", שיטה זו נבעה משני גורמים:

ראשית - תורת הדת שלהם הטיפה למעשים טובים, וסובלנות כלפי הזולת.

שנית - הפרסים הבינו שכל התנגדות לפולחן המדינה הכבושה יכולה לקומם את העם על כבוד אלילים שחולל. זאת הבינו בנגוד גמור למעשיו ופעולותיו של נבונאיד, אשר בהתנגדותו לפולחן בבל פגע ברגשותיהם של הנבלים.

נספח 15 למבוא

מסקנותי ליהוס הפרטים ליהודים לעומת שליטים קודמים.

1. נכונאצור - החריב את ירושלים ושרף את מרכז מקום הפולחן של היהודים.

2. נכונאיד - החליט להחזיר את ירושלים ליהודים ממוקים דתיים. כלך בעל הוא לא-אהב את העם שלא אלוהים לא היו פסל וכל העלן נחמ-נה והוא אסף פסילים של העמם אהבים והביאם קטן חלש על פסילי היהודים ולא מצא עובדה זו כלום אחר על נש אהבים וכל שרף ליהודים לבם הלא (27) במסלול הנגדית אחרת והוא האצק לגול בבבל.

3. כורש - היה הגדול של כל המלכות בתיאור הודו (הפך) כומתו-זקן ופוליס יוטזה; תקבל וילג סנהגה הודים, כיתר העמלים הכבושים, רשות לקומם את בית המקדש בבבל ובטורדי הקודש בבבל וכו' לבסוף וכו' את העל שבירושלים בגלל היחס השוב שנתן כורש ליהודים, נחם עליהם שיש דלם אגון את דלם סנהגה וקיה וטהם קראנו בו במצ"ל "פנה" (למעט) ובד גריה

בדל גתי - זה מרש העלך דייא טאו, זה כמנה נב דיו כמו - כורש הדת של הפרטים היחה קרובה יותר האז ואת כל צדקה (הצדקה) בעמם לכוד הלה השב הז והלכתה ותה כפונה ששצ ולנה פסיליזם היה על בדה זו גם הוצאה החי חסל שוננה מצד ה יהודים לאלוה הפרטים. (א-אצור) יסבי אהלה הביא זה נחתם המורה לתוך כבל זכור את רגלי לכן (...). ועד הערש נמדד והסך אהז הערך יוסנה הערש ודקן קצרות דיר וכל מיל ארץ וסנהגה וכו' להחלק את בקודתם הז חרנים כלכוכן. (למל גיה) החרש זה (צדקה) האלה (כהז) יסביס כוכם וסנהגה (להז) קודש ט למנה כרתי זה כל חכמהם חסבת (למה) את כקם מצדחה. חז אלה כרתי חכד, חזר וקודד חזר לבבל על דני ועל חרש של חזק האלים - במקודת מרדן הודן חזר וחרש חזר בעלום למכמה - מרש להחזה.

- (27) עיין קלויזנר הסטוריה של הבית השני פרק א' עמ' 128.
- (28) עיין קלויזנר " " " " " " " " " " עמ' 132.

עיין: חיים תלמוד, "עוז לדוד", החברה לחקני המקרא עמ' 2-251.

פ ר ק א'

עליה ראשונה: ההוצאה לפועל של הצהרת כורש.

הבעיות הקשורות בעליה זו הן:

- א. מי עמד בראש העליה? - המחלוקת סביב ששבאצר.
- ב. מה היו מטרת העולים?
- ג. מהו מספר העולים ומהו הרכבם?
- ד. מהן פעולותיהן הראשונות בשובם לארץ?

מיד אחרי פרסום הצהרת כורש קמו רבים מתושבי הגולה והחליטו להוציאה לפועל, ולהגשימה הלכה למעשה. הם החליטו לעלות ולשוב לציון מיד עם פרסום ההצהרה של כורש. בעזרא א' 6,5 קוראים אנו: "ויקומו ראשי האבות ליהודה ולבנימין... לכל העיר האלהים את רוחו לעלות ולבנות את בית ה' בירושלים, וכל טביבותיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב וברכוש...". אמנם לא כולם העיזו לעלות, אבל לעומת זאת עזרו לעולים ותרמו למקדש.

כורש גם הוציא את כלי ה' אשר לקח נבוכדנאצר מבית-המקדש, בתיווכו של מתרדת הגזבר מסר זאת לששבאצר הנשיא ליהודה (עזרא א' - 8).

א. - המחלוקת סביב השאלה מיהו ששבאצר מסובכת וקשה. בפתרון השאלה מצויה גם התשובה האם עלה בעליה נפרדת, או עם זרובבל ויושוע בן יהוצדק הכהן? לברור הענין, אביא את הפרשנים המסורתיים, ואת הוקרי המקרא. רש"י⁽¹⁾ ששבצר הוא דניאל. ולמה נקרא שמו ששבצר, שעמד בשש צרות.

אבן עזרא⁽²⁾ ששבצר הוא זרובבל, וששבצר הוא שמו הכשרי.
מצודת דוד⁽³⁾ ששבצר הוא זרובבל ונקרא כך בלשון פרס.

(1) עיין בפרושו לעזרא א' - 8.

(2) " " " " 8

(3) " " " " 8.

לדעתי, רש"י מרחיק לכת בסברתו ששבצר הוא דניאל, וקשה לקבל סברה זו, שכן לא מצאנו מקום נוסף המעיד שכך שמו, וגם אם נטען ונאמר שזהו שמו הכשדי, מצאנו בדניאל א' -7 ששמו אינו ששבצר אלא בלטשאצר.

אכן עזרא, ומצודת דוד סבורים כי ששבצר הוא זרובבל. איני נוטה לקבל דעותיהם, כיון שלדעתי אלו הם שני אנשים שונים. דעתי מסתמכת על דעותיהם של חוקרי התנ"ך זר כבוד, וכהנא- (ראה דעותיהם בהמשך).

רבים מחוקרי התנ"ך סבורים כי ששבצר הוא בנו של יהויכין⁽⁴⁾, והם מסתמכים על דברי הימים א' ג' -18 "ובני יכניה- שאלתיאל ומלכירם ופדיה ושנאצר". שנאצר הוא ששבאצר.

מנחם בן יסד⁽⁵⁾; מוכיח כי בכמה כתבי יד של עזרא החיצוני, מצויה צורת הביניים שנבצר המתוּקַבַח בין ששבאצר לשנאצר שברשימות היחס בדברי-הימים. בעל הידיעה סבור כי ששבאצר עמד בראש העליה הראשונה ויסוד המזבח (עזרא א' -8, ה' -15), זקנס ישראל מספרים לתחני פחת עבר נהרה, כי התחילו לבנות את יסודות המקדש מימי ששבאצר.

רוטשטיין⁽⁶⁾; כאשר יכניה משתחרר מבית-הסוהר נולד לו בן וקרא אותו פדיה המציין את שחרורו מהכלא. פדיה הוא שנאצר, והיו לבן שני שמות: פדיה - שם יהודי, שמובנו מתייחס לסביבה יהודית. שנאצר - שם גויי כלפי חושבי בבל. רוטשטיין סובר ששנאצר הוא ששבאצר הנשיא ליהודה.

קלויזנר⁽⁷⁾; ששבאצר לא היה כלל איש יהודי, אלא פקיד פרסי גבוה ממוצא בבלי.

-
- JOHN BRIGHT: HISTORY OF ISRAEL P. 343 (4)
ועיין זר כבוד - פרושו לעזרא ונחמיה עמ' 31 הערה ח'.
מנחם בן-ישראל-ספר זר כבוד - החברה לחקר המקרא עמ' 33. (5)
השם שנ-ב-צר מורכב מן סין-אב-אוצר וקרוב לצורה הנמצאת בדברי הימים א' ג' -18, שנאצר, שגם הוא קצור מן סין-אב-אוצור.
זהבה ביילין - ספר דים-החברה לחקר המקרא עמ' 257. (6)
עיין קלויזנר - הספרייה של בית שני א' עמ' 186, 151. (7)

יהושוע בראנד⁽⁸⁾; דוחה סברה זו של קלויזנר, וטוען כי הצהרת כורש היתה לפי חכמנית יהודית ובהתאם למסורת העם. לכן לא יתכן שיהודים ירשו למסור כלי בית ה' לידינו של לא יהודי, אשר הוא לפי המסורת היהודית טמא.

ביחס למחלוקת סביב ששבצר סובר בעל הדיעה כי כל הדברים המיוחסים לששבצר עשה אותם זרובבל. להוכחת דעתו מביא הוא מקבילות מן התנ"ך:

- א. ששבצר הוא פחה. (עזרא ה' 14), כך גם זרובבל פחה (חגי-א' 1).
- ב. ששבצר מניח יסודות של המקדש (עזרא ה' 16) כך גם עושה זרובבל (עזרא ה' 2)

ממקבילות אלו מוכיח הוא, כי שני השמות שייכים לאדם אחד. כלפי הממשלה הפרסית נקרא שמו של זרובבל: ששבצר, ואלו כלפי פנים שמו: זרובבל.

יהושוע בראנד מביא ראיה להוכחת דעתו מדניאל וחבריו, שגם להם היו שמות כפולים, (דניאל א' 7); "וישם לדניאל בלטשאצר, ולהנניה שדרך".

זר כבוד⁽⁹⁾ אינו מקבל את דעתו של יהושוע בראנד ואחרים, הסבורים כי ששבצר הוא זרובבל, כיוון ששניהם נזכרים כאנשים שונים (בפרק ה' עזרא) בפרק ה' 2; אחרי התוכחה של הנביאים הגי וזכריה, קמים זרובבל ויושיע בן יהוצדק להמשיך ולבנות את בית ה'.

בפרק ה' 16; כאשר זקני ישראל מספרים לתחני על תולדות בנין הבית השני, הם מזכירים את ששבצר כאחד ממניחי היסודות; ואין הם מצביעים על זרובבל, אשר היה בתקופתם, אלא רוצים להוכיח כי מימי כורש ושליחו ששבצר הם מנסיי לבנות את בית-המקדש אבל מפריעים להם בכך.

(8) עיינן יהושוע בראנד - ספר זר כבוד-החברה לחקר המקרא עמ' 103.
(9) זר כבוד פרושו לעזרא ונחמיה עמ' 31 הערה ה'.

גם כהנא¹⁰) דוחה את הסברה, כי ששבצר הוא זרובבל, הוא טוען, כי אלו שני אנשים שונים: ששבצר נתמנה פחה על-ידי כורש (ה' 14)

זרובבל נתמנה פחה ע"י דריוש (הג' א' 14) 16 שנה לאחר ששבצר התמנה לפחה.

נשאלת השאלה: מדוע לא הוזכר שמו של ששבצר ברשימת העולים בפרק ב'?
והתשובה שהוא משיב היא: כמושל הזדרז ששבצר ועלה לארץ מיד עם פרסומו של רשיון כורש, כדי להוציא לפועל את הרשיון, ולעשות סידורים והכנות לקבלת פני העולים. בידיו הופקדו כלי המקדש, שהוצאו ע"י נבוכדנאצר מהמקדש.

שבצר: יהודי מבית דוד - בדיעה זו מסתמך כהנא על ההסתמ-
ריון הירודוטוס¹¹, כי מנהגם של הפרסים היה להעמיד מושלים של המדינות הנכבשות מבני נסיאיהם, או מלכיהם של אותם עמים גופם.

קויפמן¹² סבור; כי ששבצר הוא התרשחא (עזרא ב' 63), כלומר הוא הפחה מושל המהוז ותפקידו להכריע כאשר פורצת מחלוקת. לפי מוצאו היה יהודי, אבל לא מבית דוד; שכן לפי דעתו כורש לא רצה לתת אוטונומיה מדינית נרחבת לישראל.
נשאלת השאלה מדוע בחנוכת בית ה' אין שמו מופיע?
והוא משיב על כך, ואומר: ששבצר היה איש נאמן לשלטון הפרסי, ולכן מופיעים רק שמותיהם של מנהיגי העם והם: זרובבל ויושוע-
(עזרא ג' 8).

ברצוני לסכם ולומר את דעתי, לאחר שהבאתי את הסברות השונות, ביחס לזהותו של ששבצר.

10) כהנא - פרושו לעזרא ונחמיה עם' 20 הערה 2:

11) עיין הירודוטוס ג' ט"ו.

12) קויפמן - תולדות האמונה הישראלית. ספרח' עם' 166

נוטה אני לקבל את דעתו של זר כבוד והאחרים הסבורים, כי
ששבצר היה בנו של יהויכין מלך יהודה.
לדעתי; כורש רצה לתת ליהודה אוטונומיה מלאה, כיון שלאחר
מפלת האמפריה הבבלית אין לו כל סיבה לחשוש מפני יהודה
הקטנה. אילו היה לו צל של ספק במהימנות יחסה של יהודה
לפרסים לא היה ממנה את זרובבל, שהיה מזרע המלוכה ממשפחת
יהויכין, והיה יכול למנות את יהושוע הכהן הגדול לנשיא
יהודה בצד ההיתר לבנות את בית המקדש? השאלה מתיחסת לדעתו
של קויפמן. ומתאר הירודוטוס, שהשיטה של הפרסים היתה למנות
בנים של מלכים לתפקידי שלטון במדינה הכבושה.

נוטה אני לקבל את דעותיהם של זר כבוד, יעקב ליוור⁽¹³⁾ וכהנא-
הסבורים, כי בראש העליה הראשונה עמד שבצר נשיא ליהודה.
מסתמך אני על עזרא א' 5 "ויקומו ראשי האבות... לעלות לבנות
את בית ה' אשר בירושלים". כתוב במפורש שיש כאן עליה.
בהמשך הכתוב בעזרא נאמר כי שבצר קבל את כלי בית ה', ובסוף
הפרק נאמר "הכל העלה שבצר עם העלות הגולה מבבל לירושלים".
מוזכרת כאן, איפוא, עליה בימיו של שבצר. כך גם סובר יעקב
ליוור⁽¹³⁾, כי עליה ראשונה היתה בראשות שבצר. היהודים ניאלו
את ההזדמנות שניתנה להם לעלות חזרה לארצם, ובעקבות עליה
זו עלו רבים אחרים.

רשימת העולים בפרק ב' מראה, כי זוהי עליה חדשה בראשותו
של זרובבל ויושוע. ברשימה זו אין אנו מוצאים שמו של שבצר
בין ראשי העולים, שכן הוא לא עלה אתם אלא היה כבר בארץ
ודאג לשאר העולים. מפרק ה' 16 למדים אנו, כי בראש פעולותיו
ניסה להניח יסודות לבנין המקדש, אבל הפריעו לו צרי יהודה.

(13) יעקב ליוור - מחקרים בידיעת הארץ - ספר ה' עמ' 111.

כמו-כן, סבור אני שהתרחתא (עזרא ב' 63) הוא ששבצר, אשר בתוקף תפקידו כנשיא וכפחה מחליט בענייני יוחסיין. אמנם, איין לנו פרטים רבים על העליה של ששבצר, אבל מפרק א' יכולים אנוללמוד כמה וכמה דברים:

ב. מטרות העולים היו: להחזיר את כלי ה' לירושלים, לשמש חלוצים לגלי העולים שיבואו בעקבות הראשונים.

ג. מספר העולים: ד"ר זר כבוד¹⁴ סבור שעלו בעליה זו כשנים-עשר אלף נפש. הוא מוכיח זאת מאי התאמה במספר העולים הכללי שמופיע בסוף עזרא ב' 64, לביין מספר העולים לפי מגינים בפרק ב'. הסרים שם כשנים עשר אלף נפש, והוא סובר שעלו עם ששבצר. אבל קשה להתבסס על דעתו של זר כבוד, שכן המספר החסר בפרק ב'; יכול להיות שאלו הן הנשים שלא פקדו אותן, ולבסוף בעזרא ב' 64. מונים אותן עם כל הקהל. לפי דעתי קשה להעריך כמה עלו, אבל כנראה שעלו אלפים ספורים.

הרכב העולים: מספר קטן של ראשי בית-אב. חלק גדול היו צעירים משכבות בינוניות, אנשים אמיצים שרצו להוציא לפועל את הרשיון שנתן כורש ליהודים, ולא חששו מהסכנות האורבות בדרך. מטלול העולים: לאורך נהר פרט עד חלב. משם דרך חמת שומרון לירושלים. (16, 15)

ד. פעולתם הראשונה של השבים: הנחת יסודות למקדש. פעולה זו נפטקה עקב צרי יהודה כאמור לעיל.

14) זר כבוד פרושו לעזרא ונחמיה פרק ב' 64.
15) יוחנן אפרוני - אטלס כרטא עמ' 108.
16) ראה מפה בנספח לעליה ראשונה, עמ' 24.

פ ר ק ב'

עליה שניה בסימן הקמת "סוכת דוד הנופלת"

ראשי פרקים לעליה זו:

- (א) מהו יחוסו של זרובבל ?
- (ב) זמן העליה.
- (ג) הרכב העולים ובעית הכפלת הרשימות בנחמיה ז'.
1. מספר העולים.
2. מצבם הכלכלי של העולים.
3. מסלול העולים.
- (ד) מקום ההתישבות.
- (ה) פעולותיהם הראשונות של העולים.
1. הגיגת ראש השנה.
2. הקמת המזבח.
3. הנחת יסוד למקדש.
- (ו) היחסים עם השכנים - מכתבי השטנה בעזרא ד'.
- (ז) סיום בנין המקדש השני.

א. יחוסו המשפחתי של זרובבל.

בראשית דברי על עליה שניה, בראוני לדון ולהבהיר את יחוסו המשפחתי של זרובבל.

הבעיה היא: האם זרובבל הוא בן שאלתיאל, שהיה בנו בכורו של יהויכין המלך (כפי שמוזכר בעזרא ג'-2, נחמיה יב'-1); או שזרובבל הוא בן פדיה, שהוא בנו השלישי של יהויכין (כפי שמוזכר בדברי הימים א', ג'-19) להבהרת הבעיה אציגה בצורה טבלה.

מהו יחוסו המשפחתי של זרובבל?

דברי הימים א' ג'-19	עזרא ג' - 2
<p style="text-align: center;">יהויכין</p> <p style="text-align: center;"> </p> <p style="text-align: center;">-----</p> <p>פדיה מלכירם שאלתיאל</p> <p style="text-align: center;"> </p> <p style="text-align: center;">זרובבל</p>	<p style="text-align: center;">יהויכין</p> <p style="text-align: center;"> </p> <p style="text-align: center;">שאלתיאל</p> <p style="text-align: center;"> </p> <p style="text-align: center;">זרובבל</p>

לפתרון השאלה אביא את הפרשנות המסורתית ואח"כ את דעותיהם של חוקרי המקרא.

אכן עזרא⁽¹⁾ זרובבל בן שאלתיאל. שאלתיאל לא היה אביו אלא דודו, ונקרא אביו כי הוא שיפח אותו. אבן עזרא מסתמך על בני מירב בת-שאול שהיו לה ילדים, אבל מיכל בת-שאול גידלה אותם ונקראו על שמה⁽²⁾.

(1) ראה פרשנותו לעזרא ג' -2.

(2) בשמואל ב' כא'-8. - אנו קוראים: "בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעזריאל". והרי משמואל א' יה' 19, אנו למדים כי מירב ניתנה לעזריאל זה היא ילדה לו בניס? אלא בני מירב נקראו על שמה של מיכל, כי היא גידלה אותם.

רד"ק⁽³⁾

ליכניה היו שני בנים: אסיר ושאלתיאל. לראשון קרא אסיר, שנולד בבית האסורין. כאן רד"ק מקשה ושואל איך אפשרי הדבר, הרי כתוב בירמיהו כב' 30: "כתבו את האיש הזה ערירי, גבר לא יצלה בימיו".

אם כן, איך נולד לו בן? על-כך עונה הרד"ק בהסתמכו על חכמי התלמוד⁽⁴⁾. יהויכין עשה תשובה בבית-האסורין, ושב אל ה' בכל לבו ויעתר לו ה' ונתן לו בנים, ויצא מבית הכלא וקרא שם האחד "אסיר", שנולד בבית-האסורין, ושם השני: שאלתיאל, שנשאלה מלכות בית דוד ממנו.

מלכירם ופדיה-הם בני שאלתיאל- לפי פרושו של רד"ק. כאן נהג ספר דברי הימים דרך קצרה ולא הוסיף ובני שאלתיאל מלכירם ופדיה. אם כך נשאר השאלה: מדוע בחגי ובעזרא מכנים את זרובבל בן שאלתיאל, הן לפי דעתו של הרד"ק שלתיאל הוא סבו של זרובבל? על-כך עונה הרד"ק ואומר, כי ישנם מקומות בחנ"ך שזכר בני בנים כבנים.

מצודת דוד⁽⁵⁾ גורס כמו רד"ק ואומר; כי מלכירם ופדיה הם בניו של שאלתיאל. שאלתיאל, אם כן, הוא סבו של זרובבל. - ובני בנים הם כבנים.

(3) עיין בפרושו לדברי הימים א' ג' - 17.

(4) עיין סנהדרין לז' עמ"ב "אומר ר' יוחנן: גולה מכפרת על הכל, שנאמר: כתבו את האיש הזה ערירי", ובתור דגלה כתוב: אסיר שאלתיאל בנו. "אסיר שעברתו אמו בבית-האסורין. שאלתיאל ששתלו, שלא בדרך הנשתלין דאין אשה מתעברת מעומד והיא נתעברה מעומד."

(5) עיין בפרושו לדברי הימים א' ג' 17.

בשאלת ייחוסו המשפחתי של זרובבל מתחבטים גם חוקרי המקרא.

איזנשטיין (6) סבור, כי זרובבל הוא בן שאלתיאל מבני בניו של יהויכין. שאלתיאל הוא בן אסיר, והוליד את מלכירם ופדיה; ובני פדיה זרובבל. מסתבר שזרובבל היה נכדו של שאלתיאל, וקראו לו בנה "כי בני כבנים". איזנשטיין מביא את דעת חז"ל, שסברו: שכל השמות הנ"ל שמו-תואר הם: שאלתיאל - שתלו אל. זרובבל - זרע בבל.

ושמו של זרובבל הוא נחמיה בן חכליה, והוא מסתמך על סנהדרין לז' לח'.

אין אני מקבל את דעת חכמי התלמוד, כי זרובבל הוא נחמיה בן חכליה, היות ומבחינת מנין השנים אין הדבר הגיוני:

העליה בימי זרובבל היתה : בשנת 536 לפנה"ס

העליה בימי נחמיה היתה : בשנת 446 לפנה"ס

מכאן, שהיה פער של כ-90 עד 100 שנה, בין עליתו של זרובבל ובין עליתו של נחמיה. ע"פ מרצו ופעולותיו של נחמיה אין להניח שהוא היה אדם כה זקן.

כהנא (7) אינו מביע את דעתו במחלוקת הנ"ל. הוא מצייך, כי קיימת מחלוקת בענין המקורות. בעזרא: בן שאלתיאל, ובדברי-הימים: בן פדיה. החשובה, לדעתו, כי זרובבל מבני בניו של יהויכין המלך היה.

בעליה זו זרובבל הוא אחד מהברי הועד, שעמד בראש העולים. את התואר פחה קבל רק בימי דריוש.

(6) עיין אינציקלופדיה אוצר ישראל כרך ד' עמ' 239.

(7) עיין בפרושו לעזרא ב' - 2.

זאב יעבץ⁽⁸⁾ ייחוסו המלא של זרובבל: "הוא זרובבל בן פדיה בן שאלתיאל בן המלך יהויכין". (מסחמך על דברי-הימים י"ב' 17), אשר קראו לו הכשדים ששבצר. קראו לזרובבל בן שאלתיאל, כי פדיה מת בנעוריו, על פני אביו, והוא גדל בבית שאלתיאל אבי פדיה.

יעבץ רואה את ייחוסו של זרובבל כך: שאלתיאל הוליד את פדיה, פדיה הוליד את זרובבל. פרושו זהה לפרושיהם של איזנשטיין, מצודת-דוד ורד"ק.

קלויזנר⁽⁹⁾ הרשימה בדבה"מ עושה רושם של רשימה עתיקה. אבל אין רשימה יחידה זו יכולה להכריע את כל המקומות המרובים, שבספרי חגי וזכריה, בו מוזכר זרובבל בן שאלתיאל.

קלויזנר מוסיף בעניין. בתחילה שבצר היה פחה, ואילו זרובבל כבנו של בן יהויכין עמד בראש העולים. ראייה לסברה זו מביא קלויזנר ממלכים ב' כד' 15. יהויכין הוגלה בגיל 18, אבל כבר היו לו נשים. כי כתוב "שנשי המלך" גלו אתו, וכבר יכולים היו להרות לו גם בנים. בשנת שלוש-עשרה לנבוכדנאצר כבר היו לו חמישה בנים⁽¹⁰⁾.

אבל, אף על פי כן, לפי קלויזנר, קשה לשער שבמשך חמישים-וחשע השנים שעברו, מגלות יהויכין עד הכרזת כורש, כבר היה בן לבנו של יהויכין, שהיה ראוי לפי גילו להתמנות לפחה. קלויזנר סבור, כי "זרובבל" זה שם גבלי: זר-בב-אל⁽¹¹⁾, ולאביו יש עדיין שם עברי טהור: שאלתיאל. כלומר, לדעתו, ישנה השפעה בבליה על קריאת השם לבנו של שאלתיאל.

(8) עייך יעבץ - תולדות ישראל כרך ג' עמ' 83.
(9) עייך הסטוריה של בית שני א' עמ' 153, 154 / קלויזנר.
(10) קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' עמ' 37. - נמצאו כתובות, שבאחת מהן יש תאריך: שנת 13 לנבוכדנאצר בכתובת הזו קוראים שיש לתת "ל-או-כי-נו מלך יהודה" ולחמשת בני המלך כמויות ידועות של שמן שומשומים לאכילה.
(11) יהושוע ברנד מתנגד לדעתו וסובר שזהו שם יהודי לאומי זרע בבל נולד בבל ואני מסכים עם יהושוע ברנד.

קויפמן¹²) מזכיר את המחלוקת בין המקראות. הוא מביא את פרושו של הרד"ק¹³ הסבור, שמדיה הוא בן שאלתיאל; וזרובבל נקרא על שם אבי אביו. (לפי רד"ק: שאלתיאל הוא בנו של יהויכין, אשר הוליד את מלכירם פדיה, ופדיה הוליד את זרובבל.)

קויפמן אינו מקבל את דעתו של הרד"ק, כי לפי הפשט, פדיה אינו בנו של שאלתיאל, אלא אחיו של שאלתיאל. קויפמן מביא גם את דעתו של רוטשטיין¹⁴ המשתדל להוכיח שמסורת דבהי"מ היא הנכונה, ולכן זרובבל הוא בן פדיה. ואומר קויפמן, כי בשום פנים ואופן אין לדחות את עדות ספרי הגי ועזרא מפני מגילת הייחוס שבדהי"מ, שהטקסט שלהם מחוק ונקוב וחרור. בענין שלנו אין טעות של בעל דבהי"מ, אלא ליקוי נוסח. בפרק ג' יט' נשרו אחרי "ובני פדיה" כמה מלים והם: שמות בני פדיה, והמלים ובני שאלתיאל. הוא מביא ראיה מדבהי"מ א' ט' 45-35; הוא מקדים שם את מקלות הצעיר לנר ומייחס אליו רק דור אחד (את שמאם), ואחר-כך חוזר לנר ומביא סדר דורות ארוך של יחש שאול.

גם בדבהי"מ א' ג' 17-19 עשה כן; הקדים את פדיה הצעיר לשאלתיאל, ואחר-כך חזר לשאלתיאל, וייחס אליו כמה וכמה דורות. בפסוק 19 אחרי המלים "ובני פדיה", היו צריכים להוסיף שמות בני פדיה והמלים "ובני שאלתיאל". - אך הם נשרו. לפי זה, מטתבר, כי זרובבל מיוחס לשאלתיאל ולא לפדיה. מסקנה: קויפמן סבור כי זרובבל, גם לפי דבהי"מ א' ג' 19, היה בן שאלתיאל, ולא בן פדיה.

12) עיין תולדות האמונה הישראלית ספר ח' עמ' 166, 167 הערה 9.

13) עיין בפרושו לדבהי"מ א' - ג' עמ' 16, 17.

14) עיין באורו לדבהי"מ א' עמ' 41-42.

(ב) זמן העליה.

הוקרים רבים, וביניהם גם זר כבוד⁽¹⁷⁾, סבורים כי זרובבל וישוע עלו בשנה א' לדריוש.

הוקרים אלו הושפעו מן הספור בעזרא הגנוז (ג', ו'), שלפיו זרובבל נער משומרי ראשו של דריוש, נשא-חן בעיני המלך לאחר שנצח את חבריו בתחרות חכמה. כאשר שאלו המלך מה הפרט שהוא מבקש, בקש רשות להשיב לירושליח את כלי המקדש, שהוציא נבוכדנאצר. המלך הסכים לבקשתו, וגם נתן בידו מכתבים אל ראשי המדינות, שיעזרו לו בבנין המקדש ויפטררו את יהודה ממסים.

אך אין להתבסס על ספור זה, שיש בו סימני אגדה⁽¹⁸⁾, אני סבור שעליה זו הייתה שנה שנתיים אחרי העליה הראשונה בימי שבצר. לאחר שיהודי בבל נוכחו לדעת כי העליה הראשונה הגיע בשלום, הם מחליטים לעלות כהמשך לראשונים. זרובבל הצעיר, הנמרץ והפעלתן מארגן עליה גדולה, אשר כללה כארבעים-אלף איש.

כמו-כן, אם היינו גורסים כדעת החוקרים הנ"ל; כי העליה הייתה בשנה הראשונה למלכותו של דריוש, לא היו הנביאים מוכיחים את העם על הזנחת הבנין, (חגי א' 4) כי הם עלו, הניחו יסודות והזמינו ציוד לבנין המקדש. עד שציוד כזה מגיע עוברים חדשים. כלומר, הייתה פעילות במשך השנה הראשונה. אם כן, מדוע מוכיח הנביא בשנה השניה "העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב"? מכאן, שהנביא מוכיח את העם לא על הזנחת הבנין לתקופה קצרה, אלא על הזנחה במשך תקופה ארוכה. העולים עלו שנה שנתיים אחרי הכרזת כורש. הם הגיעו לארץ, הניחו יסודות למקדש, ובאים השומרונים ומפריעים לבניה.

(17) עיין בפרושו לעזרא ב' 1-.

(18) עיין יעקב ליוור, אנציקלופדיה מקראית כרך ב' עמ' 939.

השומרונים היו מתנפלים על הַיְסוּדָנָה, הורסים ומפריעים לשיירות הציוד להגיע לירושלים⁽¹⁹⁾. לעולים אין ממון רב לקנות ציוד חדש. זרובבל ויהושוע מתאכזבים, ומפסיקים את הבניה עד שנת שתיים לדריוש. אז עם שינוי השלטון בפרס, רואים הנביאים אפשרות לחדש את הבניה. לכן הם מוכיחים ומעודדים את העם להמשיך לבנות אחרי הפסקה ארוכה.

ג. הרכב העולים ובעית הכפלת רשימות העולים.

הרשימה בעזרא ב', העוסקת ברשימת העולים, חוזרת על עצמה בשנויים קטנים בנחמיה ז'. שם מסופר, כי נחמיה בקש להרבות את תושבי ירושלים, ולשם כך חפש את "ספר היחש" של העולים הראשונים. אך מה הקשר בין ספר היחש של העולים הראשונים, ובין תושבי ירושלים בימיו? אלא, שרצה להשוות את האוכלוסיה של הישוב בימיו לאוכלוסיה הראשונה, שעלתה מבבל. היחה לו מטרה בכך: נחמיה היה מעונין להגדיל את מספר המתישבים בירושלים, ורצה כי המתישבים החדשים בה יהיו מן המעולים שבאומה, מצאצאיהם של העולים הראשונים. בני הגולה המיוחסים, ולא מדלת הארץ שנשארה בארץ שלא נטהרו לגמרי מעבודה זרה, שהיתה בזמן החורבן. לכן רק מי שנמצא בספר היחש נתבקש להפריש חלק לירושלים⁽²⁰⁾.

אבל שאלת ההכפלה נשארה. מדוע הוא העתיק את ספר היחש במלואו? סגל⁽²¹⁾ סובר, כי נחמיה כתב את הפסוק הראשון ז' 5 "ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו מספר העולים הראשונים ומשפחותיהם".

(19) עיין קויפמן חולדות האמונה הישראלית עמ' 208 ספר ח'.

(20) עיין סגל מבוא המקרא ג' עמ' 768.

(21) עיין הערה מס' 20 לעייל.

והוא ממשיך לספר: "ואאסוף את החורים והסגנים ואת העם להתיחש", אך העורך של ספר נחמיה, שמצא את ספר היחש הפסיק אחרי ז' 5 מלהעתיק את דברי נחמיה, ובמקום נתן את ספר היחש במלואו.

בעיה זו היתה נפתרת אם הרשימה היתה מדויקת וזהה בשני הספרים. אלא ישנם שנויים, ולכן השאלה היא: מהיכן העורך לקח זאת? אם מעזרא ב', אזי מדוע ישנם שנויים? או אולי ממקום אחר?

דעתו של כהנא בענין זה (22): לאחר שגמרי נחמיה לבצר את העיר חשב להגדיל בה את מספר התושבים, ולכן הוא הכין רשימה של העם כדי לקבוע כיצד להגדיל את מספר תושבי העיר, ובמקום שחבוא הרשימה שעשה נחמיה כתוב "ואמצא ספר היחש העולים בראשונה" (נחמיה ז' 5) ומוזכרת הרשימה מעזרא ב', אלא שבנחמיה היא מופיעה בחילופי נוסח בשמות ובמנינים. הרשימה מעזרא ב' באה לשם השוואה עם הרשימה החדשה של אוכלסי ישראל שהכין נחמיה. אולם הרשימה הזו, שהכין נחמיה, נעקרה ממקומה, מפרק ז', והועברה לפרק יא', ונכנסו בין הרשימות שלושה פרקים ח' ט' י', העוסקים בענינים אחרים, והפרידו בין הרשימות.

(22) עיין כהנא במבוא לפרושו לעזרא עמ' 50.

הגורמים לשנויים בין הרשימות לפי דעתו של כהנא.

עם השואת הנדבות שניתנו ע"י העוליים לצרכי במקדש
בעזרא ב' 68, 69; עם נחמיה ז' 60-62 אפשר להגיע למסקנה:

עזרא ב'

נחמיה ז'

1. לא נזכר מתנות הרתרשתא.	1. הרתרשתא נתן לאוצר:
	זהב דרכמונים-אלף.
	מזרקות - חמישים.
	כתנות כהנים-שלושים וחמש מאות.
2. ראשי האבות:	2. ראשי האבות:
זהב דרכמונים-שש רבאות ואלף.	זהב דרכמונים-שתי רבות
כסף מנים - חמשת אלפים.	כסף מנים - אלפים ומאתיים.
כתנות כהנים - מאה.	
3. לא נזכרים שארית העם.	3. שארית העם:
	זהב דרכמונים-שתי ריבוא.
	כסף מנים - אלפיים.
	כתנות כהנים - ששים ושבע.

מתוך השואה זו, מסיק כהנא, שבעזרא יש עבוד, והסכומים מובאים בצורה מסוכמת ומעוגלת.
לדוגמא: במקום כסף מנים אלפיים; ואלפיים ומאתיים (בנחמיה ז'), מופיע בעזרא ב' חמשת אלפים - מספר מעוגל.
מהשואה זו מסיק כהנא, שהרשימות נטלו ממקור אחד, אלא שבספר עזרא הל תיקון וסגנון, ובנחמיה הובאו הדברים כמות שהם.

השגותי על דברי כהנא.

איני נוטה לקבל את הרישא של דברי כהנא, הסבור כי ההפסקה בין הפרקים בנחמיה, בין פרק ז' לפרק יא', נגרמה ע"י טעות המעתיק, שהפסיק בין רשימת העולים בראשונה, ובין רשימת היחס בימי נחמיה.

לדעתי, ההפסקה הזאת נבעה מן העובדה, כי לאחר שגמר את בניין החומה עסק בהגדלת מספר חושבי ירושלים. נחמיה מצא את רשימת היחס של העולים בראשונה. (פרק ז'), והנה הגיע החודש השביעי חודש החגים (פרק ח'), העם התאסף בירושלים. עזרא קרא בפניהם בתורה. בעקבות זה הם חגגו גם את חג הסוכות לפי הכתוב בתורה. בהמשך (פרק ט'). מתעורר בחלק מהעם יסורי מצאון על ההתבוללות עם בני נכר. הם כותבים אמנה (פרק י'), ומבטיחים: לא להתבולל עם הנוכרים, שמירה על השבת, שמירת שביעית, ועניני המקדש (שלישית הסקל, קרבן עצים, בכורים וכו'). (23)

לאחר מעשים אלו, שהם היו לא פחות חשובים מהגדלת מספר התושבים בירושלים, ממשיך נחמיה (פרק יא') לעסוק בהגדלת התושבים של העיר והפילו גורלות מי מיושבי יהודה ישבו בירושלים, ומביא גם את רשימות המתישבים בירושלים. נוטה אני לקבל את הסיפא, של דברי כהנא הסובר, כי הרשימות נלקחו ממקור אחד. יתכן גם, שהרשימה בעזרא ב' מעובדת יותר מאשר זו בנחמיה ז'. אבל זאת אפשר לראות רק מהשוואת מתנות העם וראשי העם, ולא מיתר חלקי הרשימה.

(23) עיין זר כבוד פרושולנחמיה ז' 63.

למלבי"ם²⁴) אין קשיים בעקבות הכפלת הרשימות, מכיון שהוא טוען:

א. בעזרא ב' הרשימות מעידות על עליה מהשכבות הנכבדות, שגלו עם יהויכין, ואותם הגלה נבוכדנאצר לעיר המלוכה והיו שם בכבוד.

ב. בנחמיה ז' הרשימות מתיחסות לעולים מהשכבה הדלה, שגלו עם צדקיהו, והם הוגלו אל המדינה כי היו שפלים בעיניו.

המלבי"ם מסתמך על השוואה בין הכתובים:

בעזרא ב', ו': "אשר הגלה נבוכדנאצר מלך בבל, לבבל" בנחמיה ז', 6: "אשר הגלה נבוכדנאצר מלך בבל".

מסתבר לפי דעת המלבי"ם, שהעולים בעזרא ב' הוגלו אל בבל עיר הבירה, והעולים בנחמיה הוגלו אל ערי המדינה, ולא נזכרו שמות הערים.

ב. ועוד סבור המלבי"ם, שהתשובים בעזרא ב', עיקר מהלכם היה לירושלים ומשם התפשטו ביהודה. הפחותים בנחמיה ז', עיקר מהלכם היה ליהודה לגור שם. המלבי"ם מסתמך על

חוסר אות היהס -ל- בנחמיה ז', 1:

בעזרא ב' 1: "וישובו לירושלים ויהודה".

בנחמיה ז' 6: "וישובו לירושלים וליהודה".

אבל נשאלת השאלה: מה עם ראשי העם המוזכרים בראש שתי

הרשימות הן בעזרא ב' 1 והן בנחמיה ז' 6?

גם לשאלה זו יש למלבי"ם תשובה:

בנחמיה ז' עלו אתם ראשי ישראל נוספים כגון: עזריה, רעמיה,

נחמני. והם לא מוזכרים בעזרא ב'; ואלו שמוזכרים בעזרא ב'

עלו בפעם הראשונה, ולאחר שגמרו את בנין הבית חזרו לבבל,

ועלו פעם נוספת לירושלים עם נחמיה.

(24) עיין בפרושו לעזרא ב' 1.

דחית פרושו של המלבי"ם

פרוש זה של המלבי"ם יכול אני לקבל רק **מדברי מדרש**, אבל איני יכול להתבסס עליהם. דוחה אני את דעתו מטעמים אלו:

א. אין אנו מוציאים בעזרא ב', שהעליה עלתה בעיקר מהעיר בבל. אין הוכחה כי עלו בעיקר מנכבדי העם, אלא ההיפך הוא הנכון.

עלו בעיקר מהמעבד הבינוני. העובדה שרוב בהמות הרכיבה היו חמורים 83% מוכיחה, כי עלו שכבות בינוניות ועניות⁽²⁵⁾. כמובן שהיו גם מנכבדי העם, אבל אלו היו אחוז קטן. גם הסתמכותו של המלבי"ם לקביעת הנחה זו, על חוסר המלה בבל בנחמיה ז' 6, אינה משכנעת. כותב ספר נחמיה בהעתיקו את רשימת היחש דילג על המלה בבל, אשר מופיעה פעמיים: "מלך בבל לבבל". - זוהי "קפיצת עין" והיא תופעה ידועה בזמן העתקת טקסטים ונקראת- "הפלוגרפיה" (חד כתיבה), במקום שני כתובים דומים, כותבים רק אחד.*

ב. כמו-כן, אין להסתמך ולקבוע מסקנות מחוסר אות היחס-ל - ומזה להסיק כי מטרתם של השבים בעזרא ב' היתה לירושלים, ואלו של אלו המוזכרים בנחמיה ז' ליהודה.

ג. איני מקבל את דעתו האומרת; כאילו חלק מראשי העולים עלו פעמיים! גם בימי זרובבל וגם בימי נחמיה, כי לפי מנין השנים אין הדבר הגיוני. ראשי-ישראל אלו היו צריכים להיות לא רק מנהיגים נכבדים ונבונים, אלא גם אנשים חזקים מאד במובן פיזי; שכן פרק הזמן מעלית זרובבל עד נחמיה הוא - כ-80-90 שנה, ואם נוסיף לזה עוד שלושים שנה מינימום (כי לא יתכן שאנשים צעירים יותר היו המנהיגים בימי זרובבל), יוצא לפי זה שהנכבדים אשר עלו עם נחמיה פעם שניה היו אנשים בני 120 שנה. קשה לקבל זאת כדבר הגיוני, אלא רק כדברי אגדה.

ועד הרי כתוב במפורש בנחמיה ז' 5 "ואמצא ספר היחש העולים בראשונה. ולא כתוב העולים. אלא בראשונה. הכונה לעולים שעלו עם זרובבל, ולא עם אלו שעלו עם נחמיה.

(25) עיין יבן-שם ספר נייגר עמ' 209, החברה לחקר המקרא.

(* בשמ"ב, ז', 12 מופיע -"כי מלאו. בדהימ' א'- יז', 11 מופיע -"כי ימלאו.

יוד' אחת נשרה, עקב טעות המעתיק שנבעה מקפיצת עין. (זו דוגמא נוספת של "הפלוגרפיה".)

השנויים הכוללים בין הרשימות

בעזרא ב': ראשי העם - אחד-עשר. (חסר נחמני)

בנחמיה ז': ראשי העם - שנים עשר .

בנחמיה ז': במקום שריה (עזרא ב'), מופיע עזריה.
במקום רעליה (עזרא ב'), מופיע רעמיה.
במקום מספר (עזרא ב'), מופיע מספרת.
במקום רחום (בעזרא ב'), מופיע נחום.

א. השוני הזה בכתוב אינו צריך להדאיג, שכן אלו הן שיבושי המעתיק. אבל מדוע השם נחמני שהיה מראשי העולים, בעזרא ב' חסר?

קלויזנר²⁶ סובר, שנחמני נשמט במקרה בספר עזרא. הוא גם מסביר מדוע השוני בין שריה (עזרא ב') ועזריה (נחמיה ז'). "עזריה" - הוא שמו השלם של עזרא, ואחר השם "נחמיה" בנחמיה ז' נשתרבו בקולמוסו של הסופר המאוחר השם "עזריה", כלומר עזרא; שהרי נחמיה ועזרא באים תמיד יחד.²⁷

ב. גם ענין המספרים לא זהה. כהנא²⁸ סובר, שיתכן כי בתחילה כתבו^{את} המספרים בספרות בדרך הפיניקים, ולא באותיות האלפבית, ולפי כך השנויים.

אבן עזרא²⁹ הוסיף מספרים בנחמיה, כי נוספו בנים למשפחות במשך הזמן, וכאשר גרע סימן שמתו.

26 עיין קלויזנר הסטוריה של הבית השני א', עמ' 187.
27 עיין קלויזנר הסטוריה של הבית השני ספר א' עמ' 186 הערה 8.
28 עיין בפרושו לעזרא ב' 1.
29 עיין בפרושו לנחמיה ז' 6.

טבלה משוה ביין מספר העולים בעזרא ב' ונחמיה ז'

נחמיה ז'	עזרא ב'	קבוצות-העולים
25.406	24.144	אנשי עם ישראל
4.289	4.289	כהנים
74	74	לויים
148	128	משוררים
138	139	שוערים
392	392	נתינים
642	652	חסרי יחוס
איש 31.089	איש 29,818	

אני נוטה לקבל את דעתו של אבן עזרא, למרות שגם הגירסא של כהנא נראית הגיונית. לפי צרוף המספרים הבודדים:

בעזרא מקבלים: - 29.818

בנחמיה מקבלים: - 31.089

ההבדל: 1.271 איש

ואם נניח כי העולים עם זרובבל היו ברובם צעירים, ועד ימיו של נחמיה עברו כ 80-90 שנה, הרי אחוז התמותה בהשוואה עם הגידול הטבעי מניח את הדעת.

ג. בעזרא ב' לא מוזכר שהתרחשא נתן מתנות לאוצר (נחמיה ז' 69). לענין זה סובר המלבי"ם⁽³⁰⁾ שפסוק זה הוכנס ע"י העורך, כי לאחר שעלה נחמיה נתן מתנות לאוצר. כך סובר גם מצוות-דוד⁽³¹⁾ אני מקבל את פרושו של המלבי"ם.

(30) עיין בפרושו לנחמיה ז' 62.

(31) עיין בפרושו לנחמיה ז'.

משנוריים אלו בין המקראות ישנם חוקרים רבים הטוענים:

1. רשימת נחמיה היא הראשונה, ורשימת עזרא לקוחה מספר נחמיה⁽³²⁾.
2. הרשימות הללו לא מתיחסות לזמנו של כורש, אלא לזמן הרבה יותר מאוחר, והם מסתמכים על השם בניגוי (עזרא ב', 2, נחמיה ז', 7). הם סוברים שזהו השם הפרסי בגוהי, שמופיע בכתבי יב.

אלא, לדעתי, יש לדחות טענות אלו:

ראשית: מאי-הדיוק בין המקראות אין להרחיק לכת ולהוציא מסקנות לא מבוססות, כיון שנחמיה אומר במפורש "ואמצא ספר היחש העולים בראשונה". (נחמיה ז', 5), כלומר, מצא רשימת-עולים קודמת מימי העליות הראשונות; והשנוריים בטקסטים נובעים בגלל טעות המעתיק, או שנחמיה לקח את הרשימה ממקור אחר, ששם מופיעים שנים-עשר ראשי ישראל ובו גם מוזכר שהתרחש נתן מתנות לאוצר⁽³³⁾.

שנית: מהשם "בגוי", אין עדיין לקבוע כי הרשימה מתיחסת לתקופה מאוחרת יותר, שכן מצאו שמות פרסיים בבבל עוד בימי נבוכדנאצר. בימי עליה ראשונה בקרא הגזבר, שמוציא את כלי הקודש ומוסר אותם לששנצר, בשם פרסי: "מתרדת"⁽³⁴⁾.

בנוסף על כך, "בני הקוץ" המופיעים בשני מקומות: עזרא ב' 61, נחמיה ז' 63, כבלתי כשרים לעבודת הקדש. בעוד שיודעים אנו כי בימי עזרא הם כבר כשרים (עזרא ח' 33), והשתתפו בבנין החומה של נחמיה. "ועל ידט החזיק מרמות בן אוריה בן הקוץ" (נחמיה ג' 4), כלומר הם כנראה הוכיחו את יחושם⁽³⁵⁾. ואם רשימה זו מתיחסת לזמן מאוחר יותר, מדוע לא הוציאו את הענין של "בני הקוץ" מתוכו? אלא זו הוכחה בוספת, שזאת רשימה מימי העליות הראשונות בהן עדיין "בני הקוץ" פסולין לכהונה.

(32) עיין קיטל KITIEL III 2, SS, P. 351-353

(33) עיין הרטום בפרושו לעזרא מבוא לפרשה ב' עמ' 9 וכן קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' עמ' 149.

(34) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני ספר א' עמ' 189.

(35) עיין כהנא - במבוא לעזרא עמ' 49.

דעתי בנושא הכפלת רשימות העולים;

נחמיה, אחרי בנית החומה, רצה להגדיל את הישוב בירושלים. לשם כך חיפש את ספר היחש של העולים בראשונה, על מנת לקבוע מי מחושבי יהודה ישבו בירושלים. עורך הספר העתיק את כל הרשימה של העולים בראשונה לפרק ז' בנחמיה, אחרי זה באה הפסקה לקיום החגים וכתיבת האמנה פרקים: ח' ט' י'. לאחר-מכן, ממשיך נחמיה בהגדלת תושבי ירושלים, ומביא רשימה של היושבים בה.

השנויים בין הרשימות נובעות ממספר סיבות:

- א. טעויות המעתיק, לדוגמא עזריה(עזרא ב') במקום שריה (נחמיה ז') - זוהי טעות פונטית.
 - ב. יתכן והרשימות בעזרא ב' מעובדות יותר מאשר בנחמיה, אבל אפשר להסיק זאת רק מרשימת מתנות העם וראשי העם.
 - ג. השנויים במספרים נובעים, כדעת אבן עזרא, שבנחמיה כלל את האנשים שנוספו (סנולדו) למשפחות הנ"ל, או שנוספו ע"י העליות בימי עזרא והפחית את אלו שמחו.
- מקור הרשימות הוא אחד. אנו חייבים להבין, כי מחבר ספר עזרא העתיק ממקור שמצא לספר עזרא. לכך היו לו כמובן מספר טעויות בזמן ההעתקה מהמקור. נחמיה, או מחבר ספר נחמיה, גם הוא העתיק מהמקור ובודאי שגם לו היו טעויות. על-כך, כאשר משוים אנו את הרשימות מואאים שנויים. הקושי של החוקרים, והקושי שלנו הוא בהבנת הדברים האלה, כיון שאנו חושבים במושגים של "טכניקה מתפתחת" בה מעתיקים רשימות במהירות, מדפיסים אותם בעזרת שיטות שונות כגון: סטנסיל, אלום, ואפשר להשתמש בהם מספר פעמים בלתי מוגבל. גם בימינו, על אף כל השכלולים, יכולות לקרות טעויות בהעתקות, כל שכן בימים ההם כשהשיטות עדיין לא היו כה מפותחות. בימים ההם כתבו על מגילות, שהקריאה בהן אחרי שנים היתה קשה. מקור זה, יש להניח, נכתב בכתב העברי העתיק ולא בכתב האשורי, כי עזרא רק בסוף ימיו תיקן להחליף את הכתב לכתב אשורי. הכתב העברי הוא בסיס נוח לטעויות, ולכך כאשר העתיקו מהמקור נפלו פה ושם טעויות.

1. מספר העולים.

בעזרא ב' 1, קוראים אנו: "ואלה בני המדינה העולים משבי הגולה".

א. לפי זר כבוד⁽³⁶⁾, לא מוכח מכאן אם עלו כלם יחד או בעליות שונות. בהסתמכו על עזרא ב' 64, 65, "כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים, שלוש מאות ששים מלבד עבדיהם ואמותיהם"; סובר הוא כי אם נחבר את מספר העולים כפי שהם מופיעים ברשימה נקבל: 29.818, והרי לפי עזרא ב' 64 היו: 42.360; כלומר, הסריח 12.642 עולים. -- מספר זה שייך לעולים בימי ששבצר. אמנם כאן לא הביאו את רשימת שמותיהם של העולים, אבל גציון המספר הכולל של העולים עד עלייתו של זרובבל, אינו גם את העולים בימי ששבצר.

ב. רבים סוברים, כי הרשימה כוללת את הנתינים ואת העבדים, ואז מגיעים למספר של 42.000 עולים.

ג. הפרשנים המסורתיים: רש"י⁽³⁷⁾, מצודת-דוד⁽³⁸⁾ וגם חוקר - המקרא שמואל קליין⁽³⁹⁾ סוברים, כי הרשימה בעזרא ב' כוללת את בני יהודה ובנימין, והם מונים כ-30.000 עולים. הנוחרים הם בני שבטים אחרים שעלו.

ד. י. בן-שם⁽⁴⁰⁾ סובר, כי מספר העולים החסרים שהם בערך - כ-12.000, הם הנשים והטף. בתנ"ך, במפקדים פקדו רק את הגברים בלבד, שהיו יוצאי צבא. במקרים אשר פקדו גם את הטף מבין הזכרים הכתוב מזכיר זאת במפורש. במדבר ג'-15: "כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם". בעזרא החצוני 4-5: פקדו זכרים מבני שנים-עשר ומעלה.

36) עיין בפרושו של זר כבוד לעזרא ב' 1. עיין גם אצל קלויזנר
הסטוריה של בית שני - עמ' 149. הוא סובר שהמספר הכולל, כולל בתוכו את מספר העולים שבאו עליות עליות, כי קשה להניח שעלו מספר עולים כה גדול יחדיו.

כמו-כן עיין גם רודולף - RUDOLPH- EZRA & NEHEMIA P. 17

רודולף סובר שזהו סכום של גלי-העולים השונים, בשנים שביין הצהרת כורש לגמר בנין המקדש. זוהי רשימה שנערכה ע"י זרובבל, לצורך קביעת הנחלאות של השבים.

יתכן, לפי דעתו של בן-שם, שבחקופה ההיא פקדו זכרים מבין שניים-עשר ומעלה, - זה מוכיח גם כי פקדו רק את הגברים. את על 30.000 גברים היו 12.000 נשים וסף; בעל הדיעה מגיע למסקנה: כי העולים היו בעיקרם רווקים, ורק חלק מהם היו בעלי משפחות עם ילדיהם. לאור תופעה זו, של רווקים בין העולים, אפשר להבין את פרשת הנשים הנכריות בימי עזרא ונחמיה.

דעתי בענין; מספר העולים.

נוטה אני לקבל את דעתו של י. בן-שם⁽⁴¹⁾ וכהנא⁽⁴²⁾, הסוברים כי מספר העולים החסרים שהם כ-12.000 אלו הם הנשים והסף, שאותם לא פקד, אבל בסוף הרשימה מנה אותם בתוך המספר הכולל. לכך כתוב בעזרא ד' 64, "כל הקהל" הנשים והגברים. איני נוטה לקבל דעתו של זר כבוד, הטוען כי המספר של-42.000 עולים, כלל גם את העליה הראשונה בימי ששבצר. אם כך היה הדבר מדוע לא מנה גם את שמותיהם של העולים? איני מקבל גם את דעותיהם של רש"י, מצודת-דוד ושמואל קליין; הטוענים כי מספר החסרים הם מבני שבטים אחרים, לא מיהודה ולא מבנימין. אם עלו מדוע לא פקד אותם כמו שפקד את הכהנים והלוויים, ואפילו את עבדי-שלמה והנתינים פקד. לכך לא מסתבר כי עלו משבט יהודה ובנימין⁽⁴³⁾.

(הערות מעמוד קודם)

- 37) עיין רש"י בפרושו לעזרא ב'-1.
- 38) עיין מצודת-דוד בפרושו לעזרא ב'-1.
- 39) עיין שמואל קליין -ארץ יהודה - עמ' 2, 3.
- 40) י. בן-שם - ספר נייגר- החברה לחקר המקרא- עמ' 210.

41) ראה לעייל.

42) עיין בפרושו של כהנא לעזרא ב' 64.

43) הפרשנים הנ"ל; מסתמכים על סדר עולים רבה, ספר זה טוב בתור ספר מדרש אבל איני נוטה להסתמך עליו.

מלך אשור פיזר את "עשרת השבטים מישראל" בכל הגלויות.
אם היו בבבל אפילו מעטים, הם כנראה לא ששו לעלות, כי כורש
ברשיונו מתיר ליהודים לשוב ליהודה (עזרא א', 3); ואלו
מעשות השבטים הנותרים הבינו שאין להם אחוזות ביהודה ובבנ-
ימין, ולהתיישב ביחד חלקי הארץ לא היה רשיון מטעם כורש.
נוסף על כך, חלקי-הארץ האלו היו תפוסים ע"י העמים שהביאו
מלכי אשור, והשכנים אחר פלסו לסם.

2. הרכב הרשימה ומצבם הכלכלי של העולים.

רשימת-העולים כוללת: כוהנים, לויים, ישראלים, נתינים, עבדי שלמה. משפחות ישראל וכוהנים, שלא יכלו להתייחס. מספר עבדיהם של העולים. מספר המשוררים והשוערים. מספר הסוסיים, הפרדות, החמורים והגמלים. לבסוף מובאת הרשימה של נדבות ראשי-העם והעם לבית המקדש.

הכהנים:

הם מרובים ברשימה זו, ומהויס את החלק העשירי של כל השבים.

כהנים: 4.289 / עולים: 42.360

הכהנים ידעו את התורה, שמרו יותר על דתם בהיותם בגולה. הם התלהבו לעלות ולבנות את בית המקדש. יתכן שהיו מעוניינים בבנינו גם מטעם חמרי⁴⁴.

הלויים:

מספרם הוא רק 341. בימי הבית-הראשון עד מלכות יאשיהו היו קרובים יותר לבמות. כנראה, שלא הקפידו בגלות על התורה. רובם לא ראו לעצמם כל תפקיד בבית-המקדש, שעוד זמן רב יעבור עד שיבנה. לכן מעטים היו הלויים-השבים. יעבץ⁴⁵ סובר, כי הלויים לא עלו, שכן מנשה מלך יהודה פגע בהם, ומאז הם לא התלהבו לעבוד בבית-ה'. (יחזקאל מד'-10, מה'-11).

משוררים ושוערים:

נמנים עם הלויים; המשוררים-תפקידם היה לזמר בבית-המקדש. השוערים: היו שומרי שערי המקדש.

44) עיין קלויזנר- הסטוריה של בית שני - כרך א' עמ' 149.
45) עיין יעבץ - תולדות ישראל - כרך ג' עמ' 87.

הנתינים: (עזרא ב' 43-54) הם עבדים ממוצא נכרי, שהיו משרתים במקדש. כגון הגבעונים (יהושע ט' 21).

עבדי שלמה: (עזרא ב' 55) שרידי תושבי-הארץ, ששעבדם שלמה המלך (מלכים א' ט' 20-21).

רשימות ישראלים וכהנים שנמצא פסול ביחוסם: (עזרא ב' 59-63) אלו הם תושבים, שעלו מבבל ולא יכלו להוכיח מי היו בתי - אבותם הראשונים, ולכן הוטל ספק אם הם מבני ישראל. בינתיים, כנראה, היו משוללי זכויות.⁽⁴⁶⁾

מהכהנים מזכירים כאן; את אצאי הביה מצד האב, וברזילי מצד האם. כי הקוץ לקח אשה מבנות ברזילי, לכך בניהם נקראו גם על שם "הקוץ", וגם על שם "ברזילי" אלו נפסלו לכהונה, כיון שלא יכלו להוכיח את יחוסם. אבל בעזרא ח' 33, ובנחמיה ג' 4, נזכר מרמות בן אוריה בן הקוץ כחשובי הכהנים, מכאן, שבמשך הזמן קבלו הכשר לשמש בקודש.

רשימת בהמות הרכיבה: סוסיים - 736

פרדות - 245

גמלים - 435

חמורים - 6.720

סה"כ - 7.136

אם נשוה סך-הכל זה של בהמות הרכיבה למספר העולים; נגיע למסקנה: כי רוב העולים עלו ברגל. בממוצע ל: 5-6 אנשים היתה בהמת-משא אחת. מזה יכולים אנו להסיק, כי העליה מורכבת משכבות עממיות ועניות; החוזרות לארץ ברגל.

כהנא⁽⁴⁷⁾ סובר; הסוסיים, שהיו ברשותם, מעידים על עשר.

זוהי הפעם הראשונה שהם מופיעים אצל בני-ישראל לצרכי שלום. גם הפרדים הם סימן לעשר. המלך היה רוכב על פרדה, (מל"א א' 33).

(46) עיין כהנא- בפרושו לעזרא ב' - 59.

(47) עיין בפרושו לעזרא ב' - 66.

אבל 83% מבין בהמות - המטא היו החמורים. החמור, הוא, הבהמה הזולה ביותר. עובדה זו מוכיחה על יכולתם הכלכלית המצומצמת של העולים. אמנם היו להם גם סוסים אבל אלו היו שייכים לשכבה קטנה של עשירים, אלו בודאי לא עלו בגלל, והם גם היו החורמים העקריים לבית המקדש. (48)

3. מסלול העולים ומועד העליה:

העולים עלו באותה דרך, שעלה שבצאר⁽⁴⁹⁾; לאורך נהר - פרת עד הלב, ומשם דרך חמת, שומרון לירושלים. היציאה לדרך היחה, כנראה, בניסן. זו עונת-האביב, ולכן זה זמן נוח ליציאה. בעונה זו יש מספיק מים, והחום והקור אינם מעיקים. חודש ניסן מסמל את יציאת מצרים, לכן, גם מסבה זו, בחרו לצאת מבבל באותו החודש שאבותיהם יצאו ממצרים. יש להניח, שהגיעו לירושלים בחודש אב, כמו בעליה-עזרא. (עזרא ז' 9). המרחק אותו עברו היה: כ-1000 ק"מ. לרבים מהם היה המרחק גדול יותר, שכן הגיעו ממרכזים שונים אל מקום-הרכוז בבבל⁽⁵⁰⁾.

(48) עיין י. בן-שם - ספר נייגר-החברה לחקר המקרא עמ' 209.
(49) עיין יהושע ברנד. ספר זר כבוד-החברה לחקר המקרא עמ' 102.
(50) עיין י. בן-שם ספר נייגר- החברה לחקר המקרא עמ' 209.

ד. מקום ההתישבות של העולים.

בהלק שני של פסוק א' בפרק ב' בספר עזרא אנו קוראים:
"וישובו לירושלים ויהודה איש לעירו". כתוב זה מעורר קושי:
האם כולם שבו לעריהם?

העולים עלו מאוגדים בשלושים ושלוש יחידות: (פס' ג'-לה')
1) שבע עשרה הראשונות מוגדרות במסגרות משפחתיות (ג'-יט')
"בני שפטיה"פסוק ד'"בני אדינקם"פסוק יג'"בני עדין"פסוק טו'.

2) מפסוק כ'"בני גבר" (51) מתחילות יחידות המאוגדות לפי ערי
מוצאם פסוקים 20-35 כגון: "בית לחם"; (פסוק כא'),
מכמס- (פסוק כז') יריחו- (פסוק לד'). העולים חזרו לערי-
המוצא של אבותיהם כעבור חמישים שנה; ורוב העולים היו דור
ראשון של ילידי בבל.

יחידות אלו הן שש-עשרה במספר.

רוב הערים, שאליהן חזרו העולים, נמצאות בשבט בנימין: -
גבר-גבעון, כפירה, בארות, הרמה, גבע, בית-אל / יריחו. (52)
ענתות, מכמס, העי, לוד, חדיד, ואונו, ועזמות (53). - אלו
הן ארבע-עשרה הערים שאליהן חזרו העולים.

לצורך השלמת התמונה, של מקום התישבות העולים, נותר לנו
לכרר את השייכות השבטית של הערים; בית-לחם, נטופה,
קריית יערים ונבו.

את ראשית הברור אעשה לגבי הערים: בית-לחם ונטופה.
הדיעה הכללית הרווחת היא: שתי הערים נמצאות ביהודה.
הבעיה המתעוררת היא:; "מדוע הן מופיעות כאן בעזרא ב'
בהתיבה של ערי בנימין?" בעזרא ב' 20 בני גבר מבנימין,
אחריה בית-לחם ונטופה, ואחריהן שלוש-עשרה ערים משבט
בנימין.

(51) "גבר" שם עיר ולא שם משפחה, כי בנחמיה ז' 25 כתוב גבעון
במקום גבר. - ראה ספר זר כבוד-י. בן-שח עמ' 65.

(52) עיין ספר יהושוע פרק יח' 21-28.

(53) עיין בספר נחמיה פרק יא' 31-35.

י. בן-שם⁵⁴ סובר, כי בית-לחם ובטופה הנזכרות כאן אינן מערי יהודה, אלא ערים בעלות אותו שם בנחלת-בנימין. תופעה ידועה היא בגיאורפיה המקראית, שישנם ישובים שונים באותו שם, ועל כך מסתמך י. בן-שם. ישנן במקרא חמש ערים בשם גלגל:

1. בקצה מזרח יריחו (יהושוע ד' 19)
2. בשרון (יהושוע יב' 23)
3. אצל אלוני מרה (דברים יא' 30)
4. מול מעלה אדומים (יהושוע טו' 7)
5. בקרבת בית-אל (מלכים ב' ב' 1)

וכך, יש לנו גם חמש ערים בשם "בית-שמש", וחמש ערים בשם "חצור". במקרא נזכרות שתי ערים בשם בית-לחם; האחת ביהודה (שופטים יז' 7), והשניה בזבולון (יהושוע יט' 15). לפי דעתו של י. בן-שם נזכרת במקרא גם בית-לחם שלישית בנחלת בנימין. זכר לה "חרבת אבו-אל לחם" נשטח בנימין כ-13 ק"מ מבית-לחם יהודה. הוא גט מסתמך על כך; כשמציינים במקרא את בית-לחם אשר ביהודה היא מופיעה כמוגדרת "בית-לחם יהודה". דיעה זו קובע הוא על-סמך מספר מקורות בספר שופטים⁵⁵. לדוגמא: "ויהי בער מבית-לחם יהודה". (שופטים יז' 78).

הגדרה על-ידי עצם גיאוגרפי בתנ"ך, תפקידה להבדיל עצם מעצם דומה לו, או מעצמים אחדים הדומים לו. כלומר, תפקידה של ההגדרה להבדיל בינה ובין עיר או ערים בשם זה במקומות אחרים. כן גם לענין בטופה, בתנ"ך בזכרים שני ישובים בשם זה, ושניהם בנחלת יהודה:

1. דברי-הימים א' כז' 13: "מהר הנטפתי לזרחי".
 2. דברי-הימים א' כז' 15: "חלדי הנטפתי לעתניאל".
- לדעתו של י. בן-שם נזכרת במקרא גם בטפה שלישית בנחלת בנימין, לא רחוק מבית-לחם הנימינית. זכר לה- נ"חרבת נטף" ואליה יש לשייך את אנשי בטופה מפרקנו.

54) י. בן-שם - ספר זר כבוד עמ' 66, החברה לחקר המקרא.

55) שופטים יז' 7, 8, 9; יח' 1, 2, 18.

ע"פ שיטה זו ממשיך י. בן-שם לקבוע כי גם קריח עריף ונבו
הן בגבול בנימין ולא ביהודה.

מתעוררת בעיה נוספת, והיא: האם מגביש, עילם-אחר,
חרם, טנאה, - הן שמות ערים, או שמות משפחה?
י. בן-שם⁵⁶ סובר ששמות אלו הן שמות עריח בנחלת-בנימין.
כך סובר גם קלויזנר⁵⁷, לעומתם סובר זר כבוד⁵⁸, כי אלו
שמות משפחות.

נוטה אני לקבל את הפרוש של שני הראשונים, כי מן ההגיון
מתבקש שבחטיבה של שמות עריף לא ישתרבו שמות משפחה.
בן-שם מגיע למסקנה; כי העולים מבנימין עלו לפי צורת -
ההשתייכות למקומות ישוב, והעולים מיהודה עלו לפי צורת
ההשתייכות למשפחות; אם אנו מניחים כי עלו משני שבטים אלה
בלבד.

מכאן, שהסדר בפרק הוא סדר מגובש:
בתחילה; רשימה של בני יהודה לפי משפחות (פסוקים ג'-יט'),
שהן 17 יחידות.

בהמשך, מפסוק כ', מתחילה רשימת שבט בנימין לפי ערים,
שהן 16 יחידות. לאור מסקנה זו, מתעוררת השאלה; אם כל
הערים הן בבנימין היכן התיישבו בני יהודה?

התשובה היא: גם אנשי יהודה התיישבו "איש לעירו",
איש באחוזת-משפחתו. אסמכתא ניתן למצוא בנחמיה יא', 25-35,
יש שם פרוש של הערים לשמותיהן, שבהן ישבו אזרחי המדינה
לשבטיהם. - יהודה לחוד ובנימין לחוד.
אבל נשאלת שאלה נוספת; האם אפשר ללמד מנחמיה שחי -
כתשעים שנה לאחר עליה זו על המצב בראשית שיבת-ציון?
י. בן-שם עונה על-כך תשובה יפה. ברשימה בנחמיה יא' 25-35,
יש קשר ודאי עם המצב שפרר מאה שנים לפני-כך בתקופת עליה זו.

56) י. בן-שם ספר זר כבוד עמ' 70, 71, 73. החברה להקר המקרא.

57) קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' עמ' 187.

58) זר כבוד - "פרוש לספר עזרא ונחמיה" ב' 30, 31, 32, 35.

נזכרים בנחמיה יא': 33 ערים; מהן 17 ליהודה, ו-16 לבנימין. בדיוק אותו המספר שמצאנו ברשימת - העליה לפי משפחות וערים;

17 יחידות עולים לפי משפחותיהם - ליהודה.

16 יחידות עולים לפי עריהם - לבנימין.

כלומר, המבנה הישובי, שנקבע עם עליה זו, נשמר בקיום היסודיים שלו עד תקופת נחמיה.

י. בן-שם מסתמך גם על קויפמן⁵⁹ הסובר, שהיו שתי שיטות

רישום במגילות היחש: לפי בתי-אבות, ולפי ערים - הכל לפי מנהג המקום: שם העיר נחשב כשם ראש בית-האב. היחס על העיר נחשב כיהוש משפחתי.

במגילות-היחש של יהודה ובנימין בדברי-הימים א'; ב'-ט', ישנן רשימות שבהן שמות ערים מופיעים כשמות ראשי בתי-אבות, לערים יש "אבות", או הן עצמן "אבות" ויש להן "בנים". לדוגמא דברי-הימים א' ב' 54 "בני שלמא בית-לחם, ונטופתי עטרות". - לבית האב שלמא יש בנים: בית-לחם, נטופתי, עטרות.

מסקנה: בספר עזרא פרק ב' ישנה רשימה מורכבת, ששתי

שיטות רישום מופיעות בה:

כל בני בנימין מיוחסים בה לשיטת הערים (בית-לחם, נטופה)

השאר; בני יהודה, מיוחסים לבתי-אבות, ואלו התישבו בערי יהודה שבתחום ירושלים.

קויפמן⁶⁰ גם מסביר מדוע לא מוזכרים כאן הערים של יהודה,

כיון שפה בעזרא ב' אין רשימה של ישובים. אם מזכירים

ערים, הרי זה לשם יחש במקום בתי-אבות. ערי יהודה, בהן

התישבו העולים, מוזכרים בנחמיה ג' והם: ירושלים, תקוע,

מרוןות, המצפה, זנוח, בית-הכרם, בית-צור, העילה...ועוד

ערים וכפרים בהם התישבו העולים.

59) תולדות האמונה הישראלית כרך ד' עמ' 5-174.

60) תולדות האמונה הישראלית כרך ד' עמ' 176.

ה. פעולותיהם הראשונות של העולים עם בואם לארץ.

פעולתם הראשונה של העולים עם בואם לארץ הייתה: הגיגת ראש-השנה, וחדוש פולחן הקרבנות.
1) העולים הגיעו לירושלים בחדש אב⁶⁴, התארגנו, וכשהגיע החדש השביעי, הוא חש, התאסף העם אל ירושלים. מנהיגי העולים: יהושוע בן-יהוצדק הכהן, וזרובבל בן-שאלתיאל, ארגנו את בנין-המזבח. מה שברור הוא, כי את המזבח התחילו לבנות מספר ימים לפני "ראש-השנה", שחל ב-א' בתשרי.⁶⁵ (66)
2) בהמשך עזרא ג' 2, אנו קוראים: "ויכינו המזבח על מכוונתו, כי באימה עליהם מעמי הארצות".
פסוק זה מעורר מספר קשיים, וברצוני להציגן:

ראשית, מי הם עמי הארצות?
שנית, מהי הסיבה לפחד מעמי הארצות אם היה להם רשיון לכך?
שלישית, מה מובנן של המלים "על מכוונתו"?

על מנת לענות על הקשייה הנ"ל, ברצוני להסביר תחילה מי הם עמי הארצות, ועל-סמך הבהרה זו, ניתן יהיה להבין מדוע פחדו העולים למרות היות להם רשיון.
הפרשנים הלוקים ביניהם בענין זה, והסגותיהם שונות.
עמי - הארצות - בניהם ובני-בניהם של הנשאים בארץ.
להם היה מזבח, והיו מקריבים עליו קרבנות. אבל אותו מזבח לא היה במקומו של המקדש החרב, אלא במצפה; כמו בימי גדליהו בן אחיקם, הנשאים רצו להמשיך להקריב קרבנות במזבח זה. ומנהיגי העולים אינם רוצים להסתכסך עם הנשאים, ולכן הכינו את המזבח על מכוונתו, במקום שעמד בימי גדליהו בן אחיקם, במצפה.⁶⁷

64) עיין יהושוע בראנד ספר זר כבוד החברה לחקר המקרא עמ' 102.

65) עיין זר כבוד- פרושו לעזרא ונחמיה ג'-1, "ויגע" קל בהוראת הפעיל "הגיע".

66) עיין פרוש המלבים ג'-1, ויגע כמו הגיע ובא בקל, לאמר שכמעט נגע החדש, התאספו כי הקדימו איזה ימים קודם לכך.

67) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית-שני ספר א' עמ' 194.

קלויזנר מביא דיעה זו, אבל הוא נוטה לקבל דיעה אחרת, האומרת כי עמי הארצות הכונה לעמים זרים. "שכני יהודה הרעים" (68).

"ובאימה עליהם מעמי הארצות" - לא התחילו ישוע וזרובבל לבנות את בית-המקדש. קלויזנר משייך את הפחד מעמי-הארצות לא לבניית-המזבח, אלא לבניית-המקדש, שכן אפילו יהודי לב, שבמצרים, בנו מזבח לה' להקרבת קרבנות ולא הפריעו להם. כלומר, עמי הארצות התנגדו רק לבנין-המקדש ולא לבניית-המזבח.

יהושוע בראנד (69) מתחבט באותן הבעיות שהוצגו לעיל. אבל לו מפריעה העובדה שבעזרא ג' -2, נאמר: "ויקה ישוע בן יואדק... וזרובבל... ויבנו את מזבח אלוהי ישראל" - כלומר, בנו את המזבח. ובפסוק אחריו נאמר, עזרא ג' 3,; "ויכינו המזבח על מכוונותיו כי באימה עליהם מעמי הארצות". לאחר שכבר בנו את המזבח בעזרא ג' -2, מה הם מכינים בעזרא ג-3 ?

יהושע ברנד מציג שאלה זו, וגם עונה עליה, כאשר החליטו לבנות את המזבח השבו מנהיגי העם על מקומו המסורתי. אבל מהמזבח הקודם נשאר גל של אבנים שרופות, שאי אפשר היה לחקנו. כמו-כן קשה היה לסלק את ההריסות, כי הזמן היה קצר ופועלים לא היו. לפיכך החליטו לבנות במקום חדש. העולים הסתייעו בנביאים, שעלו עמם מן הגולה. שלושה נביאים עלו עמם מן הגולה: (70) אחד שהעיד על המזבח ועל מקומו - העיד שמתר לשנות את מקום המזבח, ולכן בנו את המזבח במקום אחר. לאחר שהמזבח החדש נבנה במקומו החדש, הופיעו עמי-הארצות-הם בעלי בתי עשירים. (71)

68) קלויזנר - הסטוריה של בית שני ספר א' עמ' 194.

69) יהושוע בראנד - ספר זר כבוד - עמ' 102.

70) זבחים ע"ב עמ' א'. "אמר רבה בר חנה אמר רבי יוחנן; שלושה נביאים עלו עמם מן הגולה:

אחד שהעיד להם על המזבח.

ואחד שהעיד להם על מקום המזבח.

ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית.

71) יהושוע בראנד סובר שבתקופת הבית הראשון הם גם מעין אצולה, הם מופיעים עם השרים והכהנים (ירמיהו א' -18) והם גם מושחים מלכים (מלכים ב' -23).

הם היו חקיפים בדעתם, ולא היו מוכנים לשנות את מקום-
המזבח. טענתם הייתה, כי בתקופת הגלות המשיכו יהודים רבים
משכם, שילה ושומרון להקריב במקום זה. (ירמיהו מא' ז')
ישוע וזרובבל נכנעיה, ומעבירים את המזבח למקומו הראשון,
"על מכונתו" - על המקום בו היה המקדש.

המסקנות מגעותיהם של קלויזנר ויהושע בראנד:

א. עמי הארצות: אלו בעלי בתים עשירים שנשארו בארץ- (בראנד)

"שכני יהודה הרעים" - (קלויזנר)

ב. על מכונתו: בנו את המזבח על מקומו של המזבח החרב,
מפני הלחץ של הנשארים בארץ, שלא הסכימו
להעבירו למקום חדש, למרות ההיתר של הנביאים (ברנד).

בנו את המזבח במצפה, במקום שעמד בימי -
גדליהו בן-אחיקם. - (קלויזנר).

אני נוטה לא לקבל חלק מדבריהם של קלויזנר ויהושע ברנד.
לפי סברתו של קלויזנר התיירו "עמי הארצות" את בנין המזבח,
והתנגדו לבנין המקדש.

לדעתי עמי הארצות התנגדו לכל חדושי הפולחן, כי הם הבינו
שזה מהווה בסיס להחייאת פולחן ישראל מחדש, ועל-ידי התנגדותם
רצו למנוע זאת. הם רצו להכביד על העולים כדי להביא אותם
לידי יאוש.

גם על השגתו של יהושע בראנד אני חולק, כי איני רואה
נגוד בין הפסוקים עזרא ג'-2 ועזרא ג'-3.

ויבנו - פרושו: נגשו לבנות.

ויכינו - פרושו: הצליחו להשלים את הבניה, למרות אימת האוררים. (72)

כמו-כן, חולק אני על יהושע בראנד הסובר כי עמי הארצות
"הם בעלי-הבתים שנשארו בארץ". בענין זה מקבל אני את דעותיהם
של קלויזנר וקויפמן⁽⁷³⁾ הסוברים; עמי הארצות - הם תושבי הארץ
הנכריים, שהתיישבו שם אחרי החורבן, ומהם חששו העולים.*

(72) עיין קויפמן - תולדות האמונה הישראלית כרך ד' עמ' 192 הערה 4.

(73) עיין קויפמן - " " " " כרך ד' עמ' 191.

* הנשארים בארץ לאחר החורבן היו הדלים ולא העשירים. עיין

מלכים ב' כה', 12. לאחר רצח גדליה כמעט ולא נשאר צהנדי

ביהודה, כי חששו מעונש מהשלטון הבבלי ולכן ברחו למצרים.

הופעת רבבות אנשים ממרחקים, עוררה איבה אצל יושבי הארץ הגויים, והיה להם גם החשש כי העולים ישתלטו עליהם במשך הזמן. (74) כמו-כן, התעורר גם יצר השוד ותאונת הבצע, כי העולים הביאו אתם כסף וזהב. לכך עמי הארץ נסו לגזול. הם הסתננו, ושדדו בתוך הישובים. זוהי האימה שהיתה לעולים מעמי הארצות, למרות הכל השלימו את בנין-המזבח.

המפרשים המסורתיים, ראב"ע⁽⁷⁵⁾, מצודת-דוד⁽⁷⁶⁾, מצביעים גה-כן על הפחד המתמיד מפני עמי הארצות, ומסבירים כי בנו את המזבח על מנת שה' יעזור להם מפניהם.

המלבי"ם⁽⁷⁷⁾ גם מסביר ענין נוסף: מדוע לא בנו את המזבח מיד עט העליה, אלא המתינו; שכן פחדו מעמי הארצות. לאחר שנאספו רוב העולים לירושלים, שוב לא חששו.

לענין "האימה" מעמי הארצות, למרות רשיון המלך, מסביר לנו שמעון ברנפלד⁽⁷⁸⁾: בממלכת פרס לא היו סדרי שלטון קבוע, "מלך המלכים" גזר בשושן-הבירה, ובמדינות מלכותו עשה כל פחה כרצונו. ראייה לדעתו יכולים אנו להביא מעזרא ד' 22,

(74) עיין זר כבוד - פרושו לעזרא ונחמיה ג' 3, עמי הארצות אלה הם בני עמיה שונים שהתישבו בארץ ישראל בחקופות שונות ההל מימי שלטון האשורים ועד הפרסים. שמותיהם נקובים להלן ד' 9-10. עמי הארצות התנגדו לתקומת יהודה כי פחדו מן השחלט עליהם ברבות הימים.

(75) אבן עזרא - עזרא ג' 3, "כי באימה", בעבוד אימה עליהם הכינו מזבח לאל שיעזרם.

(76) מצודת-דוד - "כי באימה", בעבוד האימה והפחד שהיה עליהם מעמי הארצות מהרו בבנין המזבח להקריב בו לה' ולשאול מעמו עזרה בשעת הבאת הקרבנות.

(77) המלבי"ם - פרושו על עזרא ג' 3.

(78) עיין שמעון ברנפלד = מבוא לכתבי הקדש עמ' קפ"א.

למרות האזהרה של המלך הפרסי לנהוג בזהירות, איך הם
שמיס לב לדברי המלך, אלא מחנפלים על הבונים ומפסיקים את
הבניה בכח. (עזרא ד' -23).

פרוש זה של ברנפלד ופרושו של קויפמן מחזקים את הדיעה;
היה לעולים ממה לחשוש למרות רשיון הבניה, שנתן להם המלך
הפרסי.

לאור השואת הדיעות השונות ברצוני להשיב על הקשיים
שהצגתי קודם לכן:

לקסי: מי הם עמי הארצות - אני סבור שאלו הם תושבים
נכריים, שהתישבו בארץ לאחר החורבן, או אפילו ישבו בה
מימי גלות ישראל על-ידי אשור.

לתמיהה: ממי וממה היתה לעולים אימה - אני טוען כי העולים
השנו מאחר ועמי הארצות הטרידו והציקו להם למרות רשיון
הבניה.

לגבי הקשיים: הייכן בנו את המזבח, ומה כונת המלים -
"על מכונתו" - אני סבור כי בנו את המזבח על יסודו הישן.

לאחר חנוכת המזבח: התחילו להקריב קרבנות "כמשפט יום
ביומו" (עזרא ג' 6) אחרי - כן, הוגגים את חג הסוכות
הראשון עם קרבנות; וזאת אחרי הפסקה של יותר מחמישים
שנה. (79)

3. הגיגת הנחת היסודות למקדש.

הספור על חגיגת יסוד הבית. זהו הספור היחידי בכל התנ"ך על חגיגת יסוד של בית המקדש.⁽⁸⁰⁾ איך ספור על חגיגת יסוד של בית-ראשון לא בספר מלכים ולא בספר דברי-הימים, לא בעזרא ההיצוני לא בחגי ולא בזכריה.

אחרי בנין המזבח, התחילו ההכנות לבנין הבית. זה היה בשנה השניה לעלייתם (עזרא ג' 8) בחודש השני הוא החודש שגם שלמה החל בו לבנות את בית-המקדש (מלכים א' ה' 6). בזה השתדלו לעשות כמעשי הראשונים.

זרובבל ויושוע מעמידים את הלויים, מבין עשרים שנה ומעלה, לנצח על מלאכת הבית. העמידו פועלים-בנאים כשהלויים היו "המנצחים" עליהם, זאת אומרת, מסדרים את תכנית עבודתם ומשגיחים עליה.⁽⁸²⁾

לשם השגת חומר לבנין נחנו כסף להוצבים ולהרשים, ומאכל ומשתה ושמן לצידונים ולצורים. - כל זה בכדי להביא עצים ארזים מן הלבנון. ע"פ רשיון כורש מלך פרס המלבי"ם⁽⁸³⁾ עצי הלבנון היו שייכים למלך ולא היו יכולים לקחת משם בלא רשות המלך. הם שלחו להביא משם עצים ולא לקנות בכסף, מפני שבמכתב כורש היה כתוב "נפקתא מבית מלכא תתיב" (עזרא ו' 4). כלומר הוצאות הבנין יהיו על חשבון המלכות.

לעומתו סובר קלויזנר, כי שלמו ללבנונים ולצורים במאכל במשתה ובשמן שהרי גם בימי שלמה שילם הוא להם חטים שעורים יין ושמן. (מלכים א' ה' - 20-25).

(80) עיין קויפמן - תולדות האמונה הישראלית - כרך ד' עמ' 193.

(81) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' עמ' 195.

(82) המלבי"ם - פרושו לעזרא ג' 7,

(83) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' עמ' 195.

סבור אני, כי הגיונית יותר דעתו של קלויזנר; שכן רואה אני כי היחה אפשרות לתושבי יהודה לחייב את תושבי אור לכרות להם ארזים בלבנון ולהביאם לישראל, על סמך הוראה של כורש. הרשיון מתיחס לאשור כריתת העצים מן הלבנון, וההוצאות על חשבון מלכות פרס. אלא על מנת להיות בטוחים שהעצים יגיעו בהקדם, שלמו להם במאכל משתה ושמן. למרות התשלום הזה העצים לא הגיעו. (חגי א' 8-).

כמו-כן, צרי יהודה עשו תחבולות להפרי את תכנית הבניין. גם ההוצאות היו מרובות⁸⁴. עקב כל זאת חל עקוב בבניה, עד שבא חגי וזרזם לותר על הפאר הרב (ארזים), ולהשתמש בחמרי המקוט. מהכתוב בחגי א' 8, למדים אנו, כי העצים לא הגיעו. לכן מציע להט חגי לכרות עצים מהרי-ישראל, ולגשת לבנין הבית. ("עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית...").

הבונים הניחו את היסוד להיכל ה' וחגגו מאורע זה. העמידו את הכוהנים בחצוצרות, ואח הלויים, בני אסף, במצלתים להלל את ה'. זקני העם, שזכרו עדין את הבית הראשון, פרצו בקול בכי. שאר הנוכחים הריעו תרועת שמחה. הקול המעורב של הבכי והתרועה נשמע עד למרחוק. (עזרא ג' 12-13).

ישנה פרשנים, לפי קלויזנר, הרואים להכחיש ספור זה בדבר הנהת היסוד, על סמך העובדה שבחגי ובזכריה לא נזכרה הנהת-היסוד. הם סוברים כי רק בימי דריוש הונח היסוד לבית-המקדש, וקודם לכן לא נעשה דבר. קלויזנר מטיל ספק באמינות דיעות הפרשנים, ומוכיח את דעתו על-ידי-כך שמעמיק במונח הפסוקים. קלויזנר סובר⁸⁵ כי הפרשנים הנ"ל מסתמכים על הפסוקים (בחגי ב' 15-18) "ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מסרת שוב אבן על אבן בהיכל ה'... מיום עשרים וארבעה לחשיעי... למן היום אשר יסד היכל ה'".

84) עיין זר כבוד - פרושו על עזרא ונחמיה ג' 7.

85) קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' עמ' 196.

פסוק זה צריך להבינו בצורה נכונה. קודם ("מטרם") שהונחה אבן חדשה על האבנים הישנות בהיכל-ה', היה המצב ביהודה רע. במקום עשרים כור חטים היו עשרה; "ומעשי ידיהם הוכו בשדפון ובירקון ובברד". (חגי ב, 17). אבל "מיום עשרים וארבעה לחודש התשיעי", שאז הונחו היסודות החדשים, "מן היום הזה אבדך" (חגי ב, 19). ה' יברך את מביחי היסודות החדשים, אשר שיקמו את היסודות הישנים, ואז בשנת שתיים לדריוש התחילו להניח מחדש "אבן על אבן" - אבן חדשה על האבן הישנה, שכבר הונחה בימי זרובבל.

להוכחת השגה זו מסתמך קלויזנר על שני פסוקים בעזרא: ראשית, עזרא ה' - 16, - זקני יהודה מזכירים למלך דריוש, כי כבר מימי ששנצר התחילו בהנחת היסוד לבית-ה'.

שנית, עזרא ג' - 11 - כתוב במפורש: "וכל העם הריעו תרועה גדולה ב"הלל לה' על הוסד בית ה'".

קויפמן⁽⁸⁶⁾ אומר כי ישנם פרשנים כגון: זלין⁽⁸⁷⁾ ורודולף⁽⁸⁸⁾, הסבורים שמחבר הספר שאב את סיפורו בדבר הנחת היסוד למקדש מחגי ב' - 3, אבל הוא דוחה טענות אלו.

קויפמן טוען כי חגי אינו מדבר על מאורע מסוים בזמן מסוים, אלא על הלך-רוח פסימי מתמיד של הזקנים אשר ראו את פאר הבית הראשון, ואת דלות הבנין של הבית השני.

בספר חגי אין שום בכי, ואילו אצלנו מסופר על התפרצות של בכי ברגע חגיגי. זהו בכי המביע התרגשות של שמחה היות והזקנים: ראו את הבית הראשון, את בבוזארן וגדודיו, את החורבן, הלכו לגולה והיו בשבי. עכשיו הם עמדו שוב ליד החדרנות. אין ספק שהם שמחו, אך לא היתה זו אותה שמחה

כלאחיהם ובניהם הצעירים. החגיגה עוררה בנפשם חויות-דרומות. הם בזכרו בלהבות שדלקו במקום זה. עתה כשרואים הם את חגיגת הנחת-היסוד הם פורצים בבכי של שמחה, על הקמת הבית מחדש.

(86) קויפמן - תולדות האמונה הישראלית - כרך ד', עמ' 193.

ZELIN - "STUDIEN" - BOOKLET II P. 155. (87)

W. RUDOLPH - EZRA AND NEHEMIA P. 32. (88)

אין כאן ענין לבכי משום גדלו וכבודו של הבית, כי סכום כסף גדול היה באוצר הבנין. עדיין אי אפשר היה לדעת מה יהיה כבוד הבית. הם המתינו לארזים שהזמינו מהלבנון, כלומר, ישנה עדיין תקוה טובה; מה שאין אנו מוצאים בחגי כי בתקופתו, לאחר כ-15 שנה של דלות, התושבים כבר התרגלו לכך. לכן אין ליחס את ענין "בכי העם" לחגי ב'-3, אשר אירע בשלב מאוחר יותר.

אני נוטה לקבל את דבריו של קויפמן כי הבכי היה כתוצאה של שמחה, שכן עדיין לא הייתה סיבה לבכי, היות והבנין עדיין לא נבנה. אבל קשה מאד לדעת בדיוק טיבן של רגשות החוזרים כשעמדו לפני החרבות. אני סבור כי הבכי נבע גם מצער על חורבן ירושלים והארץ. זוהי התפרקות של רגשות-השכבה המבוגרת של העולים. הבכי היה מעורב בשמחה. עצב על חורבן ירושלים והארץ, עם הרגשת שמחה על חידוש בנין המקדש, ירושלים והארץ. אפשר להשוות תופעה זו עם שחרור הכותל המערבי במלחמת ששת הימים. החיילים כשהגיעו אל הכתל התרפסו על אבניו ופרצו בבכי. גם כאן קשה לדעת במדויק את הסיבה לבכי. האם בכו בגלל חבריהם הרבים שנפלו בדרך לכתל, או בכו מתוך שמחה על שחרור הכתל לאחר תקופה ארוכה. אני סבור שבכי החיילים נבע הן מתוך עצב על הנופלים, והן משמחה על שחרור הכתל וירושלים.

ו. בנין המקדש והסכסוך עם השכנים.

כשנודע לצרי יהודה ובנימין, כי בני הגולה כוננים היכל לה', נגשו אל זרובבל ואל ראשי האבות ואמרו להם: (עזרא ד' 2), "נבנה עמכם, כי ככם נדרוש לאלוהיכם ולו אנחנו זובחים מימי אסר חדון מלך אשור המעלה אותנו פה".⁽⁸⁹⁾ - מפסוק זה למדים אנו כי הכונה לבני העמים שהתישבו בשומרון, לאחר גלות עשרת השבטים והובאו לשם על-ידי אסר חדון. תושבים אלו עבדו אלילים וגם זבחו לאלוהי ישראל. מטעם זה, הם נדחים על-ידי זרובבל וראשי האבות.⁽⁹⁰⁾ "נבנה לה' אלוהי ישראל כאשר צונו המלך...". (עזרא ד', 3).

חלק מפסוק זה מעורר קשי. מה כונת המלים: "כי אנחנו יחד"? האם יחד עם השומרונים, או יחד עם היהודים? קלויזנר⁽⁹¹⁾ "אנחנו יחד" - מרמז שזרובבל וחבריו היו מוכנים לבנות את בית-המקדש עם הגשארים בארץ, אבל לא עם השומרונים. קויפמן⁽⁹²⁾ "אנחנו יחד" - אנחנו לבדנו, ומביא לסיוע את עזרא החיאוני. המלבי"ם⁽⁹³⁾ "אנחנו יחד" - אלו שמאמינים באלוהי ישראל בלבד, ולא כאלו אשר גם עובדים אלילים. רש"י⁽⁹⁴⁾ - אנחנו לבדנו נבנה. אבן-עזרא⁽⁹⁵⁾ - כי אנחנו יחד - רמז לכל קהל ישראל. זר כבוד⁽⁹⁶⁾ - יחד - לבדנו.

(89) עיין זר כבוד-ספר נייגר- החברה לחקר המקרא עמ' 189. הוא סובר כי השומרונים בבקשה להשתתף בבניית-המקדש התבטאו על המלים מי בכח מכל עמו (עזרא א' 3) ברשיון בורש. הם טענו כי הם שייכים לעם ישראל כי הרי עובדים לה' ומאמינים בו.

(90) זר כבוד - פרושו לעזרא ד' 1.

(91) קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' עמ. 198.

(92) קויפמן - תולדות האמונה הישראלית ספר ח' עמ'. 104 הערה 11.

(93) המלבי"ם - עיין בפרושו לעזרא ד', 2.

(94) רש"י - עיין בפרושו לעזרא ד', 2.

(95) אבן עזרא - עיין בפרושו לעזרא ד', 2.

(96) זר כבוד - עיין בפרושו לעזרא ד', 2.

מסקנה - "אנחנו יחד נבנה" - אנחנו היהודים יחדיו נבנה, ורק הם כלולים ברשיון של כורש לבנות את הבית.
תוצאת הדחיה: "ויהי עם הארץ מרפיים ידי עם יהודה ומגלהיט אותם לבנות וסוכרים עליהם יועצים. כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות דריוש מלך פרס (עזרא ד' 4-5).
בהמשך, עזרא ד' 6-7 אנו קוראים: "ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים ובימי ארתחששתא כתב בשלם...".
שני פסוקים אלו והקטע 8-23, עוררו מחלוקת קשה אצל המפרשים המסורתיים, וגם אצל חוקרי המקרא.
הקשי העקרי המתעורר מקריאת פסוקים אלו היא, ששני המלכים, אחשורוש וארתחששתא, מלכו אחרי דריוש. לכן מתעוררת השאלה: מה מקומם של כתובים אלו כאן?
רש"י (97) - אחשורוש הוא המלך שמלך אחרי כורש ולקח את אסתר.
אבן-עזרא (98) - אחשורוש הוא המכונה ארתחששתא בלשון פרסי.
אינני נוטה לקבל את דעתו של רש"י בענין זה, כיום, לפי דעת חוקרי ההסטוריה, אחרי כורש מלך בבל וזי ולא אחשורוש. לפי אבן-עזרא אחשורוש הוא ארתחששתא, והשטנה שנכתבה נשלחה אל ארתחששתא. אך מאידך בעזרא ד' 24, הוא מסביר כי דריוש הוא אחשורוש. מכאן אני מטיק, כי המפרשים הנ"ל לא היטיבו להכיר את רשימת מלכי פרס, לגביהם היה חשוב המאורע ולא שם המלך. (99)

97) עיין רש"י בפרושו לעזרא ד' 6.

98) עיין אבן-עזרא - פרושו לעזרא ד' 6.

99) עיין בפרושו של המלבי"ם לעזרא ו' 14 + בפרק ד', רש"י מפרש שארתחששתא הוא כורש ובעזרא ו' 14 מפרש שארתחששתא הוא דריוש. המלבי"ם מעיר שכבר נפלו שיטות ודיעות שונות במנין מלכי פרס ושמותם, ואין בזה דבר ברור.

רש"י (100) - ארתחששתא הוא כורש מלך פרס, ומנין אותיות של כורש
עולה למנין אותיות דריוש. הוא גם מזכיר את חכמי -
התלמוד (101), אשר סברו שלדריוש קראו גם כורש. כורש
על שם שמלך כשר היה, וארתחששתא על שם המלכות.
מצודת-דוד (102) - ארתחששתא הוא כורש הפרסי, ושם ארתחששתא הוא
כנוי לכל מלכי פרס.
רש"י ומצודת-דוד טוברים, כי ארתחששתא הוא כורש. מכאן שהשטנה
נשלחה אל כורש ואז כמוכן אין בעיות בקשר למיקומם של הפסוקים,
הח נמצאים במקומם הטבעי והם מספרים לנו על המאורעות וההתנגשויות
שהיו לעולים בתקופתו של כורש.
כך סובר גם המלבי"ם (103). אבל הוא כדרכו מציג בעיות ועונה עליהם.

הבעיות שהמלבי"ם מעורר הן: (1) מיהו ארתחששתא?

(2) מדוע כתבו בשטנה שבנו את ירושלים, הרי גנוז רק את בית -

המקדש. ברשות רשיון כורש?

(3) איך ביטל המלך את עבודת-הבית, הלא הוא נתן רשות לבנות,

ולפי חוקי פרס כתוב, אשר נכתב בשם המלך אין להשיב?

(4) בתחילה כותבי אגרת השטנה היו בשלם ומתודת, ואחר-כך

כתוב שהיו: רחום בעל-שעם ושמשו.

(5) מדוע החזרה ומתורגם ארמית לאחר שנכתב כבר באותו פסוק

(עזרא ד', 7) וכתב הנשמותו כתוב ארמית.

100 רש"י - עיין פרושו לעזרא ד', 7.

101 עיין מסכת ראש-השנה ג' ע"מ. ב'; "חנא הוא כורש הוא דריוש

הוא ארתחששתא. כורש - שמלך כשר היה. ארתחששתא - על שם

מלכותו, ומה שמו דריוש שמו".

102 עיין מצודת דוד - פרושו לעזרא ד', 6.

103 עיין המלבי"ם - פרושו לעזרא ונחמיה ד', 6.

השוברותיו של המלכים על הבעיות הב"ל.

(1) (2) (3) אם ארתחששתא הוא כורש, מחצורר, איפוא, הקשי: כיצד אותו כורש, שהותיר לבנות את הבנין, עתה הוא בא ואוסר. אלא שנדבדי השטנה נכתב שקר על היהודים המבצרים את חומות-ירושלים, ולזה כורש לא נתן אשור. לכן, כשנודע לו על-כך, הוא אוסר את המשך הבניה. כיון שלא איסר בנית-חומות, אלא בנית-המקדש. בהמשך שואל המלבי"ם: כיצד הצליחו ארי יהודה להוליך את המלך שולל? אלא, ארי יהודה עשו זאת על-ידי שוחד ממון. הם שחדו את הפקידים הפרסיים. הם ידעו כי לבטל את בנית-הבית לא יוכלו, היות ולפי החוק הפרסי אין לבטל דבר שנכתב, גם להלשיך על בנית-הבית לא היה ערך, כי לא היתה שום סכנה בבנית-הבית כאשר החומות פרוצות, אלא הם בחרו בדרך אחרת.

מלכות-פרס היתה גדולה, והיא שלטה על עמים שונים, שדברו כל אחד בלשונו. כל מי שהיה רוצה לכתוב למלך היה כותב בלשונו ובכתבו. היו בכל מדינה שני שרים הממונים מן המלך כדי לקבל את המכתבים שנכתבו בלשון המדינה. מתפקידם של השרים היה לתרגם את המכתבים ללשון פרסית, ולשלוח אותם אל המלך. כך היתה מגיעה תשובת-המלך בלשון הפרסית, ושני השרים היו מהרגמים אותם לשפת-המדינה.

(4) על מדינת סוריה היו ממונים השרים: רחום בעל-טעם--הוא היה המתרגם משפה אל שפה; ושמשי--היה הסופר, שכתב את המכתבים בלשון הפרסית, שכן השפה בעבר-נהרא היתה ארמית. כותבי השטנה היו שלושה אנשים ששמן: בשלם, מתרדת, שבאל... הם כתבו אל ארתחששתא, והביאו את המכתבים לתרגום אל רחום ושמשי. וכתב הנשחון (האגרת) היה כותב ארמית ומתורגם ארמית. היה כותב בכתב ארמי ובלשון ארמית - ולא לדוגמא בכתב ארמי ובלשון הפרסית.

מכאן, שעל המעתיקים היה לתרגם בדיוק מה שנכתב באגרת המקורית.

(5) שני השרים, שהיו נאמנים למלך כי לא יעשו זיוף במלאכתם, עשו מרמה בהעתקתם. במקום לכתוב שהיהודים בונים את הבית - כתבו שהיהודים בונים את ירושלים. הם עשו זאת בחכמה, כי גם אם יודע למלך שהדבר שקר, ושלא בונים את חומות ירושלים, אלא רק את הבית לא היו יכולים להעניש' לא את הכותבים ולא את המעתיקים. (בעזרא ד', 12) כתבו: "אחו לירושלים קריתא מרדתא ובאושתא בנין ושורי אשכללו" - בקטע זה הם הוליכו את המלך שולל, כי אפשר לפרש קטע זה בשתי צורות (פרושים).

פרוש א': היהודים באו אל העיר ובונים את העיר והחומות, ועובדה כי הם קשרו את היסודות.

פרוש ב': שבונים את המקדש, ובנית היסודות הכונה לבנין יסודות-המקדש.

אם היה נודע למלך כי שקרו, לא יכול היה לתת להם כל ענש. הם היו מתנצלים וטוענים, שכונתם היתה לכתוב שבונים את המקדש. כורש לא השש שהמכתב כתוב בצורה המשתמעת לשתי פנים, וחשב כי היהודים התהילו לבנות את החומות. מאחר והוא ידע שבעבר בני-ירושלים מרדו במלכים, הפסיק להם את בנית-החומות. בפקודה כתוב במפורש (עזרא ד' 21, 22) "עתה תתנו פקודה לבטל, והעיר הזאת לא תבנה, עד תבוא פקודה מאתי".

המכתב הגיע אל שני השרים, רחום ושמשי, והם זייפו בפעם השניה את האגרת בהטבירם בצורה לא נכונה את האגרת. הסברם היה שכונת המלך בהפסקה כללית של הבניה בירושלים, ולא רק של החומות. לכן הלכו צרי יהודה במהירות, ובטלו את הבונים ממלאכתם.

סכום דברי המלבי"ם:

(1) ארתחששתא - הוא שם תואר למלכי פרס, וארתחששתא בעזרא ד', 7, הוא כורש.

(2) המלך לא בטל את אשור בנית-המקדש, אלא רק את בנית-החומות. המתרגמים, רחום ושמשי, זייפו את אגרת החשובה שלו, והודיעו כי המלך ציווה להפסיק גם את בנית-המקדש.

(3) רחום בעל-טעם, ושמשי הסופר--הם לא שולחי השטנה, אלא המתרגמים. שולחי השטנה הם: בשלם, מתרדת וטבאל.

השגותי לפרושו של המלבי"ם לענין המדובר.

א. אינני מקבל את דעתו של המלבי"ם כי ארתחששתא בעזרא ד', 7, הוא כורש, שכן כורש היה ידוע בשמו, ומדוע לכנותו כאן בשם המלכות.

ב. יתכן שרהום ובעל-טעם זייפו את האגרת למלך, אבל לפי דעתי לא היה צורך בזיוף, שכן בפרק ד' מדובר על ארתחששתא שחי אחרי דריוש ואז הבית כבר עמד על חילו. מכחי השטנה ששלחו, עסקו בבניית-החומות.

ג. אני מסכים עם דעתו של המלבי"ם שפסוק 7 בעזרא ד', עוסק בשמם של שולחי האגרת והם: בשלם, מחרדת וטבאל; ואלו פסוק 8 עוסק בשמותיהם של מתרגמי האגרת הנ"ל: רהום בעל טעם ושמשי הסופר. בפסוק 7 מאוין בעברית שהאגרת תורגמה לארמית, ופסוק 8 מתחיל בשמם של המתרגמים ובחכן האגרת בארמית.

איזנשטיין¹⁰⁴ - אאשורוש הוא מלך פרס, בנו של כורש, ואחריו מלך דריוש, שבתחילת מלכותו נבנה הבית-השני.

ארתחששתא - הוא שם מלכות פרס - ופעמים, כורש וגם דריוש, נקראים בשם ארתחששתא. גם הוא מסתמך על מסכת ראש השנה ג'. הוא מביא את סדר מלכי-פרס: אלשאצר, דריוש המדי, כורש, דריוש הפרסי, אאשורוש שלקה את אסתר. דריוש הפרסי, בן אסתר, והוא ארתחששתא בעזרא ד', 7, שנתן רשות לעלות לירושלים ועל-ידי המלשינות בטלה עבודת ה' בשנת שתיים למלכותו (עזרא ד', 24). בשנת שבע למלכותו נתן אשור לעזרא לעלות, ובשנת ה-20 למלכותו אישר לנהמיה לעלות ולבנות את החומות.

דעתי על סברתו של איזנשטיין.

אינני מקבל את דעתו של איזנשטיין. ראשית, סדר מלכי-פרס לפי הוקרי ההסטוריה המודרניים¹⁰⁵, שונה לפי מה שהוא מביא כאן, ואאשורוש אינו בנו של כורש. שנית, עבודת-הבית בטלה עד שנת שתיים לדריוש, ולא בשנת שתיים לדריוש. בשנה השניה התחילו לבנות ובשנה הששית כבר גמרו את הבניין.

104) עיין אינצקלופדיה אוצר ישראל כרך ב' עמ. 245 וכרך א' עמ. 246.
105) האינצקלופדיה אוצר ישראל התפרסמה בשנה 1908 בעוד שהמחקרים של קלויזנר, קויפמן וזר כבוד התפרסמו הרבה יותר מאוחר.

שלישית, אינני גורס כי דריוש הוא אותו ארתחששתא, שהתיר לעזרא לעלות, שכך יש כ-30 עד 50 שנה, מימיו של דריוש עד ימיו של ארתחששתא:

דריוש מלך בין השנים: 485 - 521

ארתחששתא מלך בין השנים: 424 - 465

זר כבוד⁽¹⁰⁶⁾ סובר אלו מאורעות שקרו אחרי תקופת זרובבל, ואגב

הספור על המכשולים, ששמו צרי יהודה לעולים הראשונים מימי כורש ועד דריוש, נזכרו גם שני מקרים דומים, שקרו אחרי דריוש אחרי בנית-הבית.

סגל⁽¹⁰⁷⁾ טוען כי פסוקים אלו בעזרא ד' הם חוספת של המהבר. אגב מעשה

הארים לבטל את בנית-הבית הוא מוסיף שגם בימי מלכות אחשורוש כתבו ארי יהודה שטנה על היהודים וכך גם בימי ארתחששתא. הוא העתיק ממקור ארמי את מעשה השטנה בימי ארתחששתא.

כך סובר גם כהנא⁽¹⁰⁸⁾ ואומר שזוהי הערה גם בימיו של ארתחששתא ואחשורוש כתבו דברי שטנה.

קלויזנר⁽¹⁰⁹⁾ סובר כי השטנה בעזרא ד', 6, ללא פרוט תכן השטנה,

שנכתבה "במלכות אחשורוש, נשלחה לכנבוזי מלך פרט בתחילת מלכותו. השם אחשורוש בא במקום כנבוזי, כי אחשורוש (כרכסס של היוונים)⁽¹¹⁰⁾

היה מפורסם יותר בעולם העתיק בגלל מלחמתו הגדולה ביון ותבוסתו הקשה. כנבוזי לא היה מפורסם בישראל, ונזכר רק בפירוסיים של

ייב. בעל ספר עזרא, מצא לנכון להביא את שתי השטנות, זו אחר

זו: בשטנה הראשונה אין פרוט כי יתכן שלא נקאר העתק ממנה

בירושלים. אל השטנה השניה הוסיף גם את תשובת-המלך, כדי שלא לחזור עוד על השטנות הללו.

(106) פרושו לעזרא ד' 7,6.

(107) עיין סגל - מבוא למקרא ג' עמ' 766.

(108) עיין כהנא - פרושו לעזרא ד', 6.

(109) קלויזנר - הסטוריה של בית שני א', עמ' 200 וכן עיין עמ' 230.

(110) קניפמן - תולדות האמונה הישראלית ספר ח', עמ' 522 - ארתחששתא ארתחששתא הוא של היוונים ולא כסרכסס-אחשורוש.

אבל השיטנה השניה עוסקת בבניית-החומות של ירושלים, ולא בבניית המקדש. היא נכתבה בתחילת מלכותו של ארתחששתא לפני עלייתו של עזרא, כי השומרונים פחדו מהתחרותה המדינית של ירושלים שתתחרה בשכם ובהר גריזים. הם עשו הכל על-מנת להפסיק את בניית-ירושלים. לכן כתבו שיטנה לארתחששתא על הסכנה הנשקפת למלכות פרס מירושלים, מחומות ירושלים שבונים היהודים. אחר-כך קבלו אשור להפסיק את הבניה.

סכום דעתו של קלוויזנר 1. אחשוורוש - הוא כנבוזי.

2. ארתחששתא- הוא ארתחששתא שהתיר

את עליית עזרא אבל מאורע זה היה

בימי מלכותו הראשונים.

בנימין מזר⁽¹¹¹⁾ סובר כי מכתבי השיטנה בעזרא ד', 7, מתייחסים לתקופתו של עזרא. כאשר הוא שהה בירושלים התחיל בפעולה במרצת לבנית חומות העיר. יתכן, לפי דעתו של מזר, כי היהודים נצלו את המרד של מגביסוס פחת עבר-הנהר בגד ארתחששתא, שהיה שנים ספורות לפני עלייתו של נחמיה. אנשי שומרון ראו את בניית-החומות, כתבו מכתבי שיטנה אל ארתחששתא, והוא ציוה להפסיק את הבניה. גם קיטל⁽¹¹²⁾ ורולי⁽¹¹³⁾ סוברים כי עזרא התחיל בבניית-החומה הישנה, שלא בהרסה כליל בימי בנוכזנאצר. על בניית חומה זו הלשינו "רחום בעל טעם ושמשי הסופר". (עזרא ד' - 7-16). חוקרים אלו מסתמכים על שני כתובים.

ראשית, הספור של חבני בנחמיה א' ירושלים מפורצת, והטערים מוצתים באש... כל זה אירע לפי דעתו בימי עזרא.

שנית, בתפילתו עזרא אומר: "לתת לנו גדר ביהודה ובירושלים". (עזרא ט', 9).

(111) עיין אנצקלופדיה מקראית כרך ג' עמ' 806, הערך "ירושלים" בנימין מזר.

(112) עיין KITTEL. O.P. CIT III Z.SS P. 601-607

(113) עיין H.H. ROWLEY-THE SERVANT OF THE LORD P. 141-143

קלויזבו (114) דוחה טענות אלו, ואני בהחלט מסכים לדעתו.
ראשית, תכונותיו של עזרא אינן מעידות על אדם מעשי, בונה
חומות, וחסר בכונה למורד.

שנית, ומלים: "לתת גדר ביהודה ובירושלים", אינן יכולות
להמיר על בנית-חומה. גדר היא איבה חומה. בוסף על זה בתפילת
עזרא הוא מדבד על גדר המקיפה לא רק את ירושלים, אלא גם את
יהודה. הסברה של המלה "גדר" הוא: לתת אחיזה ביהודה
ובירושלים, והכונה לא לחומות.

דעתו של קויפמן בענין הנדון לעיל (115) -היו חוקרים שזהו את
אחשורוש עם כנבוזי (קמביזס) (116) ואת ארתחשטא עם סמדיס,
שמלכו לפני דריוש, ובכך רצו להסיר את הקושי הכרובולוגי. אבל
קויפמן דוחה את טענותיהם מאחר ונתברר שאחשורוש הוא כסרכסס,
וארתחשטא הוא ארתכסרכסס "טל-היונים", ושני מלכים אלו מלכו
אחרי דריוש.

חוקרים, כמו סגל וזר-כבוד (117), רצו ליישב קשי זה ע"כ
שסברו כי כל הקטע מ-6-23 אינו אלא קטע מסוגר של מאורעות
מאוחרים יותר. מאחר והמחבר סיפר קודם לכן על מעשה הצרים
בימי כורש עד דריוש, הפסיק את ספרו והוסיף כאן ספור בוסף,
על מעשי הצרים בימי אחשורוש וארתחשטא, ובפסוק 24 חוזר לענין
הקודם וממשיך בספור על הפסקת בנית-הבית עד שתיים לדריוש.
קויפמן דוחה סברות אלו וסובר, כי פסוק 24 בעזרא ד', אינו
חזרה על פסוק 5 בעזרא ד', ואף לא המשך ישיר לפסוק 5. ולא רק
זה הוא טוען, אלא אומר שיש אפילו אי-התאמה בין המסופר בפסוק
5 למסופר בפסוק 24. בפסוק 5, הצרים היו מרפיט את ידי העם
וסכרים יועצים להפריע לבניה, עד מלכות דריוש. מפסוק זה בניתן
ללמוד, שעבודת הבניה כאלו במשכה עד מלכות דריוש, אלא שלא
הצליחו ביותר עקב הפרעות.

114) קלויזבר -הסטוריה של בית שני - כרך א' - עמ' 230.

115) קויפמן -תולדות האמונה הישראלית-ספר ח', עמ' 522-523.

116) קלויזבר -הסטוריה של בית שני - כרך א', עמ' 200.

117) ראה דעותיהם לעיל, עמ' 69.

בפסוק 24: "באדין בטלה עבודת בית-האלהים שבירושלים, והיתה בטלה עד שנת שתיים לדריוש". מכאן, "שבאדין", -אז, בפסוק 24, אינו מתיחס לפסוק 5; שבו מספרים על הפרעה ולא על בטול. המלה "אז" מרמזת על מאורע מסוים, שבו הגיע הדבר לידי הפסקת הבניין. על מאורע כזה מסופר בפסוק 23. הפסוקים 23, 24-צמודים זה לזה על-ידי המלים: אדין... ובטלו" (23) "באדין בטלת" (24), כלומר, הפסוקים מ- 8-24 הם המשך אחד.

ישנם גם חוקרים⁽¹¹⁸⁾ הסוברים כי בפרק ד' מ- 8-23, מדובר רק על בנין החומה המקיפה את ירושלים. קויפמן⁽¹¹⁹⁾ דוחה טענות אלו, וסובר כי מדובר על בנין העיר בכלל. בד', 21, בזכר רק בנין העיר, בד', 12, מדובר על בנין העיר, שכלול החומות וחפירת היסודות. אם מזכירים שכלול חומות הרי זה יכול להיות גם חומות של ארמונות וחצרות. אבל אם אפילו הכונה לחומות העיר, פסוק 12 "ואשיא וחיטו" אינו מוסב על החומה אלא על הבתים, כי יסודות חומות-העיר לא נהרסו. הוא מסתמך על נחמיה ו', 15: "ותשלם החומה בעשרים וחמישה לאלול לחמישים ושנים יום". מפסוק זה מסיק קויפמן כי היסודות היו קיימים, ולכן סימו את בנין החומות כה מהר.

בעזרא ד', 5-1, מסופר על הפרעות לבנין הבית. עקב ההפרעות של הצרים לא יכלו להכין את צרכי-הבית. העיר היתה פרוצה. העולים השתכנו בבתים הרוסים למחצה, או בקתות. בגלל מצב זה יכלו הצרים להכנס לעיר ולגנוב חמרי-בנין, או להרוס מה שכבר בנו. העולים הבינו, שאם המצב הזה ימשך לא יוכלו לבנות את הבית. לכן החליטו קודם לבנות את העיר, כי רצו להפסיק את ההסתננות של הצרים. אבל רשיון לכך לא היה להם, והבינו כי בנית חומה עלולה להרגיז את השלטונות. לכן החליטו, כך סובר קויפמן, לבנות במרץ בתים וחצרות וחומות מסביב לחצרות. בצורה כזו רצו למנוע הסתנבויות. אבל יתכן שבגשו גם לסתום פרצות בחומה. צרי יהודה נצלו מעשה זה של העולים וכתבו שיטנה בהודיעם כי היהודים מתכוונים למרוד. מכיון שלא היה רשיון בבניה, אלא רק לבנית בית-ה'. המלך ציוה להפסיק את בנית החומות, והוא מבקש מהם לעשות זאת בזהירות (עזרא ד', 22): "וזהירין הוו שלו למעבד על דבה למה ישגא חבלא להנצקת מלכין".

(118) ראה דעתו של קלויזנר לעייל, עמודים 69, 70.
(119) קויפמן-תולדות האמונה הישראלית-ספר ח' עמ' 524.

אבל רחום וחכריו אינם מסתפקים בהפסקת בנין העיר והחומות,
אלא מתפרצים וחורטים גם מה שנבנה במקדש.

זאת היתה המכה האחרונה והקשה לעולים. הם התיאשו מן הבנין
ולא היה להם עוד כוח לשוב ולהתחיל מחדש ואז בשלה העבודה עד
שתייה לדריוש.

בדרך זו מוכיח קויפמן כי המאורע אשר גרם להפסקת הבנייה,
עד שנת שתיים לדריוש, הוא מכתב השטנה שבעקבותיו קבלו הצרים
אשור להרוס את בנית-העיר. הם נאלו זאת, והרסו את הנבנה במקדש.

ענה נשאר לברר: מיהו המלך שנתן את האשור להפסקת הבנייה?
קויפמן¹²⁰, אינו מקבל את הסברה שארתחששתא בעזרא ד', הוא:

ארך-היד - לוניגמנוס, בן-דורם של עזרא ונחמיה, כי הרי
בימיו הבית כבר היה בנוי. נוסף על כך, טוען קויפמן; כי בימי
נחמיה כאשר המלך הפרסי היה ארתחששתא (ארך היד) עמדו בראש
השומרונים: טנבלש וטוביה, ולא רחום ושמשי. קשה להניח שתוך
שנים מעטות יעלמו שני מנהיגים של השומרונים, ובמקומם עולים
שנים אחרים. מה עוד ללראשונים היו קשרים עם משפחות בירושלים
(נחמיה ו' 17-19); מה שאין מוצאים עם רחום ושמשי. מכאן
שארחתחששתא זה, מלך זמן רב לפני עזרא ונחמיה.

ארתחששתא בעזרא ד', - הוא כנוי למלך אשר מלך לפני דריוש,
הוא אינו כורש, כי כורש היה ידוע בשמו, אלא הוא כנבוזי בנו
של כורש.

שם זה לא נזכר במקרא, וסופרי המקרא החליפו את שמו בשם ידוע
יותר והוא: "ארתחששתא". הוא מביא ראיה, שבלבול שמות המלכים
בספר דניאל או בספר מלביום¹²¹, הוא דבר ידוע.

קויפמן¹²² גם מבהיר מדוע קבל כנבוזי בנו של כורש את
דבר-השטנה על היהודים. כנבוזי התכוון למלחמה במצרים. הוא מקבל
אגרת, ובה מודיעים לו שעיר מרדניה נבנית בלי רשיון. לכן הוא
מצוה להפסיק את הבניה עד לפקודה חדשה.

120) קויפמן - תולדות האמונה הישראלית - ספר ח' עמ. 526.

121) גם מלביום מיחס את המסופר בעזרא ד' 8-23 לימי כנבוזי
קדמוניות יא-ב'.

122) קויפמן - תולדות האמונה הישראלית - ספר ח' עמ. 209.

בקשר לעזרא ד' 7,6, לענין אחשורוש והשטנה שנכתבה ע"י בשלם, מחרדת ושבאל, סובר קויפמן כי שני פסוקים אלו לא נכתבו ע"י מחבר עזרא ונחמיה, אלא זוהי הוספה של מעתיק, אשר ידע עוד דוגמאות של מכתבים ששלחו יושבי הארץ אל מלכות פרס, אבל מתוך הכתוב אין אפשרות לדעת מה כתבו?
קויפמן דוחה גם את הטוברים כי יש לאחד את הפסוקים 7 ו-8, כדעת המלבי"ם⁽¹²³⁾ ורש"י⁽¹²⁴⁾; וטוען, שאין שום קשר ענייני בין שני הפסוקים האלו.

המסקנות מדעותיו של קויפמן.

1. הפסוקים בעזרא ד' 6-7 בענין אחשורוש - תוספת של המעתיק.
2. ארתחששתא - הוא כנבוזי בן כורש.
3. הקטע בעזרא ד' 8-24 מהוה המשך אחד.
4. לא בנו את החומה, אלא רק בתים וחצרות, ואולי סתמו גם פרצות בחומה.

דעתי בנושא הנדון לעייל.

אני נוטה לקבל את דעותיהם של סגל וזר כבוד הטוברים כי הקטע בעזרא ד' 6-23 הוא מאטר מוסגר, שהובא אגב הזכרת הצרות שעשו הצרים לעולים מימי כורש ועד דריוש. המחבר הוסיף, כי גם בימי אחשורוש, שלחו שטנה, וגם בימי בנו ארתחששתא עשו זאת. אני מקבל סברה זו מכמה טבות:
א. את נחבונן בעזרא ו', 14, נראה כי מחבר הספר ידע את רשימת מלכי פרס. הוא מזכיר בפסוק זה את המלכים שעזרו לבניית-הבית ולבניית ירושלים, ומביא אותם בצורה מדויקת: כורש, דריוש, ארתחששתא, בסדר כרונולוגי נכון.
אמנם כהנא⁽¹²⁵⁾ טוען כי ארתחששתא לא סייע, אלא הפריע (עזרא ד' 12-18).

(123) ראה בפרושו לעזרא ד', 8.

(124) ראה בפרושו לעזרא ד', 8.

(125) עיין כהנא בפרושו לעזרא ו', 14.

רש"י סובר⁽¹²⁶⁾ שארתחששתא הוא דריוש, וכך סובר גם מצודת-ציון⁽¹²⁷⁾. לפי פרושיהם אין כלל קשי, כי כורש ודריוש באמת עזרו להקמת המקדש. אבן-עזרא⁽¹²⁸⁾ מרחיק לכת וסובר, שארתחששתא הוא אחשוורוש, אבל לא מצאנו בשום מקור, שאתשורוש. עזר לבנין הבית.

זר-כבוד⁽¹²⁹⁾ סובר, שיש בפסוק זה סכום של שמות המלכים שעזרו לבנין המקדש וירושלים, וכך גם סובר המלבי"ם⁽¹³⁰⁾:
הזכיר את כורש - כי התיר להתחיל את בנית המקדש.
הזכיר את דריוש - כי התיר להשלים את בנית המקדש.
הזכיר את ארתחששתא - כי התיר לבנות את חומות ירושלים.
אני בוטה לקבל את דעת המלבי"ם וזר כבוד, שכן מחבר הספר בפסוק זה מסכם, כי בעזרת: ה', הנביאים והמלכים הפרסיים (כורש, דריוש וארתחששתא) - הצליחו לסיים את בנית-הבית. אמנם, נכון שארתחששתא התיר את בנית החומות דק בימי נחמיה, אבל מחבר הספר הוסיף אותו לרשימה זו מאחר והוא ידע על פעולתו זו. נוסף על כך, אם נתבונן בעזרא ו', 8: "ושאר צריכות בית-אלהים נתן מן בית גבזי-המלך", ולשם כך מצווה ארתחששתא את הגזברים של אחשדרפת עבר הנהר למלא את דרישותיו הכלכליות של עזרא לצרכי המקדש, וקובע מכסות נכבדות: מאה ככר כסף, מאה כור חטים, מאה בת יין⁽¹³¹⁾. -מכאן אפשר להסיק שהוא לא דק התיר את בנית החומות, אלא גם עזר בפועל לצרכי המקדש. עובדה זו, מציין המחבר, בעזרא ו', 14, לומר לנו כי שלושת המלכים: כורש, דריוש וארתחששתא עזרו למקדש.

(126) עיין רש"י בפרושו לעזרא ו', 14.

(127) עיין מצודת ציון בפרושו לעזרא ו', 14.

(128) עיין אבן-עזרא בפרושו לעזרא ו', 14.

(129) עיין זר-כבוד בפרושו לעזרא ו', 14.

(130) עיין המלבי"ם בפרושו לעזרא ו', 14.

(131) עיין זר-כבוד-ספר נייגר-החברה לחקר המקרא עמ' 191.

ב. אנו מוצאים פרטים מדויקים על זמן עלייתו של עזרא: בשנה השביעית למלך ארתחששתא, (עזרא ז', 8), כך גם עלייתו של נחמיה: בשנה העשרים למלך ארתחששתא, (נחמיה א', 6). מצוינת גם הפסקת הבניה: בשנת שתיים לדריוש, וסיומה: בשנת שש לדריוש. מכאן אני מסיק, כי המחבר ידע את סדר מלכי-פרס ואת המאורעות שהיו בימי מלכים אלו. עובדה היא כי במכתבי השיטנה בפרק ד', 6-7; מזכיר הוא קודם את אחשורוש, ואחר-כך את ארתחששתא בנו. גם בצינו שני שמות אלו, הוא מביאם בצורה מסודרת: תחילה את האב, ובהמשך את הבן.

ג. ידוע ממגילת אסתר, כי בימי מלכותו הראשונים של אחשורוש שלחו אליו שיטנה⁽¹³²⁾. אמנם במגילת אסתר מופיע המן בראש פעולות השיטנה, אבל כנראה שנכתבו מכתבים נוספים אל אנשי יהודה וירושלים לאחשורוש⁽¹³³⁾.

בקשר לארתחששתא.

השיטנה נשלחה לאותו ארתחששתא, שהתיר לעזרא לעלות ולבחמיה לבנות את החומה. נשאלת השאלה: כיצד אותו מלך שאסר את הבניה מתיר לעזרא לעלות, ולבחמיה לבנות את החומה? אלא עזרא עלה בשנה השביעית למלכותו של ארתחששתא, והוא קבל את השיטנה בימי מלכותו הראשונים. אז העסיקו אותו המרידות בכל קצוי מלכותו: חטריה מרדו-בצפון, מצרים-בדרום, ובמערב-ניסו האתונאים לכבוש את קפריסין⁽¹³⁴⁾.

(132) עיין קלויזנר-הסטוריה של בית שני, כרך א' עמ' 229.
(133) עיין אנצקלופדיה מקראית כרך א', עמ' 234. חברי המערכת סוברים: אחשורוש שבעזרא ד', 6, הוא חשיארש כפי שמופיע בפפירוסים ארמיים. הם טוענים, כי, צרי יהודה ניסו בימי דריוש להשטין על יהודה, אבל ללא הצלחה. כאשר התחלף השלטון, עלה אחשורוש הצעיר, והם המשיכו לבנות ע"י מכתבי-שיטנה הקשורים ביהודה.

(134) עיין זר כבוד נספח לפרושו לעזרא ונחמיה עמ' 173.

לכן כאשר שמע כי בירושלים בונים את החומות חשש ממרד
נוסף, והורה להפסיק את הבניה. גם לעזרא הוא לא התיר
לבנות את החומה. לא כך לבחמיה, שעלה שלוש עשרה שנה
אחרי עזרא. בינתיים התחזק שלטונו של ארתחששתא והוא נתן
אמון לבחמיה, שלא יארגן מרד בגדו, ולכן התיר לו את הבניה⁽¹³⁵⁾.
ברצוני לדחות את סברותיו של קויפמן:

1. הפסוקים בעזרא ד', 6-7 בענין אחשורוש אינם תוספת של
המעתיק. מחבר הספר כתב על מכתבי שיטנה, ששלחו צרי יהודה
בימי זרובבל, והוסיף עוד מכתבי שיטנה שנשלחו למלכים
אחשורוש וארתחששתא בנו בתקופה מאוחרת יותר.
2. קויפמן טוען שארתחששתא הוא כנבוזי, והוא מסתמך על כך כי
בימי כנבוזי היו מרידות רבות ומאחר וחשש למרד נוסף מצד
היהודים, פסק להפסיק את הבניה, אבל תופעה זו של מרידות
בימי השלטון הראשונים של מלכים שעלו לכסא המלכות היא
נפוצה בהיסטוריה הפרסית. תופעה זו רואים אנו:
אצל כנבוזי, אצל דריוש⁽¹³⁶⁾ וגם אצל ארתחששתא. חילופי
המלכים גרמו לתסיסה ותקוה אצל המדינות הכבושות, אשר
נסו למרוד. לכן אין להסיק מעובדה זו שארתחששתא בעזרא
ד', הוא כנבוזי. קויפמן מביא סברה נוספת מדוע לא יתכן
שעוסקים בארתחששתא (ארך היד), שחי בימי עזרא ובחמיה.
מנהיגי השומרונים בימי בחמיה היו סנבלט וטוביה ולהם היו
קשרי משפחה עם משפחות בירושלים.

(135) עיין דר' קורובגין - ספר בייגר - החברה לחקר המקרא עמ' 199.
בגלל מרידות, שהיו לארתחששתא בימי מלכותו הראשונים,
בטל את בנין-החומות. בשנת 448, לאחר מלחמות מרובות
הבין המלך שרק שני עמים שמיים עמדו כל הזמן בנאמנות
מוחלטת לצדו והם: הפיניקים ביום, והיהודים ביבשה. לכן,
כאשר הוא פונה למצרים חשב להפוך את ירושלים למבצר חזק
בידי היהודים, ואז בשנת 445 מינה המלך את בחמיה כפחה,
ומרטה לו לבנות את החומות.

(136) עיין זר כבוד - בספח לפרושו לעזרא ובחמיה עמ' 168.

בעזרא ד', 8 נכתב כי מנהיגי השומרונים הם: רחום ושימשי ולא יתכן, לפי דעתו, שתוך זמן קצר, מתחילת ימי מלכותו של ארתחששתא ועד זמנו של נחמיה, יתחלפו המנהיגים.

אין אני מקבל טענה זו של קויפמן, כי אם מאורעות אלו של הפסקת-הבניה היו בתחילת ימי שלטונו של ארתחששתא הרי עד ההתנגשות של נחמיה עם מנהיגי השומרונים עברו כ-20 שנה. פרק זמן זה דיו כדי שהמנהיגים יתחלפו בשומרון, וגם בכדי לקשור קשרי-משפחה עם משפחות בירושלים.

3. אין אני מסכים לדעתו של קויפמן⁽¹³⁷⁾ כי הקטע בעזרא ד'

8-24, - מהווה המשך אחד; והפסוקים 23, 24, צמודים זה לזה. קויפמן מסתמך על המילים: "אדין ובטלו" (23) "ובאדין בטלת" (24) אמנם, ישנה זהות בין המילים-שניהם מדברים על אז בטלו,

אבל פסוק 23 מדבר על הפסקת בנין החומה בימי ארתחששתא

בעוד שפסוק 24 מדבר על התוצאה של מעשי הצרים והוא

המשך לעזרא ד', 4-5, בכון שבפסוק 23 "אז" מופיע עם

זמן מוגדר: לאחר פקודת ארתחששתא הפסיקו את הבניה, ובפסוק

24 אין זמן מוגדר, אלא, שכונת פסוק 24 להראות כי במשך

הזמן, עט ריבוי הצרות, הפסיקו את הבניה. פסוק 24 משמש

גם כרקע לפרק ה' העוסק בעדוד, שקבל העם מן הנביאים חגי וזכריה, להמשך הבניה.⁽¹³⁸⁾

4. קויפמן סובר שבעזרא ד', 12, 21, דברי-השיטנה עוסקים בבנין

העיר והחצרות ואולי סתימת פרצות בחומה, כי יסודות החומות

היו קיימים מימי חורבן בית ראשון, וכל זה אירע לפני סיום

בנין בית-המקדש השני. אבל איני מסכים עם דעתו של

קויפמן. סובר אני כי דברי השיטנה בעזרא ד' 8-23,

עוסקים בבנין חומות-העיר, בימיו הראשונים של ארתחששתא,⁽¹³⁹⁾

זמן רב לאחר סיום בנין בית המקדש השני.

(137) ראה דעתו לעייל עמ' 73.

(138) עיין זר כבוד - פרושו לעזרא ד', 74.

(139) עיין קלויזנר הסטוריה של בית שני א', עמ' 200.

המלשינים כותבים בעזרא ד', 12, כי תושבי יהודה בונים את החומות, ומחזקים את היסודות. יתכן, שיסודות החומה היו קימים מימי בית ראשון, אבל אל נשכח שבדברי הצרים יש גוזמא. על מנת לעשות רושם גדול יותר על המלך הפרסי הוסיפו כי תושבי יהודה בונים חומה חזקה עם יסודות חדשים. ארתחששתא קיבל את מכתבי הצוררים, ומאחר וחשש למרד ציווה להפסיק את הבניה¹⁴⁰.

ז. סיום בנין המקדש.

הנביאים, חגי וזכריה, מעודדים את העם לבנות את בית-המקדש. הבעיה המתעוררת: מדוע עתה, בשבת שתיים לדריוש, מתחילים הנביאים להמריץ את העולים להמשיך בבניה? מדוע בחרו במועד זה? על מנת להבהיר את הענין, עלינו לראות מה היו המאורעות בפרס. בטעת שהותו של כנבוזי במצריה, ב-522 לפנה"ס¹⁴¹, הופיע בפרס גאומתא, שהתימר להיות ברדיא אחיו של כנבוזי, ואותו הרג כנבוזי בסתר, קודם שיצא למלחמה במצרים. גאומתא, לאחר עליתו לשלטון, שלח רצים לכל מדינות מלכותו, כדי לבשר שהוא ברדיא בנו של כורש, והוא מולך תחת כנבוזי אחיו, ואף שחרר את נתיביו למשך שלוש שנים מעבודת-הצבא. כמו-כן, עשה הנחות גדולות לכל העמים במלכות פרס. כשהגיעה השמועה אל כנבוזי מהר לשוב לפרס, אבל הוא מת בדרך. מכיון שכנבוזי לא השאיר אחריו בן יורש, עבר כסא-המלוכה לשוללת הצעירה של האחימנידים, והיורש היה דריוש ווישטשפה.

140) עיין דר' קורונגין -ספר זייגר- החברה לחקר המקרא עמ' 199.

141) עיין קלויזנה הסטוריה של בית שני א', עמ' 202 וכן קויפמן תולדות האמונה הישראלית ספר ח' עמ' 210, וכן אינצקלופדיה מקראית כרך ד' הערך דהיוס.

דריוש עלה עם צבא על גאומתא והרגו. (גאומתא משל 7 חדשים).
אבל רק אז, לאחר שהרג את גאומתא, התחיל את עבודתו הקשה:
זכוי מרידות. עמים רבים כגון: עילם, מדי, ארמנה, בבל -
נצלו את הריב על השלטון בפרס, ומרדו.
יהודה לא מרדה, אבל המרידות והמהומות גרמו להתעוררות
הרצון לחדש את בנית-הבית; והמדורבנים היו חגי וזכריה.
כהנא⁽¹⁴²⁾ מביע הוכחה גוספת מדוע חדשו את בנית-המקדש בימי
דריוש. הוא סובר כי דריוש הלך בדרכי כורש, ודרש טוב ושלום
לכל הנמצאים תחת שלטונו. ככורש היה גם הוא מתיחס בסבלנות
ובתשומת-לב לדתות של העמים השונים שבממלכתו, וכיבד את
אלוהיהם⁽¹⁴³⁾.

עד כמה שדריוש היה מכבד את הרגש הדתי של הנכרים, אפשר
לראות מכתובת ביסטון, שנכתבה בשלוש שפות. בתרגומה הבבלי
הוא משמיט את אהורמזר אלוהיו, שעזר לו בנצחונות, כדי שלא
להעליב את רגשות הבבלים. כמו שהוא מדבר בכבוד על אלוהי
היהודים, כך הוא מדבר על אפולון של היוונים.
מטעם זה סובר כהנא כי היתה ליהודים אז הרוחה, וגם
אפשרות לחדש את עבודת בנית-המקדש. הנביאים: חגי וזכריה,
התחילו משפיעים על העם לחדש את הבניה, והוכיחו לו כי
הצרות והפורענויות באו עליהם עקב רשלנותם ואדישותם לבניה.
שמעון ברנפלד⁽¹⁴⁴⁾ אומר כי חגי וזכריה מעודדים את העם
לבנית בית-ה', היות ובתקופה הראשונה של מלכות דריוש מרדו
בו עמים רבים. מאחר ובמלכות פרס היו יהודים קרובים למלכות,
עודדו הנביאים את השובתים מהעבודה להמשיך לבנות, כי היה
סכוי שבעזרת היהודים הקרובים למלכות, דריוש יאשר את המשך
הבניה.

(142) עיין בפרושו לעזרא ה', ו'.

(143) כהנא מסתמך על הורודוטוס ב' ק"י.

(144) שמעון ברנפלד - מבוא לכתבי הקדש. כרך שני עמ' תפט'.

המלבי"ם¹⁴⁵ אינו מביא הוכחה לעדודם של הנביאים את העם, ממאורעות בשלטון הפרסי. הוא סובר כי בשנת שתיים לדריוש נשלם הזמן של שבעים שנה לחורבן ירושלים, ואז נבא חגי וזכריה בשם ה' כי הגיע הזמן לבנות. ישנם חוקרים¹⁴⁶ השואלים: כיצד יכלו הנביאים להאשים את העם שאינו בונה את המקדש, כי למעשה ההכרעה באה מצד השלטון הפרסי? הם מסבירים זאת בעינינו שהיה בתחילתה מצד הממשלה הפרסית, אך עברו כ-15 שנה השתנה המצב לטובה, ואילו העם התרגל למצב. לכן פונה חגי הנביא אל העם: "העת לכם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב?" (חגי א', 4).

מחגי א', 1, אנו למדים פרט נוסף וחשוב: זרובבל היה פחת יהודה. ששבצר כנראה שמת, וזרובבל קבל מדריוש את התואר הזה לאות הוקרה, כי בזמן שכל המדינות באזור מרדו, יהודה נשארה שקטה ונאמנה לו¹⁴⁷.

חגי דורש מהעם שלא ימתינו עוד לארזים מן הלבנון, אלא יעלו אל ההר ויביאו עצים ויבנו את הבית. הוא מבטיח כי ה' יראה בבית גם אם לא יהיה מהודר (חגי א', 8).

התוכחות מעוררות את הלבבות: מתחילים לאסוף תרומות, מעמידים פועלים ובעשרים וארבעה בחדש אלול מתחילים במלאכה. (חגי א' 14-16). זמן מה אחרי שהתחדשה העבודה הופיע בירושלים חתני פחת עבר נהרא, ושאל את הבונים מהו היסוד החוקי לעבודה? ישנם החושבים כי השומרונים הלטינו לפני חתני, והוא בא לבדוק האם נכונים דברי ההלשנה¹⁴⁸. חתני שאל מי נתן להם רשות לבנות את הבית, והם ענו לו שכורש שלח בשנה אחת למלכו את ששבצר, שמינה אותו לפחה, נתן לו את כלי-המקדש והתיר לו לבנות את המקדש. ששבצר בא והניח יסוד לבנין, ומאז נבנה הבית ועדיין לא נגמר. (ה' - 3-16).

145) ראה פרושו לעזרא ה', 1.

146) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' - עמ' 205.

147) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' - עמ' 204.

148) קויפמן - תולדות האמונה הישראלית - ספר ה' עמ' 212.

× עיין בנספח לעליה שניה עמ' 85.

ישנם חוקרים¹⁴⁹ השואלים: מדוע לא הראו זקני יהודה את פקודתו של כורש לתחני, ואז בודאי היו הוסכים את זמן הבדיקה בבית-הגנזים בפרס. אלא, יתכן שבמשך הזמן התעודה אבדה, התעודה נמסרה להוצאה לפועל לאחשדרפן של בבל, ועבר נהרא לששבצר, הפחה של יהודה. מאז מות ששבצר לא נמצאה התעודה. תחני החליט להודיע את הענין למלך ולחכות לתשובתו. אבל בינתיים הרשה ליהודים להמשיך בעבודה¹⁵⁰.

דריוש אישר את הבניה, וגם הוסיף לרשיונו של כורש: ⁽¹⁵¹⁾

- א. בנית המקדש היא זכותם הבלעדית של היהודים.
- ב. נתן תמיכה לבונים מקופת המסים המרכזית של האחשדרפה.
- ג. נתן סיוע כספי להוצאות שוטפות לצרכי הקרבנות במקדש. הוספת זו, לאישור הבניה, מבהירה שתי נקודות חשובות, שהיו סתומות ברשיון כורש, והבונים סבלו מכך רבות. דריוש מסביר: את הבטוי: "מכל עמו" (עזרא א', 3).
- ד. את המאמר: "ונפקתא מן בית מלכא תתיהב" (עזרא ו', 4).
- ה. ראשית, הוא הטיל חובה סיוע על קופת המסים המרכזית, אפשר היה להבין שהכונה לקופת המסים המקומית, שיכולתה היתה מוגבלת. אבל כונתו היתה שהעזרה לא תהיה חד פעמית, אלא מתמדת: "להוא מתיהב להום יום ביום" (עזרא ו', 9).
- ו. שנית, מבהיר כי המקדש בירושלים הוא גם מקדש מלך, כדי שיהיו מקריבים ניהוחים לאלוהי השמים, ומתפללים להיי המלך ובניו. (עזרא ו', 19).

149) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' עמ. 216.

150) עיין דר' קורונגריין - ספר נייגר - החברה להקר המקרא-עמ. 199.

היהודים תמכו בדריוש לא רק ביהודה, אלא גם במצרים והוכח הדבר מכתבי ייב. כאשר היו מרידות במצרים ובאזור, היהודים לא מרדו אלא שמרו אמונים לממטלה הפרסית. כך היה המצב בעבר הנהר. לכן כאשר מגיעה אגרת תחני אל דריוש מתיר הוא ליהודים להמשיך לבנות את מקדשם, כי אינו חושש מהם.

151) עיין זר כבוד - ספר נייגר - החברה להקר המקרא - עמ. 188-190.

דריוש מבהיר גם שרק ליהודים ישנה הזכות לבנות את בית ה'. בכך ביטל את טענת השומרונים, שהסתמכו על רשיון כורש בבקשתם לבנות עם היהודים. השומרונים התבססו על המלים: "מי בכס מכל עמו... ויבן את בית-ה'" (עזרא א'-4). הם טענו כי גם הם שייכים ל"עמו", שכן הם מתפללים אל ה' ורצו להמשיך את מסורת בני אפרים במקדש. כמו שעשו שבטי הצפון בימי חזקיהו ויאשיהו (דבהי"ס ב', ל'). הם ראו עצמם כהמשך שבטי הצפון. כאשר דחו אותם ראו בסירובם של הבונים, לא רק קיפוח זכותם, אלא גם שנוי ברשיון כורש שנתן לעולים לבנות את המקדש בירושלים כמקדש מרכזי לכל ארץ ישראל.

הריב על הנוסח של הכרזת כורש ועל זכות הבניה נמשך עד ימי דריוש. הוא הודיע במפורש: "פחת יהודיא ולשבי יהודיא בית אלהא דך יבנון" (עזרא ו'-7); כלומר, המקדש שיבנה מיועד רק עבור היהודים.

בשנת שש לדריוש (516 לפנה"ס) בשלושה באדר, גסתימה בנית בית-האלקים, ונערכה חגיגת חנוכת-הבית.

בכך מגיע לסיומה הקמת "סוכת דוד הנופלת", בנין בית-המקדש השני, אשר נבנה בהפסקות של כ-20 שנה, מ-539 לפנה"ס עד - 516 לפנה"ס.

נספח לעליה שניה

ספר דבהי"מ מהימן - ניתן לראות זאת ממספר דוגמאות שבעל ספר דבהי"מ הכניס תיקונים במילים ובמשפטים שהופיעו בצורה לא נכונה בספרי התנ"ך.

1. בשמ"ב ה', 2: "המוציא והמבי את ישראל"

בדה"א יא', 2: "המוציא והמביא את ישראל"

הוסיף את האות - א - במילה המביא.

2. שמ"ב, יא', 1: "המלאכים".

דב"א, ב', 1: "המלכים".

תיקון נוסף של בעל ספר דהי"מ. הבין שכונת הכתוב הוא על מלכים היוצאים ולא על מלאכים כפי שהופיע בשמואל ב'.

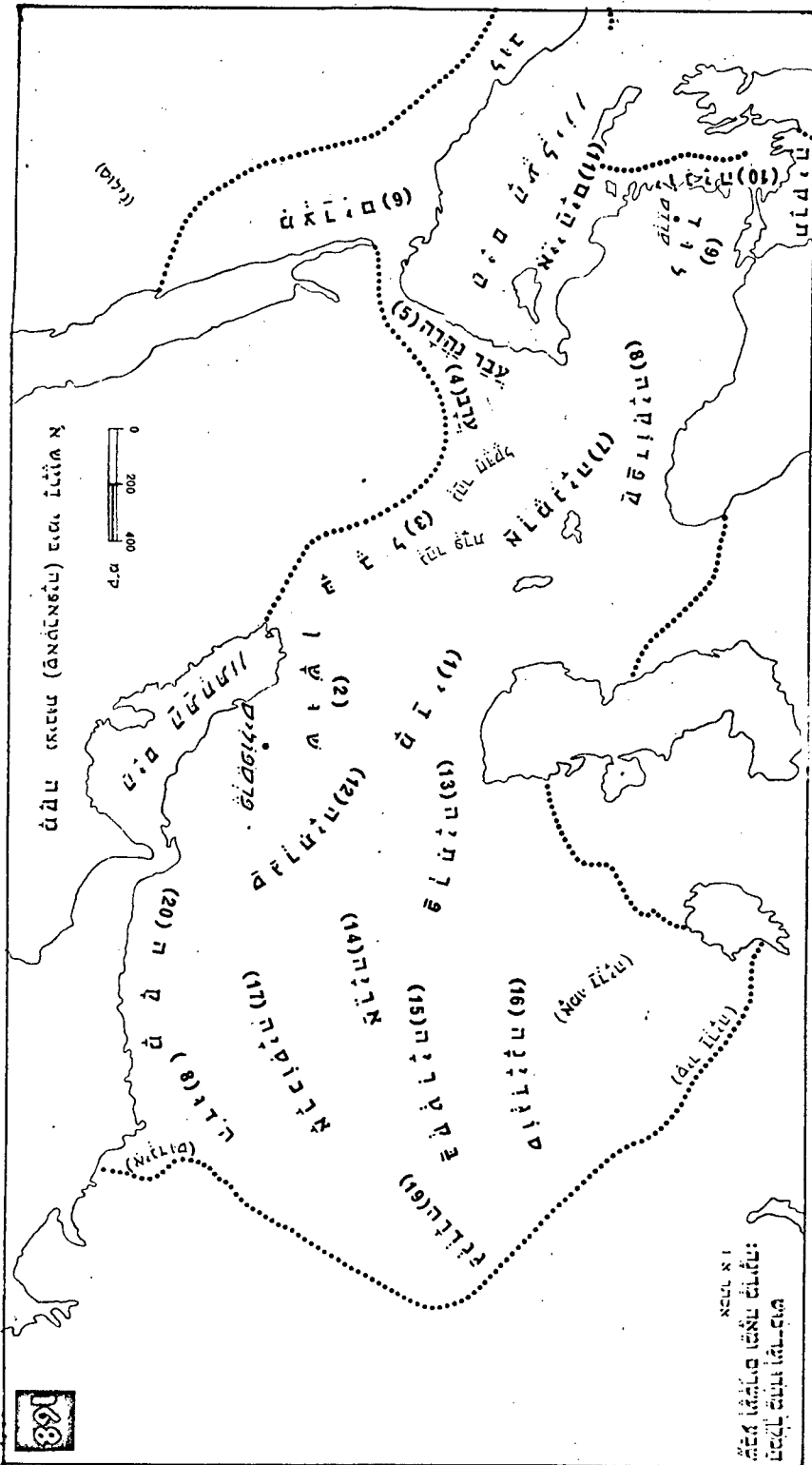
3. שמ"ב, ו', 16: "מפוז ומכרכר"

דה"א, טו', 29: "מרקד ומחשק"

בדוגמא זו מחבר הספר עסק בפרשנות, הסביר את שתי

המילים הקשורו בשמואל ב', ו', 16.

ממלכת פרס הגדולה

כורך יסד את האימפריה הגדולה ביותר שראה המזרח הקדום. בנו פנפתי פכש את מעריים וירשו ודרגש הראשון הגיע במטעונו עד הודו. הממלכה האדירה חולקה לנציביות (סאטרפיות) ומדינות שעליהן מונה "האשכנזופנים והפחות ושרי המדינות אשר מהדו ועד פש שפע ועשרים ומאה מדינה" (אס"ח 9). הנציבות החמישית הייתה "עבר נהרה", כלומר עבר הנהר פרס, ואחת ממדינותיה הייתה "ההודו-הודו".

פ ר ק ג.

עליה שלישית בראשותו של עזרא בסימן: חזוקה הדתי של יהודה.

הבעיות והנושאים העקריים בעליה זו:

א. מה אירע ביהודה במשך כ-60 שנה...-מסיום בית-המקדש השני, ועד עליחו של עזרא.

ב. יחוסו ומקצועו של עזרא.

ג. ארגון העליה.

1. סמכויותיו של עזרא.

2. מספר העולים.

3. מסלול העולים.

ד. פעולותיו העקריות של עזרא בירושלים.

ה. תקנות עזרא.

א. סיום בניין בית המקדש השני היה בשנת 516 לפנה"ס. עזרא עלה בשנת 458 לפנה"ס. יוצא מכאן, שנואר פער של 60 שנה בין סיום בית-ה', ובין עליחו של עזרא. אם כן, מתעוררת השאלה מה אירע ביהודה במשך זמן ארוך זה?
בתנ"ך כמעט ואין לנו מקורות ברורים על הנעשה בתקופה זו. מצויים רמזים אותם אפשר ליחס לתקופה זו, וגם לתקופות אחרות, שכן ברמזים האלו אין ציון של זמן מוגדר.
בחנ"ך מצויים שני מקורות המציינים את התקופה המקבילה ל-60 השנה:

1. המקור הראשון הוא בעזרא ד', 6: "ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים".
גם במגילת אסתר מוצאים אנו סיפור שאירע בימי שלטונו של המלך הזה. אלא שמגילת אסתר אין אגו יכולים ללמוד על הנעשה

ביהודה בתקופה זו, היות, ותוכנה של המגילה עוסק בנעשה בעניניהם של יהודי פרס. אבל אם נעיין היטב במגילת אסתר תיהיה לנו אפשרות להכיר את אופיו של המלך אחשורוש אשר, כנראה, שבימינו שלחו אליו מכתבי-שיטנה גם על תושבי יהודה וירושלים.

במגילת אסתר, אחשורוש מתואר כמלך המושפע משריו. הוא מתיר להמך להרוג את היהודים, ואחרי-כך, בזכותה של אסתר, מבטל את הגזירה. תושבי שומרון נאלו, בודאי, את אופיו החלש של אחשורוש, ושיגרו אליו מכתבי-שיטנה על תושבי יהודה. אבל אין אנו יודעים האם היו תוצאות למכתבים אלו.

2. המקור השני הוא בעזרא ד', 7-23: "ובימי ארתחששתא כתב בשלם מחרדת" - גם לבנו של אחשורוש, הוא ארתחששתא, המשיכו להגיע מכתבי שיטנה מצד צוררי יהודה. במקור זה יש במה להאחז, שכן מצויין מה היה נושא המכתב: - הלשנה על בנין החומות, ובעקבותיה הוראה מצד המלך להפסיק את בנין החומות. מאורע זה אירע בהחילת מלכותו של ארתחששתא⁽¹⁾, אשר השש ממרד מצד היהודים בנוסף למרידות שפרצו בחלקי ארץ שונים בעת שהוא עלה לשלטון⁽²⁾.

עובדה נוספת ניתנה ללמוד מתוך הכתובים, והיא: נשואי-התערובת שהיו בתקופה זו, של שישים השנה. כאשר עזרא מגיע לירושלים נוכח לדעת שנגע זה פשט בעם, והגיע אפילו עד למשפחות הנכבדות ביותר. עזרא ד', 2: "והתערבו זרע הקודש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היחה במעל הזה ראשונה". בעקבות תופעה זו מתעוררת תמיהה: היחסים בין אנשי יהודה ושכניהם השומרונים היו רעים, כיון שגם אחרי סיום הבית, בימי דריוש, הם המשיכו לשלוח מכתבי-שיטנה. כיצד יתכן כי למרות היחסים המתוחים הצליחו להתחתן עם משפחות ביהודה!?

(1) עיין קלויזנר הסטוריה של הבית השני א', עמ' 200.

(2) עיין זר בבוד בפרושו לעזרא ונהמיה עמ' 173 - ארתחששתא לא היה בכורו של אחשורוש. את אחיו הבכור הוציא להורג יחד עם הוצחי אביו אחשורוש. עיין גם ז. יעבץ - תולדות ישראל ג', עמ' 121.

גרץ³ סובר כי תוצאות מכתבי השיטנה (עזרא ד'), שנשלחו ע"י שכני יהודה, גרמו לגזרות קשות על יושבי יהודה מצד מלכות פרס והפחיות. השלטון הזר הטיל מיסים כבדים על בעלי-האחוזות, מנהיגי יהודה הבינו, כי, הגורמים לצרות הם השומרונים. למען הקל את מצבם, החלו להתקרב אל העמים השכנים, ובאו איתם בברית-ידידות. למען חיזוק ברית-האחווה גם התחתנו בהם. בכך הלכו בדרך אבותיהם כשנכנסו לארץ בימי יהושוע. הם התערבו בגויים שיטנו מסביב, כי דרוש היה להם לחיות בשלום עם העמים השכנים. כך גם קרה עם אנשי יהודה שרצו לשמור על שלום עם שכניהם, ולכן התחתנו בהם.

נוסף על-כך, מצבם של אנשי-יהודה, מבחינת מצוות-התורה, היה טוב יותר; שכן אבותיהם התחתנו עם עובדי אלילים. שמפורש היה האסור להתחתן (שמות לז' 15-16) - והם התחתנו עם עמים נוכרים, שהובאו לשומרון ושלא עבדו אלילים, ואף רצו להשתתף בבנין בית-המקדש.

איני מקבל דעתו של גרץ, הסובר כי היוזמה לחיתון עם השומרונים באה מצד תושבי-יהודה. אלא, ההיפך הוא הנכון. השומרונים ראו שלא יתקבלו אל תושבי-יהודה דרך "הדלת הראשית", ולכן בחרו להיכנס דרך "הדלת האחורית". למען השגת מטרה זו, התחתנו עם מספר משפחות בירושלים. מצד שני, ממשיכים תושבי שומרון לשלוח מכתבי-שיטנה, ומנסים בכל מיני אמצעים להפריע לביצורה של יהודה. זאת רואים בברור גם בזמנו של נחמיה, שהיה צריך להפקיד שומרים בשעת הבית-החומות, כי השכנים רצו להרוס את הנבנה.

(3) עיין גרץ - דברי ימי ישראל א', עמ' 220.

קלויזנר⁽⁴⁾ סובר, כי ב-60 השנה הנ"ל לא היו מאורעות מיוחדים. אלו היו שנות-שפל, "יום קטנות", שבהם פעלו אנשים אשר לא השאירו רושם מיוחד אחריהם.

קלויזנר, מצא מספר רמזים בתנ"ך על תקופה זו.

מנחמיה א', 2-4: הוא מסיק כי המאורעות שסיפר עליהם נהמני, היו בימיו הראשונים של ארתחששתא (ארך היד).

מנחמיה ה', 15, הוא מסיק כי המצב הכלכלי בארץ היה קשה.

"הפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם". ובנחמיה ט' 36-37. "הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו בהטואתינו... ובצרה גדולה אנחנו". - כונת הפסוק לתאר את המיסים הכבדים אשר הטילו על פרי-הארץ. היילים שגייסו המלכים הפרסיים, מיהודה ובהמות שנטלו. המילית: "בצרה גדולה אנחנו" מוכיחות על מצב כלכלי קשה⁽⁵⁾ ממלאכי, מסיק קלויזנר על המצב-הרוחני העגום בחקופה זו, כי מלאכי מוכיח את העם!

1. על זילזול בקורבנות מצד הכהנים והעם, מלאכי א', 10, "ולא תאירו מזבחי הינם אין לי הפץ בהם".
2. על בגידת היהודים בנשי נעוריהם היהודיות! (מלאכי ב', 13). "על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדה בה".
3. על ריבוי מכשפים ומנאפים נשבעים לשקר ועושקים שכר-שכיר. (מלאכי ב', 5). הרשעים מצדיקים את המעשים הרעים האלו באמרה: "כל עושה רע, טוב בעיני ה', ובהם הוא הפץ" (מלאכי ב', 17). כל התופעות הנ"ל מעידות על מצב-רוחני ירוד. - לפי קלויזנר.

(4) עיין אינצקלופדיה עברית כרך ו' עמ' 312 - י. קלויזנר.

(5) עיין ז. יעבץ- תולדות ישראל ג', עמ' 123, מסתמך גם על נחמיה ומלאכי ומביא את רשימת-המיסים ששלמו העם.

א. "יין וחיתים וארבעים שקל לגולגולת או לבית" - (נחמיה ה', 15).

ב. "ואיש כי יבוא לפני הפחה והביא לו מנחה" - (מלאכי א', 8).

ג. הרימו מקרב המשפחות הנכבדות אנשים, ושמו אותם לסגניהם - (נחמיה ב', 16).

אבי נוטה לקבל את הרמזים על המצב הכלכלי הקשה בתקופה זו - אותם מסיק קלויזנר מנחמיה. אבל איני נוטה לקבל את דעתו על המצב הרוחני הירוד, שכן הוא מסתמך על מלאכי, כיון שהמחלוקת סביב זמן נבואתו של מלאכי היא סבוכה, ישנם רבנים, ביניהם גם קויפמן⁶, הסוברים; כי מלאכי ניבא לאחר תקופת עזרא ונחמיה.

אם נתבונן במצב ביהודה אחרי מותו של נחמיה נראה כי דברי מלאכי מתאימים לתקופה ההיא, אפילו יותר מאשר לתקופה שלפני עליתו של עזרא. לכן אין לקבוע מסקנות ברורות מנבואתו של מלאכי.

לסיכום: בתקופה זו של 60 השנה, בין גמר בנין בית-שני ובין עליתו של עזרא, היו המאורעות הבאים: 1. בשלחן מכתבי-שיטנה בימי אחשורוש, ובימיו הראשונים של ארתחששתא (ארך היד), אשר ציווה להפסיק את בנית-החומות מחשש למרד. 2. המצב הכלכלי היה קשה עקב המיסים שהטילו הפחות. 3. היו נשואי-תערובת עם השכנים. עזרא, שישב בגולה, שמע על תופעה זו. בינתיים התגבר ארתחששתא על רוב המדינות אשר מרדו בו. הוא התיר לעזרא לעלות לירושלים, ולשמש כמנהיגה הרוחני של הישוב ביהודה.

ב. יחוסו של עזרא-

מעזרא ז', 5-1 למדים אנו, כי עזרא הוא "בן שריה... בן אלעזר בן אהרון הכהן הראשי". - יש בפסוקים אלו חמישה-עשר אורות של כהנים ראשיים המפרידים בין אהרון ובין עזרא.

6) עיין קויפמן תולדות האמונה הישראלית ספר ח', עמ' 366. הוא טוען כי מלאכי ניבא אחרי הכנסת-הגדולה, שכן מלאכי מכיר את המעשר כמתנת חובה קבועה המובאת כולה לאוצר (מלאכי ג', 19); וזו היתה תקנה של הכנסת הגדולה.

כך גם בימי נחמיה, היה לממשלת פרס פקיד מיוחד לענייני היהודים. (נחמיה י' א, 24); "ופתחיה בן משיזבאל מבני זרח בן יהודה ליד המלך לכל דבר לעם".

העובדה שעזרא היה פקיד פרסי גבוה סייעה לו לקבל אישור-עליה לישראל, ורשיון לפעילות דתית נרחבת ביהודה. קויפמן⁽¹⁰⁾ מתנגד לדעותיהם של החוקרים קלויזנר, שדר ורודולף, שסברו, כי עזרא היה; פקיד במלכות-פרס, מזכיר או שר לענייני היהודים. אלא, שוען, כי הוא: "סופר מהיר בתורת משה". עזרא הוא חכם היודע את תורת-מטה, לכתוב אותה, לפרש אותה, וללמוד אותה".

לפי קויפמן, מובנו של הכינוי "סופר" - מראה על איש חכם מלומד הבקי בתורה, ויודע גם לעטוק במקצוע הכתיבה. קשה לקבוע עמדה במחלוקת זו, שכן יכול להיות שעזרא למרות היותו מלומד ובקי בתורה, היו לו גם תפקידים בממשלת-פרס, אבל אין אני יכול לקבוע בברור מהם תפקידיו כי הכתוב לא ציין זאת. אם היה לו תפקיד נכבד בממשלה הפרסית, (כדעת קלויזנר) מדוע לא ציינו זאת בכתוב, כמו שציינו אצל נחמיה שהיה שר משקים? (נחמיה ב', 1). לכך אני מסיק, כי אלו הטוברים שהיה פקיד או שר בממשלת-פרס, מחבסטיס רק על השערות.

לי נראה כי עזרא היה חכם ומלומד, הבקי גם בענייני כתיבה. יתכן והיו לו גם קשרים עם הממשלה הפרסית, וכאשר היה צורך באיש-הרוח ביהודה החליטו להעמיד אותו בראש העולים.

(10) עיין קויפמן תולדות האמונה הישראלית ספר ח' עמ' 275, וכך עיין זר כבוד פרושו לעזרא ז', 6.

ג. ארגון העלייה.

זכויותיו של עזרא, אשר קיבל באגדת כתובה, מטעם המלך הפרסי ארתחששתא⁽¹¹⁾ (עזרא ז', 11-26) הן:

1. לעלית עזרא היתה אופי של משלחת ממשלתית מטעם השלטון הפרסי. זאת ניתן ללמוד (מעזרא ז', 14): "מלפני המלך ושבעת יועציו שליח לבקר ביהודה ובירושלים". - עובדה זו חשובה מאוד, שכן פיסקה זו באגדת, בודאי, הועילה לעזרא כאשר בפגש עם האחשדרפנים (הפקידים הפרסיים שהיו ממונים על יהודה).
2. רשות לעלות לירושלים: לישראלים, לכהנים וללויים.
3. רשות להוציא מפרס כסף וזהב, שנדבו העם, השרים, והמלך. בכסף זה, היה על עזרא לקנות לצרכי הקורבנות, ובנותר היה רשאי לעשות כטוב בעיניו.
4. את הכלים שקיבל לעבודת בית ה', להעביר לבית-המקדש.
5. שאר צרכי בית-המקדש ינתנו לו מבית גבזי-המלך. לתכלית זו נתן ארתחששתא פקודה לכל הגזברים לספק לעזרא: כסף, חיטים, יין ושמן לפי הקצבה מפורשת.
6. על הכהנים, הלויים, המשוררים, השוערים והנתיבים, שהם עובדי בית-ה', - לא ינטלו מיסים.
7. המיר לעזרא למנות שופטים ודיינים, וללמד את התורה, לאלו אשר לא ידעו אותה. (עזרא ז', 25) "ודי לא ידע תהודעון". כל מי שלא יעשה את דת אלוהיו ואת דתי המלך, יקבל אחד מהעונשים: מיתה, גירוש או החרמת נכסים. אלו היו סמכויות רחבות אשר כללו:⁽¹²⁾

(11) עיין כהנא במבוא לפרושו על עזרא עמ' 31.

(12) עיין קלויזנר הסטוריה של בית שני א', עמ' 257.

סמכויות מדיניות - היתר עליה לכל הרוצה לעלות.

סמכויות דתיות - קבלת חרומות לצרכי המקדש, ושחרור עובדי המקדש ממסים.

סמכויות דתיות-ציבוריות - מינוי שופטים ודיינים, ושפוט על פי חוקי התורה⁽¹³⁾, ויפוי כח להעניש את הגלתי נשמעים לעזרא ולחוקי התורה.

לאחר עיון בזכויות הנ"ל מתעוררת השאלה: מה גרם לכך שהמלך ארתחששתא העניק זכויות אלו בעוד שמספר שנים קודם לכך הוא ציווה להפסיק את בנית חומות ירושלים? אלא, הסיבה נעוצה בזמן ובמאורעות שהתרחשו בו, כאשר ארתחששתא ציווה להפסיק את בנית-החומות היה זה בימי מלכותו הראשונים, כשפרצו מרידות ברוב המדינות שעליהם שלטו הפרסים. עד השנה השביעית, זמן עלייתו של עזרא, הצליח להתגבר על רוב המדינות שמרדו; ולכן התיר את העליה. הוא עשה זאת גם משום שרצה להזק את הישוב ביהודה שכנתה של מצרים, שהיא המורדת המתמידה בשלטון פרס.⁽¹⁴⁾

קלויזנר⁽¹⁵⁾ אף סובר, כי היהודים בימי בית שני היו היילים טובים ומלכי פרס, כמו מלכי בית-חלמי ובית-סיליקוס, השתמשו בהם. ארתחששתא, שהיה זקוק להיילים רבים במלחמותיו הכבדות, חשש כי היהודים יעברו לצדה של מצרים, בשכר הבטחות-מדיניות מצד מצרים המורדת, ולכן נחן כל מיני הנחות וזכויות לעזרא.

13) עיין בפרושו של כהנא לעזרא ז', 25. הפרסים היו מתיחסים בכבוד למשפטי-הארץ הנכבשת. כמבוזי, בנו של כורש, כאשר עשה עסקים עם בבל החנהג ע"פ דיני המשפט הבבלי. לכך הוא סבור, שאין להתמלא על אשור זה מטעם ארתחששתא.

14) עיין כהנא במבוא לפרושו על עזרא עמ' 31.

15) עיין קלויזנר הסטוריה של בית שני א', עמ' 258 - מחבטס על כך כי ממכתבי ייב ניתן ללמוד, שהפרסים השתמשו בהיילים יהודיים כדי להגן על האימפריה הפרסית.

2. מספר העולים:

בתחילה התקבצו סביב עזרא 1486 ישראלים וכהנים. מקום האסוף היה "הנהר הנא אל אהוא" (עזרא ח', 15) - נהר שמימיו נשפכו אל הנהר אהוא⁽¹⁶⁾. לאחר המפקד ראה עזרא שלא היו בשירה לויים ובתינים, עזרא לא היה מוכן לוותר על עבודת הלויים, שכן לא רצה שבבית-ה' יעבדו בני בכר, וגם ישראלים שאינם מבית-לוי⁽¹⁷⁾.

לכן שלח שליחים להביא מספר לויים. השליחים הצליחו למצוא 38 לויים, ו- 220 בתינים. מכאן אנו רואים, שגם בעליה זו כמו בעליה השניה בימי זרובבל, הלויים מהווים מספר קטן מבין העולים. גם כאן הסיבות לאי רצונם של הלויים לעלות זהות לסיבות כפי שציינתי לעיל⁽¹⁸⁾. הלויים חשבו כי רק בני צדוק, ששמרו את משמרת ה', ימשיכו לעבוד בבית-ה'⁽¹⁹⁾. לא היה להם הרצון לעלות, כי בגולה עסקו בהוראה ושרתו בתור "כלי קודש", ולא רצו לוותר על תעסוקתם הבטוחה⁽²⁰⁾.

לאחר התוספת של הלויים והבתינים - הגיע מספר העולים: ל- 1746 גברים, ולא מצויין מספר הנשים והטף. לכן יש לשער שמספר העולים הגיע ל- 4-5 אלפי עולים. יהושוע בראנד⁽²¹⁾ סובר, שבעליתו של עזרא לא השתתפו נשים. הדבר נבע מפני הפחד של התנפלות בדרך, ונשים שמשו מטרה להתנפלות. הוא מגיע למסקנה זו מתוך הכתוב בעזרא ח', 21: "לבקש ממנו דרך ישרה לבו ולטפנו ולכל רכושנו". עזרא מזכיר את הטף והרכוש, ואיבו מזכיר את הנשים.

(16) עיין כהנא בפרושו לעזרא ח', 14.

(17) עיין קלויזנר הסטוריה של בית שני א', עמ' 259.

(18) עיין לעייל עמ' 46.

(19) עיין יחזקאל מד', 9-16.

(20) עיין כהנא במבוא לפרושו על עזרא עמ' 31.

(21) עיין יהושוע בראנד -ספר זר כבוד הח' לחקר המקרא עמ' 86.

אינני מסכים עם דעתו של בראנד, כי, לא יתכן שהעלו את
הטף מבלי להעלות את הנשים-האמהות, שמתפקידם היה לשמור
ולדאוג לטף.

לפי דעתי הסבר פסוק 21 בעזרא ח' הוא כך: ביקשנו מה'
לשמרנו - לשמור על המבוגרים - הן על הגברים והן על הנשים
וגם על הילדים (הטף) והרכוש, ומחוסר המילה "נשינו" עדיין
אין להסיק שלא היו בעליה זו נשים.
לפני היציאה לדרך מכריז עזרא על צום (עזרא ח', 22),
ועשה זאת כי התביש לבקש מהמלך חיל ופרשים ללווי בדרך.
שכן הוא אמר לפני המלך: "יד אלוהינו על כל מבקשיו לטובה" ...
(עזרא ח', 22), פסוק זה מראה לנו מה עמוקה היתה אמונתו בה'.
לאחר הצום מבדיל עזרא שנים-עשר איש מהכהנים, ושוקל
לידם את הכסף והכלים מהתרומות וקבע שהם האחראים על הרכוש
הנ"ל.

מועד היציאה לדרך: עזרא ושירת-העולים היו מוכנים לצאת
מבבל באחד לחודש הראשון, ניסן, זה יסוד המעלה מבבל
(עזרא ז', 9) זה היה מועד תחילת העליה. אבל על-יד הנהר
אהוא התעכבו העולים שנים-עשר יום לצפיה ללויים, ויצאו ממש
לדרך בשנים-עשר לחודש ניסן⁽²²⁾ (עזרא ה', 31), בשנת שבע
לארתחשטא הראשון⁽²³⁾.

(22) זר כבוד בפרושו לעזרא ח', 31 סובר שעזרא יצא בכונה
בתאריך זה; שכן רצה לעבור את הנהר פרת בפסח, ולעשות את
היציאה מבבל כעין יציאת מצרים, כדברי מיכה הנביא על
הגאולה "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו בפלאות" (מיכה ז', 15).
(23) המחלוקת סביב מלך זה, אם הוא ארתחשטא הראשון או השני
היא סנוניתה, אבל חלק ניכר מהחוקרים ביניהם קלויזנר כהנא
וברייט סוברים שהמדובר בארתחשטא (ארך היד) עיין,
קלויזנר - אנציקלופדיה העברית כרך ו', עמ' 311,
כהנא - פרושו לעזרא ז', 1.

קויפמן - תולדות האמונה הישראלית ספר ח', עמ' 536.
עדיין גם- JOHN BRIGHT, HISTORY OF ISRAEL P. 376

3. מסלול העולים: קלויזנר⁽²⁴⁾ וכהנא⁽²⁵⁾ סוברים; שהם עלו במסלול העולים הראשונים: לאורך נהר-פרת חלב וחמת⁽²⁶⁾ לעומתם טוענים אהרוני⁽²⁷⁾ גולנברג⁽²⁸⁾ ווילנאי⁽²⁹⁾,

שעזרא עלה דרך תדמור. כלומר, דֶּרֶךְ הַמְּדַבֵּר, בְּדֶרֶךְ הַקְּצֵרָה אבל הַמְּסוּכָּנִת, לֹא לְוֵי צְבָאִי. אני נוטה לקבל את דעת האחרונים שכן לא מצאנו בעלית ששבצר וזרובבל כי הם בזקקו ללוי צבאי. הם לא בזקקו לכך, מאחר ועלו במסלול: נְהַר פֶּרֶת-חֵלֶב-חֲמַת; שזו היתה "דֶּרֶךְ-הַמֶּלֶךְ", ולא היו בה סכנות מיוחדות.

עזרא מיהר לעלות, כי ידע שהמצב הדתי ביהודה קשה, לכן החליט לבחור בדרך היותר קצרה, אבל גם המסוכנת יותר. הוא התלבט אם לבקש מאת המלך לוי צבאי: אבל לבסוף החליט שלא לבקש, מאחר והאמין שה' יעזור לעולים, ולשם כך קבע צום ותפילה לפני היציאה לדרך.

(24) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני א', עמ' 261, גם דומלו סובר שעלו בדרך הארוכה, בדרך כרכמיש וחמת: עיין -

J.R. DUMMELow, EZRA & NEHEMIA, 7,9.

(25) עיין כהנא בפרושו לעזרא ז', 9.

(26) עיין מפה בנספח לעליה ראשונה.

(27) עיין "אטלס כרטא" - אהרוני: מפה 169.

(28) L.H. GOLLENBERG, ATLAS OF THE BIBLE, P. 95.

(29) עיין "אטלס תשכח" - זאב וילנאי - מפה 82.

גם בדרך הקצרה הגיעו לירושלים רק בראשון לחודש אב.
הדרך נמשכה כשלושה חודשים, והיתה סיבה לכך; בחנאי מדבר
קשה מאוד לנוע בשעות החום ועיקר המהלך הוא בשעות-הבוקר,
ואלו שעות ספורות בלבד.

ד. פעולותיו העקריות של עזרא בירושלים.

השירה של העולים הגיעה לירושלים בשלום (עזרא ח', 31)
"ויד אלוהינו היתה עלינו ויאילנו מכף אויב ואורב על הדרך".
בירושלים נחו מעל הדרך כשלושה ימים, וביום הרביעי
הכהנים האחרים מסרו את הכסף והזהב במשקל לכהנים אשר
בירושלים. ביניהם היה גם מרמות בן אוריה הכהן ממשפחת הקוץ,
שנפטלו בימי זרובבל מכהונה. עתה, כנראה, שמצאו את כתב
היהש שלהם, ולכן הם אוסרו לכהונה.

העולים הקריבו קורבנות לה', כמספר שבטי ישראל (12).
בזה סימלו את רצונם, שה' יחזיר לארץ גם את אחיהם בני עשרת
השבטים.

לאחר הקרבת הקורבנות, התחילו העולים להתארגן להתישבות,
ועזרא יצא למסור את אגרת המלך לאחשדרפנים⁽³⁰⁾. כנראה גם
ראה להתבונן מקרוב בסדרים בבית-המקדש, ובחיי-החברה ביהודה.
כדי להכיר את המצב עזרא היה זקוק למספר חודשים.
ב-יז' או ב-יח' כסלו⁽³¹⁾ פנו אליו נכבדי העם וטיפרו לו
על-נשואי-התערובת, של חלק מהעם, עם שכני יהודה(עזרא ט', 1):

30) עיין כהנא בפרושו לעזרא ט', 1.

31) עיין זר כבוד בפרושו לעזרא ט', 1. תאריך זה מתקבל מתוך
הציון בפרק י' 8-9. העם התאסף בירושלים בעשרים לחודש
כסלו, הדרישה לכנס באה לאחר הזעזוע של עזרא. עד
שהעבירו הודעה לעם ועד שהעם הגיע לירושלים לקה יומיים
שלושה, מכאן שפניה זאת היתה ביז' או ביח' כסלו.

"...נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלויים מעמי הארצות כחועבותיהם לכנעני החיתי הפריזי היבוסי העמוני המואבי המארי והאמורי".

לאחר שעזרא שמע על הנגע מפי השרים, הוא מזדעזע קורע את בגדיו ומתאבל. נשאלת השאלה: מדוע עזרא הזדעזע כל-כך, האם סיוריו ביהודה לא למדוהו, שהיו נשואי תערובת בעם? - אלא, עד אותו המועד, בו סיפרו לו הנכבדים, לא ידע עד היכן הגיע הנגע. הוא לא ידע ש"הכהנים, השרים והסגנים-ידם במעל זה ראשונה" (עזרא ט', 2). היה גם גורם נוסף לזעזוע שלו: בבבל, בין הגויים, נזהרו היהודים בנשואי תערובת. עזרא עלה לארץ-הקודש, והנה ראה שהמצב גרוע יותר מאשר בבבל^(32, 33) - גורמים אלו זעזעו אותו ולכן נהג כפי שנהג³⁴.

גירוש הנשים הנזכרות:

ישנם השואלים: באיזו זכות דרשו עזרא ונחמיה מהעם לגרש את הנשים הנזכרות⁽³⁵⁾, כי מן התורה קיים איסור חיתוך רק "בשבעת העמים", ובתקופת עזרא חלק מעמים אלו כבר לא היו קיימים? עיקר החיתוך היה עם השומרונים, שהובאו לישראל ע"י מלך אשור. להם לא היה כל קשר עם שבעת העמים שעליהם כותבת התורה.

32) עיין קלויזנר הסטוריה של הבית השני א', עמ' 263.

33) גם כיום כאשר תיירים מסורתיים מהגולה מגיעים לישראל יש והם מזדעזעים, כי לפני ביקורם בישראל חשבו שבארץ הקודש יש שמירה מוחלטת על מסורת ישראל ועד כמה הם מתאכזבים כאשר רואים הם את חלול השבת, בפרהסיא, או את חלול מועדי ישראל.

34) ישנם חוקרים השואלים מדוע הזדעזע הרי רק 113 אנשי יהודה התחתנו בנזכרים. אלא, עזרא הביין שאם לא יעשה פעולה דרסטית, נגע זה עלול להתפשט בכל העם, ומה עוד שהנכבדים היו הראשונים- בנשואי-התערובת, וזה יכול היה לשמש דוגמא למעמד הבינוני ולפשוטי העם.

עיין קויפמן תולדות האמונה הישראלית ספר ח' עמ' 288 הערה 36.

35) עיין הרב שמואל הובנר. ספר זר כבוד הח' לחקר המקרא עמ' 184 וכך כהנא במבוא לפרושו לעזרא עמ' 34.

מספר החינוך⁽³⁶⁾ אנו למדים, שאסור החיתוך בשבעת העמים
הל קודם שעלה מלך אשור והגלה את ישראל וערב את האומות
זה בזה. אחרי מעשה זה, התערבבו בני עמון ומואב עם שאר
האומות, והחירו את החיתוך אם נתגירו.
בתורה ישנם שלושה סוגי חוקים על העמים שעזרא מצייך
בפרק ט', 1, (37):

- א. עמי כנען: שמות לד' 15-16 דברים ז', 3 יהושוע כג', 7,
טעם האיטור הוא דתי, כי עמים אלו הם עובדי אלילים
"כי יסיר את גנך מאחרי ועבדו אלוהים אחרים" (דברים ז', 4)
- ב. העמונים והמואבים: דברים כג' 4-7, אסור להתחתן בהם
עד עולם. הנימוק היסטורי - מעשי איבה כלפי ישראל,
"אשר לא קידמו אתכם בלחם ובמים... בצאתכם ממצרים ואשר
שכר עליך את בלעם... לקללך" (דברים כג', 5).
- ג. האדומים והמצרים: דברים כג' 8-9 מותר להתחתן בדור
שלישי. הנימוק הוא הסטורי-יחס לישראל, "בנים אשר
יולדו להם דור שלישי יבוא להם בקהל ה'" (דברים כג' 9).
בקשר ל"עמי כנען" הרי בחקופת עזרא כבר לא היו קיימים,
אם נקבל את דעתו של בעל ספר החינוך, הרי גם בעמונים
ומואבים מותר היה להתחתן אם התגירו⁽³⁸⁾. בקשר לאדומים
והמצרים הבעיה אינה קיימת כי מותר היה להתחתן עמם בדור
השלישי.

(36) עליך "ספר החינוך" ר' אהרון הלוי סעיף תקס"א.
(37) עיין קויפמן תולדות האמונה הישראלית ספר ח' עמ' 292.
(38) בעל ספר החינוך סובר שמותר היה לקבל אותם אם התגירו אבל אין
אנו מוצאים שום דבר על גיור בין זמנו של זרובבל ובין זמנו
של עזרא, מה עוד שעזרא אינו מוכן כלל לשמוע על גיור, אלא
דורש להוציא את הנגע מתוך העם. "ולא תדרשו שלומם וטובתם עד
עולם" (עזרא ט', 12) - עיין גם קויפמן-תולדות האמונה
הישראלית ספר ח' עמ' 297.

אם כן, מדוע התנגדותו החזקה של עזרא לנשואי התערובת?
השריה מספרים לעזרא על "תועבותיהם" של עמי הארצות
(עזרא ט', 1) מהי מובנה של מילה זו?
מצודת דוד³⁹: עודם עושים כתועבותיהם של הכנענים, כלומר
ממשיכים בעבודת אלילים.
תרגום השבעים והוולגטא⁴⁰: "בתעבותיהם".
הפשיטא⁴¹: בטומאותיהם.
זר כבוד⁴² סובר "תועבותיהם - זוהי עבודה זרה, גילוי עריות
ושפיכות דמים."

אני נוטה לקבל את פירושו של זר כבוד, המסביר את הפסוק
הנ"ל כי עמי הארצות עשו מעשים כמו שעשו עמי כנען, ולכן
אין להם מקום בירושלים וביהודה. עזרא, שהכיר את חוקי-התורה,
חשש פן הארץ תקיא אותם כמו שהקיא את עמי כנען בעבור
שעשו תועבות. (ויקרא יח', 28): "ולא תקיא הארץ אתכם...
כאשר הקיאה את הגוי אשר לפניכם". עזרא חשש מגלות נוספת
העלולה לבוא בעקבות הטא זה, לכן הוא מתיחס לנגע זה בהומרה
רבה. הוא מכיר את חוקי-התורה וידע, בודאי, גם את איטור
החיתוך, שכלל רק את שבעת העמים. אבל הוא הוזה את הסכנה
הגדולה, שנשקפה ליהודה "זרע הקודש", בהתערבות עם הנוכרים.

39) עיין בפרושו לעזרא ט', 2.

40) עיין כהנא בפרושו לעזרא ט', 1.

41) עיין כהנא בפרושו לעזרא ט', 1.

42) עיין זר כבוד בפרושו לעזרא ט', 1.

עזרא מרחיב את איטור החיתוך גם על הנוכרים האחרים, מחוץ לשבעת העמים, וקובע כי אין הבדל בין שבעת העמים ונוכרים אחרים. בעיניו כל נוכרי הוא פטול, ולכן הוא מצווה על העם לגרש את הנשים הנוכריות. עזרא והשרים כנסו את העם בירושלים. המועד: - בהודש החשיעי בעשרים לחודש. (עזרא י', 9) - חודש כסלו, הוא חודש בו יורדים גטמים בארץ-ישראל.

העם, שהתכנס ברחוב בית-האלוהים, רועד מקור⁽⁴³⁾. עזרא מוכיח אותם, ומבקש מהם להרחיק את הנשים הנוכריות. העם מוכן לבצע את בקשת עזרא, אבל דבר זה לא ניתן לעשות תוך זמן קצר. לכן החליטו להקים ועדה שמתפקידה לטפל בנושא. הועדה חקרה וגילתה את המשפחות בהם היו נשואי תערובת, אבל אין לנו נתונים בספר עזרא אם גירשו את הנשים הנוכריות, או אם העניין נשאר כפי שהיה.

ה. תקנות עזרא.

בענין הנשים הנוכריות, אין אנו יודעים אם עזרא הצליח או לא. אבל בשטח אחר, הוא השטה הדתי, פעל רבות ותיקן תקנות לדורות⁽⁴⁴⁾, אלו הן תקנות עזרא⁽⁴⁵⁾:

א) שיהיו קורין בתורה במנחה בשבת: הטעם הוא: משום יושבי החנויות, שכלימי השבוע עוסקים במסחר ואין להם פנאי לקרוא בתורה ביום שני וחמישי. בשבת הם בטלים ממלאכה כל היום ויכולים במנחה לשמוע את קריאת התורה שיקראו בימי שני וחמישי.

(43) קלויזנר בספרו היסטוריה של הבית השני א' עמ' 268, סובר שרעדו גם עקב הניתוח המשפחתי הקשה שהיה עליהם לבצע כאשר יצטרכו לגרש את נשיהם הנוכריות.

(44) ישנה מהלוקת בין הפרשנים. האם אלו הן תקנות שנעשו ע"י עזרא, או האם רק ייחסו אותן אליו? - אבל, אם נתבונן היטב בתקנות, נראה שהם מתאימים בהחלט לאופיו ולתקופתו של עזרא. (הערה 45 הועברה לדרך הבא)

(ב) שיהיו קורין בתורה בשני וחמישי השעם: כי בימים שני וחמישי היו מתרכזים בערים ובשוקים מספר גדול של אנשים, שבאו לעיר לרגל עסקיהם. על-מנת ללמד גם יהודים אלו שבאו מחוץ לירושלים את התורה; קבע עזרא תקנה זו. בתקנה זו אף קבע עזרא שצריך להיות בשעת הקריאה מחורגמן אשר יתרגם לעם מה שהוא קרא בתורה, כדי לפרש לציבור שלא הבין את דברי התורה.

(ג) שיהיו בתי דינים קבועים בכל עיר בשני וחמישי השעם הוא: כדי שיושבי הכפרים יוכלו להביא את סיכסוכיהם בימים הנ"ל, ואגב יוכלו לשמע את קריאת התורה בימי שני וחמישי.
בתקנה זו, ניצל עזרא את ההיתר, שקיבל מהמלך ארתחששתא, למנות דינים ושופטים אשר ידונו ע"פ דיני-התורה. בסמכות זו ראה עזרא אמצעי יעיל להרמת קרן-התורה, שכן כל מי שראה להיות ממונה כשופט היה צריך ללמוד ולדעת את משפטי-התורה. עזרא קיבל על עצמו ללמד לשופטים את הוקי-התורה. במעשה זה דומה עזרא למשה אשר קיבל את עצתו של יתרו, ומינה שופטים לשפוט את העם ולימד אותם גם את דרך המשפט. (שמות יח').

(הערה 45 הועברה מהדף הקודם)

(45) עיין הרב שמואל הובנר ספר זר כבוד הח' לחקר המקרא עמ' 183, 184 וכן עיין אייזנשטיין, אנצקלופדיה "אוצר ישראל" הערך עזרא כרך ח', עמ' 45.

(ד) שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת: הטעם: על מנת לכבד את השבת בבגדיהם נקיים ונוסף על כך: לבוש בגדים נקיים בשבת יביא לידי כך שאיש ואשתו יבלו או השבת בצורה נעימה והבעל יהיה מלא רגשות תודה לאשתו על מסירותה⁽⁴⁶⁾.

(ה) שיהיו אוכלים שום בערב שבת. הטעם, אכילת השום גורמת לאהבה ומוציאה את התאווה.

(ו) שתהא אשה משכמת ואופה. הטעם כדי שתהא פת מצויה לעניייה, גם תקנה זו מטרתה מכוונת להגברת הדבקות של הבעל באשתו, כי ע"י מעשה זה, של אפייה, היא מנעימה לבעל את שבתו עמה. יש לו למאכל והוא יכול גם להעניק לעניייה בזכות זאת, ירחש לה אהבה ולא יתבונן בנשייה נוכריות.

(ז) שתהא אשה חוגרת בסיגר, הטעם: משום צניעות, כי הצניעות משרה על האשה היהודית חן של תום וטוהר, דבר שחסר לנשים נוכריות.

(ח) שתהא אשה חופפת ואחר-כך טובלת. הטעם: שלא תהא חציאה בשעת טבילה, שמירה על טהרת המשפחה⁽⁴⁷⁾

(ט) שיהיו רוכלים מחזרים בעירות למכור תמרוקים ותכשיטים לנשים. הטעם: לחבב את האשה על בעלה, להגדיל את חינה בעיניו, ולמנוע שבעלה ימאס בה ויחליפנה.

(46) עיין הרב שמואל הובנר ספר זר כבוד הח' לחקר המקרא עמ' 183.

(47) הרב הובנר במאמרו - ספר זר כבוד הח' לחקר המקרא עמ' 183,

מביא ראיה שהתלמוד (נדה ל"א, עמ' ב') "מפני מה אמרה תורה נדה טמאה שבעת ימים? מפני שרגיל בה וקץ בה. אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסה לחופה".

לסכום הפרק.

עזרא הסופר, הנקי ב"ספר" חכם ומלומד, הכין את לבנו לדרוש את תורת-ה' וללמד חוק ומשפט. (עזרא ז', 10). החוקרים רואים בו "איש-הרוח" יותר מ"איש-המעשה". הסוברים כך טוענים כי לא היה לו מספיק אומץ וכוח-בצוע, כדי לגרש את הנשים הבכריות. אבל האם בכון לשפוט אדם על-פי אספקט אחד בלבד, טאפילו אין לבו עליו מקורות אם בכשל בו, או לא?

יש להניח כי חלק מהאנשים, אשר נשאו נשים בכריות, אמנם גרשו את נשיהם. על-ידי מעשה זה גברה השבאה מצד הסומרונים אל עזרא, עד כדי כך שהם כינוהו בשם: "עזרא הארוך" (51). עזרא הניח כי באמצעי כפייה לא יוכל לשכנע את העם לגרש את הנשים הבכריות. הוא הבין כי מקור הנגע הוא ברגש, בקשרי משפחה (52). משום כך רצה לחדור אל הרגש הזה, לשנותו ולרפאו. זאת עשה על-ידי התקנות, שכוונתן היתה ליצור דמות טובה לאשה היהודיה. כמחנך טוב ומסור קבע תקנות, שהן בגדר של עצות טובות המכוונות לשמירת הרעות בין בעל לאשתו, ולעורר את השאיפה לשאת נשים יהודיות.

עזרא בחר, איפוא, בשיטת-חנוך הנושאת אופי של "השפעה מוסרית", באמצעות תוכחה ושכנוע, ולא באמצעות כפייה. בדרך זו שאף לטהר את המשפחה היהודית מנגע הנשים הבכריות; וגם לעצור התפשטות הנגע בעם. זוהי דרך ארוכה הדורשת זמן רב, כיון שהיא עקיפה ומכוונת "להקדים רפואה למכה". אולם עזרא לא הסתפק בתקנות ובדרך העקיפה, אלא בקט גם בדרך ישירה, הוא הוכיח את העם: כדי להראות לו כי חטא, ולהביאו לידי הכרה בחטא. לכן, אם אנו שופטים את עזרא חייבים להתבונן גם באספקטים אחרים, שבהם ישנה ודאות כי, אמנם, הצליח. אל לנו לשכוח כי מטרתו הראשונה והעקרית של עזרא היתה: הפצת התורה. את המטרה הזאת הגשים הלכה למעשה.

51) עיין כהנא במבוא לפרושו לספר עזרא, עמ' 35.

52) עיין BATTEN - EZRA AND NEHEMIA P. 352.

הגשמת המטרה הזו מתבטאת:

1. בחלק א' של תקנותיו אשר כללו: קריאת התורה בשבת, בימים שני וחמישי; קביעת בתי-דיינים שבהם שפטו על-פי חוקי התורה.

2. בשנוי הכתב של התורה שאיפשר להמוני העם לקרוא בה ולהבין את הכתוב. על-כן, חז"ל העריכו אותו מאד ואמרו עליו: "ראוי היה עזרא שתנתן תורה על-ידו; אלמלא קדמו משה" (53).

זאת אמרו כיון שלשני המנהיגים, משה רבנו ועזרא, היתה אותה מטרה: הפצת התורה. משה עלה על הר-סיני כדי לקבל את התורה ולהרביץ תורה בעם, וגם עזרא עלה מבבל ליהודה על-מנת להרביץ תורה בעם, כי העם שיצא לגלות ולמד לדבר ולקרוא בשפת הארץ, אשר אליה הוגלה שכה במשך הזמן את הקריאה בתורה ולא יכול היה להבין את משמעות הדברים הכתובים בה. עזרא שעלה מבבל ראה את התופעה הזו, והעיז לשנות את כתב התורה; מכתב עברי עתיק לכתב אשורי, שהיה מוכר הן לעולים והן למושבי בבל. האם לא צריך העזה רבה לשנות את הכתב של התורה הקדושה, שנכתבה בלשון העברית והיתה בשמוש אותו הכתב במשך מאות בשנים. האם אין בכך מעשה?

בגלל העזה זו זכה עזרא שחז"ל כינוהו בשם: "מייסד התורה": נתחילה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה" (54).

(53) עיין סנהדרין כ' א עמ' ב'.

(54) עיין סוכה כ' עמוד א'.

פרק ד': עליה רביעית.

עליתו הראשונה של נחמיה בסימן:

"באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח".

ראשי פרקים:

- א'. מוצאו ומקצועו של נחמיה.
- ב'. הגורמים לעליתו לארץ.
- ג'. זכויותיו של נחמיה.
- ד'. מסלול עליתו, הרכב העולים ומועד העליה.
- ה'. פעולותיו הראשונות בירושלים.
- ו'. בנין החומה והפרעות השכנים.
- ז'. תכנה של האמנה וחגיגת סיום בניית החומות.

א' מוצאו של נחמיה: שם אביו היה חכליה. שם זה סימל שאביו "חכה-ליה". ניתן לשער כי אביו נולד בבבל לפני הכרזת

כורש, וחכה לגאולה. בנו נחמיה, המסמל את הנחמה, נולד אחרי הכרזת כורש; הוא ראה בנחמת ציון.⁽¹⁾ ישנט הסוברים⁽²⁾, כי נחמיה היה לוי. חוקרים אלו מגיעים למסקנה זו מפעולותיו של נחמיה. לאחר סיום בנין החומות, מינה את חבני אחיו כמשגיח על המשמרות של שומרי שערי ירושלים אשר היו לויים. נחמיה לא היה ממנה יהודי שלא ממשפחת לוי, על עבודה הקשורה במקדש. (נחמיה ז', 2).

מקצועו של נחמיה: הוא היה שר-המשקים של המלך הפרסי ארתחששתא הראשון. לתפקיד שר-משקים בחר המלך רק את האיש אשר נתן בו אמון מלא. זאת עשה היות והמלכים היו חוששים, אז, מהרעלה, ועל-כן גם ייחסו חשיבות רבה לתפקיד זה. סבחריב, למשל, בחר מבין כל שריו את "רבשקה" (שר-משקים) להביא את דבריו לפני תושבי ירושלים. (מלכים ב', יח', 17).

(1) עיין קלויזנר- הסטוריה של בית שני, כרך א' עמ' 271.
(2) עיין כהנא בפרושו לנחמיה א' 1, וכן אצל קלויזנר הסטוריה של בית שני א' עמ' 271.

ב' הגרמים לעליתו לארץ: - ספורו של חנני.
בתחילת ספר נחמיה קוראים אנו: "ויהי בחודש כסלו שנת
עשרים...ויבוא חנני...ואשאלם על היהודים אשר נשארו מן
השבי ועל ירושלים". - חנני וחבריו ענו לו, כי הנשארים
הם ברעה גדולה, "וחומת ירושלים מפורצת ושעריה נתצו באש".
(נחמיה א', 3). בעקבות ספורו של חנני מתעוררת השאלה: מת
אירע המאורע הזה של הריסת חומות ירושלים ושריפת שעריה?
דש"י⁽³⁾ סובר כי המאורע של הרס החומות ושריפת השערים
אירע בימי חורבן בית ראשון.
כהנא⁽⁴⁾, בהסתמכו על רלב"ג, סובר כי מאורע זה התרחש
בימי בית-ראשון היות והעולים לא בנו את החומות, אלא רק
את בית המקדש.
לאור סברה זו של כהנא לא היה, איפוא, מה להרוס כיון
שהחומות והשערים היו הרוסים ושרופים עוד מימי בית-ראשון.
דובנוב⁽⁵⁾ חולק על דעת כהנא ורש"י וטוען כי הדבר אירע
בימי עזרא. בימים ההם לא היה שקט בארץ. המלחמה ב"נשואי
התערובת" בימיו גרמה לכך שהנשים הגרושות עוררו בקרב
משפחותיהם את רצון הנקמה. סברה נוספת הוא מביע, וזו
מסתמכת על המצב באזור בימים ההם. הפחה מוגביז, אשר שלט
על האזור, ארגן צבא לדכא את המרד שפרץ במצרים. לאחר
שהצליח במסרתו נשא-ראש ומרד אף הוא בארתחששתא. צרי יהודה
נצלו את מצב הביניים, והחליטו לבקום. הם פרצו לירושלים,
הרסו את שרידי החומות ושרפו את שערי-העיר.
שמואל ברנפלד⁽⁶⁾, גרץ⁽⁷⁾ ויעבץ⁽⁸⁾ מחזיקים בדעתו של דובנוב.

(3) דש"י - עיין בפרושו לנחמיה א', 3.

(4) כהנא - עיין בפרושו לנחמיה א', 3, וכן אצל.....
J.R. DUMMELow; COMMENTARY ON THE BIBLE, NEHEMIA 1;3.

(5) עיין דובנוב - דברי ימי עם עולם - כרך א' עמ' 374.

(6) עיין שמואל ברנפלד - מבוא לכתבי הקדש עמ' קצ.

(7) עיין גרץ דברי ימי ישראל עמ' 226.

(8) עיין יעבץ - תולדות ישראל ג' עמ' 139.

כל אלה סבורים כי מאורע זה מתיחס לתקופה שלאחר הדרישה של עזרא לגרש את הנשים הנכריות, בעקבות דרישה זו גברה השנאה ליהודים אשר ישבו ביהודה. צרי יהודה באו והרסו את אשר בנו כבר בחומות העיר.

קלויזנר⁽⁹⁾ בדיעה כי הספור של חנני, על חומות ירושלים ההרוסות והשערים השרופים אינו מתיחס להרס שעשה נבוזארדן בירושלים, אשר קדם לתקופת נחמיה ב-130 שנה. (457-586); אלא לזמן שלטונו של ארתחששתא. החומה נבנתה לפני זמנו של עזרא, בתחילת שלטונו של ארתחששתא, אבל לאחר מכן כיון שפרצו מרידות באזור, היה לארתחששתא חשש כי ירושלים תצטרף אל המורדים ועל-כן נתן הוראה להפסיק את בנין החומות. צרי יהודה ניצלו את ההוראה, והרסו את החומות שנבנו. להוכחת דעתו מסתמך הוא על שני כתובים:

כתוב אחד - מכתבי השטנה בעזרא ד'.
כתוב שני - זכריה יב'; "הגויים יאספו אל ירושלים למלחמה, ונלכדה העיר ובשמו הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי העיר בגולה, ויתר העם לא יכרת מן העיר". לפי דעתו בתחבר הכתוב בזכריה, בפרק הזמן שבין זרובבל ועזרא. בנבואת זכריה מצוי הרמז למלחמה. צוררי יהודה נלחמו בירושלים בגלל פחדם מתקומתה המדינית.

צני קארל⁽¹⁰⁾, דוחה את סברתו של קלויזנר לגבי הכתוב בזכריה יב', וטוען כי בחלק ב' של פרק זה כתוב שה' נלחם בגויים. היה אז כעין רעש ונבקע הר-הזיתים אשר גרם לנהלה ולמבוסה. במקורות העוסקים בתקופה זו אין לנו שום רמז על אותו הרעש. מכאן שנבואת זכריה היא חזון המכוון לעתיד. קארל טוען כי ספורו של חנני מתייחס לזמנו של נבוזארדן בירושלים. כאסמכתא לטענתו הוא מביא את המקור במלכים ב' 28:
"ואת חומת ירושלים סביב נתצו כל חיל כשדים"

(9) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני - כרך א' עמ' 228.
(10) עיין צני קארל - ספר אורבך - החברה לחקר המקרא - עמ' 189-190.

קויפמן¹¹) דוחה את דעות החוקרים, ביניהם גם את דעתו של קלויזנר, הסוברים כי בימי ארתחששתא נעשה בסיון לבנות את החומה, אשר נגמר בשואה, עליה מספר חנני.

קויפמן טוען כי כאשר נחמיה בא לירושלים מצא את העיר שרויה בשלוחה. חורי יהודה היו ביחסים טובים עם השכנים, (נחמיה ו' 17-19). לטוביה ולסנבלט יש "בניאים" בירושלים, (נחמיה ו' 10-14). על ההתנפלות והחורבן לא ספרו לנחמיה, אלא רק על האויב הפנימי - הם החורים אשר נצלו ושעבדו את העם. גם אם היתה שואה בימי רחום ושמשי, הרי נחמיה היה צריך לדעת אודותיה היות והיה קרוב למלכות. קויפמן טוען עוד כי במכתב השטנה בעזרא ד' מסופר כי התחילו לבנות את העיר והחומה אבל לא הספיקו הרבה מפני שרחום וחבריו, לאחר שקבלו את צו ההפסקה, מנעו מן הנובים מלהמשיך בבניה. שריפת השערים לא נזכר בעזרא ד', אלא מדובר רק על הפסקת בנין החומות. לכן טוען קויפמן כי ספורו של חנני מתיחס לזמנו של נבוזארדן. שמאז ועד ימיו של חנני ונחמיה היה ההרס של חומות ירושלים - "פצע פתוח בגוף היהדות". אנשי המקום, בימים כתקונם, התרגלו. אבל, כנראה, שבאספות עם היו מביעים צער על הרס החומות ועל העובדה שכל הרוצה יכול לחדור לירושלים. במיוחד פגע הדבר ביהודים אשר באו ממרחקים, שעלו מן הגולה לחזות בעיר הקדש. הם ראו את בית-המקדש על תלו, אבל החומה הרוסה ושרידי השערים שרופים. ראייה זו גרמה להם צער עמוק כיון שהבינו כי חסר עדיין דבר חשוב לשלמותה של ירושלים. רושט כזה עשתה החומה גם על חנני וחבריו. הם שבו במצב-רוח של דכאון. נחמיה ידע, ודאי, כי ירושלים עדיין לא בנויה, אבל לאחר שהשבים ספרו לו על התרשמותם התרגש והחליט לפעול בנדון.

11) עיין קויפמן - תולדות האמונה הישראלית-ספר ח'

דעתי בענין התיוחסותו של ספר חנני.

אני מקבל את הסיפא של דברי קויפמן, הסובר כי דברי חנני מתיחסים לזמנו של נבוזארדן, כ-130 שנה לפני זמנו של נחמיה. אמנם נעשה בסיון לבנות את החומה, וזה היה בימיו הראשונים של ארתחששתא⁽¹²⁾. אבל אין להניח כי הנובים הפסיקו לבנות הרבה ואילו צרי יהודה עוד הרסו את המעט אשר בנבה. עיקר ההרס של החומה נעשה, איפוא, בזמן חורבן ירושלים וחורבן בית-המקדש.

חנני מצטער גם על העובדה שנמשך כ-130 שנה לא היתה אפשרות לבנות את החומות. פרק זמן כזה אינו מבוטל בהסטוריה. חנני מגלה את צערו לנחמיה כיון שצפה ממנו, כאיש הקרוב למלכות, להשתדל לעשות דבר-מה על מנת לתקן את המצב המעציב ומעכיר את הרוח. נחמיה שמע את הבשורות הרעות, והחל להתאבל, להתפלל ולהתודה לה' על חטאות בני ישראל שגרמו להפיצם בין הגויים. לאחר הוודוי, נחמיה מזכיר לה' כי גם הבטיח לישראל לקבצם אל מקום הבחירה, ארץ ישראל, בתנאי שיחזרו בתשובה; "ושבתם אלי ושמרתם מצוותי ועשיתם אותם, אם יהיה בדחכם בקצה השמים משם אקבצם והביאותים אל המקום אשר בחרתי לשכון את שמי שם". (נחמיה א', 11). בסיום תפילתו מבקש נחמיה את עזרת ה' בשעה שילך אל המלך הפרסי לשטוח את בקשתו לפניו.

בחודש ניסן, כלומר, כארבעה חדשים לאחר שבאו חנני וחבריו, החליט נחמיה לפעול. מתעוררת, איפוא, השאלה; מדוע המתין כארבעה חדשים ולא פנה מיד לאחר שנודע לו על המצב הגרוע בירושלים? על שאלה זו שתי אפשרויות של מענה; ראשית, חנני וחבריו הגיעו בכסלו, שהוא תחילת החרף, לצאת לדרך בתחילת חרף היה קשה. על כן החליט נחמיה להמתין עד חדש ניסן, שהוא חדש נוח ליציאה לדרך, היות ובו מתחילה עונת האביב. משום כך, רק בחדש ניסן, בקש נחמיה את היתר היציאה מן המלך.

(12) קויפמן טוען כי נעשה בסיון של בנית החומה בימי כנבוזאי, אבל אני דוחה את סברתו. עיין לעייל, בפרק ב'.

שנית, יתכן והיו מספר מגישי משקה, אשר שרתו את המלך לפי תור. תורו של נחמיה הגיע רק בניסן¹³. כאשר הגיש נחמיה את היין לפני המלך הנחין, המלך, כי פניו של נחמיה רעים ושאל לפשר הדבר. נחמיה ענה כי הסבה לכך היא השמועה אשר שמע על עיר בית-קברות אבותיו, שעדיין שרויה בחורבנה. המלך שאל מה בקשתו, והוא ענה כי ברצונו לעלות לעיר אבותיו ולבנות אותה. המלך הסכים לשלוח אותו, אבל רצה לדעת מתי יחזור. מתוך הכתוב לא ידוע לכמה זמן התיר לו המלך לעזוב. הכתוב מציין רק: "ואתנה לו זמן" (נחמיה ב', 6,) - כנראה שנחמיה הבטיח לו כי לאחר שיגמור את בנין-החומות יחזור¹⁴. שיחה זו, בין המלך ונחמיה, מובאת כספור רגיל. אבל אם בעמיק להתבונן ונקרא בין השיטון נגלה כי נחמיה לקח על עצמו סכון גדול בהכנסו אל המלך כשפניו זועפות. המלך יכול היה לחשוב כי נחמיה מתכוון למרוד בו, וזוהי סיבת המתח שעל פניו. אחרי שאלת-המלך, כותב נחמיה בזכרונותיו: "ואירע הרבה מאד". (נחמיה ב', 2,) כיון שחשש כי המלך עלול לחשוד בו ולצוות להרגו. אבל נחמיה, שהיה פקח וידע את גיבוני הטקס, פתח וענה: "המלך לעולם יחיה", כלומר, אין כל קשר בין מראה-הפנים ובין המלך. צערו נובע מסיבה אחרת והיא רגשות הצער כלפי עיר קברות אבותיו. מעניין גם מדוע נחמיה איננו מזכיר את השמות: ירושלים ויהודה?

13) עיין כהנא בפרושו לנחמיה ב', 1.

עיין גם-כן --

J.R. DUMMELOW, COMMENTARY OF THE BIBLE, NEHEMIA 2,1.

14) דומלו סובר כי נחמיה קבל היתר מן המלך לעזוב ל-12 שנה.

אבל קשה לקבל הנחה זו, שכן קשה להניח כי המלך יתיר לשר לעזוב את תפקידו לזמן כה ארוך, אלא, תחילה קיבל חופשה לזמן מוגבל ואחרי-כן האריך אותה.

עיין --

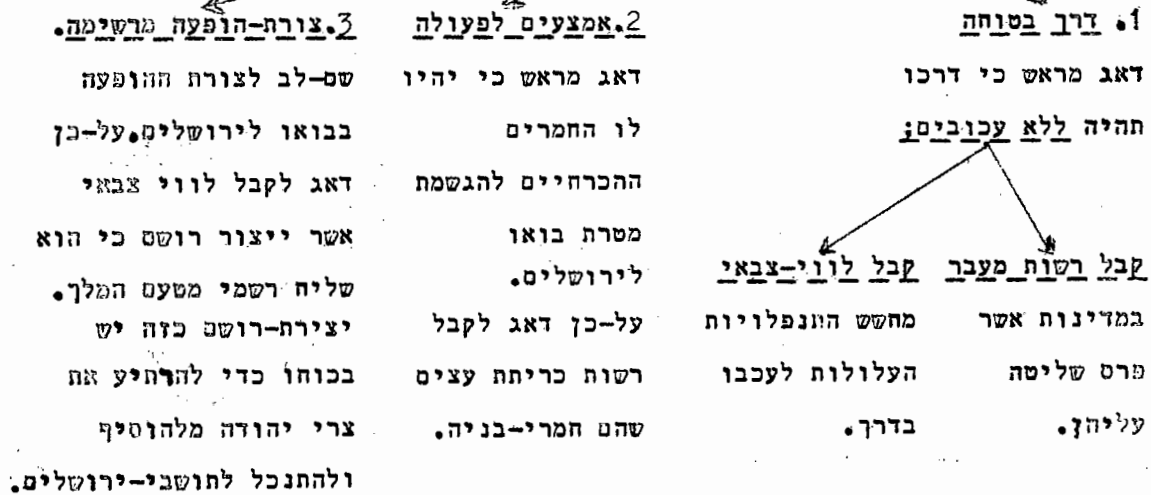
J.R. DUMMELOW, COMMENTARY OF THE BIBLE, NEHEMIA 2,6.

בשלב ראשון לא רצה כי המלך יחשוד בו כאלו מעוניין הוא לעלות לירושלים ולבנות את חומותיה. אלא הדגיש שברצונו לעלות ולבנות את עיר קברות אבותיו ורצה בכך גם לשתף את המלך הפרסי בצערו על ההרס שבעיר קברות אבותיו⁽¹⁵⁾.

- ג' זכויותיו של נחמיה: נחמיה לאחר שבשלב הראשון בקש רשות לעלות לעיר קברות אבותיו, מבקש, בשלב שני, אגרות זכויות לאבטח את העליה. באגרות צוינו הזכויות הבאות:
1. זכות לעלות לירושלים דרך המדינות עליהם שלטה פרס; "אגרות יתנו לו על פחות עבר-הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה". (נחמיה ב' 7).
 2. אגרת אל אסף שומר-הפרזס (היערות). באגרת זו נתנה הרשות לכרות עצים כדי לבנות את שערי העיר, הבית והחומות. (נחמיה ב' 8).
 3. המלך שולח עם נחמיה שרי-חיל ופרשים, כלומר חיל-משמר. נחמיה העז ובקש חיל-משמר, בנגוד לעזרא אשר התבייש לעשות זאת. אין ללמד מכאן כי נחמיה היה קטן-אמונה, ולא האמין בחסות ה' אשר תגן עליו בדרכו. אלא נחמיה, שהיה איש-המעשה רצה להגיע בהקדם לירושלים, בקש מהמלך חיל זה כדי שלא יהיו לו עכובים בדרכו היות וחשש מהתנפלויות. כונה נוספת היתה לו, לנחמיה, בצרפו את חיל-המשמר. הוא שמע, בודאי, כי צרי יהודה היו מתנכלים לתושבי יהודה. לכן הניח כי עליו לבוא לירושלים עם חיל ופרשים של מלכות פרס על-מנת להתריע. הלוי של המשמר יעשה רושם שהוא שליח רשמי מטעם המלך, אשר דאג להבטיח את שלומו, ושלח עמו צבא לדאוג לבטחונו. לוי זה עשה ודאי רושם גם על הפחות.

(15) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני א' עמ' 274.

לסכום, מתוך זכויותיו של נחמיה, אשר הוענקו לו ע"י ארתחששתא הראשון, למדים אנו; נחמיה היה "איש-המעשה", היות ודאג מראש לשלושה דברים:

ד' מסלול עלייתו, הרכב העולים ומועד-העלייה.

1) מסלול עליית-נחמיה: נחמיה אשר יצא עם שרי-חיל ופרסים לא חשש מהתנפלויות ועכובים, ועלה משושן דרך תדמור, שהיא הדרך הקצרה⁽¹⁶⁾. כאשר הוא עבר ליד שומרון, נודע לסנבלט החורוני ולטוביה העבד העמוני דבר-בואו וזה חרה להם מאד. אישים אלו הציקו לנחמיה ולבונים במשך זמן-רב. ברצוני לברר מיהם האנשים הללו? מה היה תפקידם? האם אלו השמות שלהם, או כנויים שנהם כינה אותם נחמיה? סנבלט החורוני. - כהנא⁽¹⁷⁾ סובר כי השם סנבלט הוא שם נבלי (סן-אל הירח של אשור-מחיה), ואלו חורוני נקרא על שם עירב חורון- עיר בארץ אפרים. הוא קובע זאת בהסתמכו על מכתבי ייב;

(16) עיין במפה אשר מופיעה בנספח לעליה ראשונה עמ' 24.

(17) עיין אצל כהנא בפרושו לנחמיה ב', 10.

סנבלט הוא אמנם שם נבלי, אבל היה איש יהודי. בפפירוסים של ייב, נמצא מכתב שנערך בשנת 408 לפנה"ס ונשלח אל דליה ושלמיה בני סנבלט פחת שומרון. ממכתב זה נטיק כהנא כי בשנת 408 היה סנבלט בחיים עדיין. משמות בניו, וגם מן העובדה שיהודי ייב נטחו בהם שיגנו על בית-מקדשם; למדים שהיו יהודים. חתנו של סנבלט היה גם-כן יהודי, מבני יודע בן אלישיב הכהן הגדול. אלו היה נכרי וצורך היהודים לא היו יהודי ייב פונים אליו לבקש עזרה. קלויזנר⁽¹⁸⁾ סובר כי סנבלט הוא הפחה של שומרון.

טוֹבִיָּה הַעֲבָד הָעֲמֹנִי. - טוביה - זהו שם עברי והיה יהודי, ושם בנו יהוחנן. "העבד העמוני" - נחמיה כינה אותו כך לגבאי. יתכן מפני שהיתה לו משרת מושל אצל העמונים, והוא התכחש אל עמו אבל היו לו קשרי-משפחה עם יהודים (נחמיה ו', 18). הוא גם היה מחליף אגרות עם חורי יהודה. (נחמיה ו', 17). קלויזנר⁽²⁰⁾ טוען, כי טוביה היה שר בעבר-הירדן וממנו נולדו יוסף בן-טוביה והורקנוס בנו.

אל סנבלט החורוני וטוביה העבד העמוני נלווה גם גשם הערבי. גשם הערבי היה כנראה "שייח" מעבר-הירדן. - שלושתם קיוו לרשת את יהודה, והתאחדו נגד נחמיה כששמעו שבא לבצר את ירושלים.

קויפמן⁽²¹⁾ סובר כי טוביה היה עמוני, כמו שגשם היה ערבי, וסנבלט היה שומרוני. לצדקת סברתו הוא מעורר תמיהה: היתכן כי נחמיה יקרא ליהודי מיוחס "עמוני" רק משום שמוצאו ממדינת בני-עמון, הלא כל עולי הגולה היו במובן זה בני-בכר? קויפמן מיישב את התמיהה ומבהיר את דעתו. שלשת האנשים הנ"ל, אשר פעלו יחד היו תושבי שומרון אשר התיישבו שם במשך הזמן כמו תושבים רבים אחרים ממדינות שכנות (מואב, עמון, ערב).

(18) קלויזנר - הסטוריה של בית שני כרך א' עמ' 276.
(19) כך סובר כהנא - עיין בפרושו לנחמיה ב', 10.
(20) קלויזנר - הסטוריה של בית שני כרך א' עמ' 276.
(21) קויפמן - תולדות האמונה הישראלית, ספר ח' עמ' 309.

סברתו היא: כי סנבלט - מתיחס למואב. - מוצאו מחורוניים שנמואב.

טוביה - מתיחס לעמון.

גשם - מתיחס לערב.

תושבים אלו התערבבו בשומרונים. לטוביה ובנו יהונתן היו שמות יהודיים, כי הם היו מן המתיידיים, שחלק מתושבי-ירושלים הליברליים לא חששו מלהתחתן בהם.

יעקב ליור⁽²²⁾ אומר כי "סנבלט" הוא שם בבלי, והכנזי

"חורוני" מכוון לעיר חרן אשר בארם-נהריים. סנבלט הוא מצאצאי הפקידים האשוריים, שהובאו לשומרון עם מלכי אשור. משפחה זו קבלה את אמונת אלוהי ישראל, ולכן הוא קרא את שמות בניו: דליה, ושלמיה.

דעתי במחלוקת למצאם של סנבלט, טוביה וגשם.

אני נוטה לקבל את דעתו של קויפמן הסובר כי סנבלט, טוביה

וגשם היו תושבי שומרון. הם, או אבותיהם, באו לשם ממדינות אחרות, וכנראה שבמשך הזמן גם קשרו קשרים עם תושבי יהודה.

אבל אני מסתייג מדעתו של קויפמן בקשר למוצאו של סנבלט, נראית לי, כהגיונית יותר, דעתו של יעקב ליור האומר כי

מוצאו של סנבלט הוא: מחרן שבארם-נהריים. אני מקבל זאת כיון

ששמו של סנבלט הוא בבלי, ומסמל את האל סין - האל הראשי של

חרן. אבותיו של סנבלט הוגלו לשם ע"י מלך אשור והובאו לשומרון⁽²³⁾. בנוסף על-כך, בנחמיה ד', 1, מוזכרים הערבים,

העמונייט והאשדודיים; כמסייעים לטוביה ולסנבלט להתנכל לעובדים.

מדוע, איפוא, לא מוזכרים המואבים?

התשובה המסתברת היא כי הפניה, מצד צוררי שומרון, היתה

אל מדינות שכנות, שהן מקום-המוצא של טוביה העמוני וגשם

הערבי. מכאן שמוצאו של סנבלט לא היה ממואב, כי אם היה

הדבר כן, ודאי היה מבקש מהם סיוע.

(22) עיין יעקב ליור-אינצקלופדיה מקראית כרך ה' עמ' 1058.

(23) תושבי שומרון, שהוגלו לשם ע"י מלך אשור עבדו לשתי

רשויות: מצד אחד עבדו לאלוהי ישראל, ומצד שני המשיכו

לעבוד לאליליהם. לכן נחמיה דחה אותם ולא סבר כדעת חלק

מתושבי ירושלים, כי החתון בהם מותר. (עיין מלכים ב', יז')

2) הרכב העולים: בנוסף לבחמיה, עלתה גם קבוצת חיל-משמר, אשר מנתה כ- 50-100 חיילים. אין לנו פרטים אם עלו עם בחמיה גם יהודים אחרים מפרס.

לי נראה כי בחמיה לא לקח עמו עולים כיוון שרצה להפגין כי השירה אשר אתו נושאת אופי צבאי, ושר המלך הפרסי עומד בראשה.

ניתן לומר עוד כי מתוך ה"לאו" למדים את ה"הן". אילו היו אתו עולים הכתוב היה בודאי מציין זאת כמו שציין אצל זרובבל ואצל עזרא - שם מצאנו רשימות עולים. (עזרא ב', וגם ח').

ד' מועד העליה ומשך העליה. בחמיה הגיע לירושלים, בכתוב לא-מצוין מתי יצא לדרך, אבל ניתן לשער שיצא בסוף חודש ניסן, או בתחילת חודש אייר בשנת 445 לפנה"ס. בניסן בקש אשור מאת המלך לעלות לעיר קברות-אבותיו. הקדיש מספר ימים לסדורים והכנות. אחרי-כן יצא לדרך. הוא התעכב אצל הפחות, והגיע לירושלים בא' בחודש אב. זאת ניתן ללמד מתאריך סיום בנין-החומה: סיימו את בנין החומה בכה' נאלול. אם מפחיתים את חמישים ושניים הימים, שהם ימי הבנין, אנו מקבלים את התאריך ד' בחודש אב. מאחר ועם בואו לירושלים, בחמיה נח וסייר מסביב. - פעולות אלו גזלו ממנו כשלושה ימים בוספים. כך מגיעים אנו למועד א' בחודש אב. - בתאריך זה הגיע, בזמנו, גם עזרא לירושלים.

תופעה זו מלמדת; כי ראשי העולים התכוונו להפוך את האבל בחודש אב לימי בנין ירושלים^{23א}.

23א) עיין זר-כבוד בפרושו לבחמיה ו', 15.

ה פעולותיו הראשונות של נחמיה בירושלים.

לאחר מנוחה קצרה, יצא נחמיה בלילה לבדוק את מצב החומה. הסיוור נעשה בסודיות, כי אפילו הסגנים לא ידעו לאן הלך ומה עשה. (נחמיה ב', 16). הסיבה לכך היא; נחמיה ידע כי יש לו מתנגדים רבים, ולא היה מעוניין כי יודע להם בטרם עת כונתו לבנות את החומה.

למרות החורבן הגדול, נוכח לדעת כי הוא פחות מכפי ששער קודם⁽²⁴⁾. לכן החליט להתחיל את בנין-החומות בהקדם. הוא פנה אל הכהנים, החורים, והסגנים ואל יתר העם, שיכלו לקחת חלק בעבודה. מכאן יש לשער, כי מיד לאחר הסיוור סביב החומה כינס את הסגנים והחורים; וצוה עליהם לכנס בעלי-מלאכה במטרה להתחיל את בנין-החומות ולגל את חרפת ירושלים.

ו בנין החומה והפרעות מצד השכנים.

דבר תכנית הבניה הגיע לאזניהם של מנהיגי הצוררים. הם הבינו, שאם נחמיה יצליח לבצר את החומות לא תהיה להם כל גישה אל ירושלים. לכן הפיצו שמועות כי בכונת נחמיה לבצר את ירושלים, ולמרוד במלך הפרסי. תשובתו של נחמיה היא החלטית. ה' יעזור לנו לבנות, ולהם אין חלק וזכות בירושלים. (נחמיה ב', 20). נחמיה חלק את העבודה ל-42 חלקים. כל חלק נבנה על-ידי ראשי-משפחות. התחיל בבנין: הכהן-הגדול אלישיב, ואחיו הכהנים. הם קדשו את התחלת הבניה, ובנו את שער-הצאן והעמידו את דלתותיו.

לאחר-מכן המשיכו משפחות אחרות את הבניה. ממשפחת מרמות בן-אוריה לא בנו את החומות מחדש, אלא חזקו אותם. מעובדה זו ניתן ללמד, כי החומה לא היתה הרוסה לגמרי כיון שאם היתה כן לא היו מספיקים להשלים אותה תוך חמישים ושניים יום. בבניה השתתפו מכל שכונת העם, שגרו בירושלים ומחוצה לה. כגון: מיריחו, מתקוע, מסבאה, מגבעון, וממצפה.

(24) עיין קלויזנר הסטוריה של בית שני א', עמ' 279.

היו גם נכבדים אשר התלהבו מרעיון הבניה, וקבלו על עצמם לבנות שתי מידות. (בחמיה ג', 11) "מדה שנית החזיק מלכיה בן חרם וחשוב בן פחת מואב".

מאידך, היו גם כאלה אשר סרבו לקחת חלק בבנין החומה. — אלו היו העשירים של תקוע⁽²⁵⁾.

השתתף בבניה גם בכרי, הפחה של עבר-הנהר, ועשה זאת לכבוד נחמיה כי ראה כי גדול כבודו בעיני המלך⁽²⁶⁾.

פרט נוסף, ואף מעבין הוא: בבנין-החומה השתתפו גם נשים ובנות. עובדה זו נלמדת מן הפסוק בבחמיה ג', 12; "ועל ידו החזיק שלום בן הלוחש... הוא ובנותיו". — לאיש זה לא היו בנים, אלא רק בנות והן עזרו לאניהן בבניה⁽²⁷⁾.

גם מעצם תכנית הבניה, למדים אנו כי נחמיה היה איש-מעשי ואדם פקח מאד; שכן אין הוא מציע לבנות את החומה שלבים שלבים, אלא החומה כולה נבנתה בבת-אחת מסביב. בניה כזו דרשה מאמץ ניכר מתושבי ירושלים, ומאלו אשר ישבו מחוצה לה.

צדי-יהודה לא הסתפקו בהפצת שמועות, ונקטו באמצעים נוספים להרפיית ידי הנובים.

כאשר שמע סנבלט כי היהודים בונים את החומות, ומצליחים בכך, — חרה לו הדבר; ומתוך כעס לעג ליהודים. (בחמיה ג', 34); "ויאמר לפני אחיו וחיל שומרון ויאמר מה היהודים האמללים עושים היעזבו להם, היזבחו, היכלו ביום, היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות". כלומר, היהודים הם אומללים וחלשים. האם יעלה בידם לסיים את בנין-החומות, והאם יזבחו זבחי-תודה הנאים עם סיום העבודה? היחיו-הירפאו את האבנים השבורות? — מכאן מסתבר, כי סנבלט לא האמין שהיהודים יהיו מסוגלים לסיים את הבניה היות ושער שהנובים מעטים וחלשים וקשה יהיה להם לתקן את החומה, מפני שאבני-החומה החרבה שרופות ואינן חזקות⁽²⁸⁾.

(25) עיין רש"י ומצודת-ציון, בפרושיהם לבחמיה ג', 5.

(26) עיין יעבץ תולדות ישראל ג', עמ' 143.

(27) עיין כהנא בפרושו לבחמיה ג', 12.

(28) עיין זר-כבוד פרושו לבחמיה ג', 34.

טוביה העמוני מוסיף לדברי הלעג בלעג נוסף באומרו כי אפילו אם ישלימו את החומה השועל יוכל לפרוץ אותה. בחמיה התפלל אל ה', ובקש את עזרת ה' בהסדת החרפה. ואילו הנובים המשיכו לבנות והגיעו עד חצי הגובה, למרות דברי הלעג. ההצלחה הזו, של הנובים, הרגיזה את סנבלט וטוביה ועל-כן בהמשך אין הם לועגים בלבד, אלא תיכננו פעולה ממשית על-מנת לגרום להפסקת-הבניה. הם פנו, כנראה, אל מדינות שכנות לקבל את עזרתם. טוביה וגשם היגרו ממדינות אלו אל שומרון. הם גם בקשו את עזרת האשדודים. התכנית נודעה לבחמיה. הוא התפלל לה', העמיד משמרות ביום ובלילה כדי למנוע את ההתנפלויות. - ואולם הפועלים עיפים מעבודה קשה ומשמירה כאחת. "ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה". (בחמיה ד' 4).

אבל בחמיה עודד את הנובים, וצווה עליהם להמשיך לעבוד ולשמור. (בחמיה ד' 8). מדוגמא זו ניתן לראות את השוני בין דמותו של בחמיה לדמותו של עזרא. עזרא בזמן אסיפת-העם לשט שילוח הנשים הנכדיות וויתר לעם והסתפק בבחירת ועדה. הנימוק לויתור היה כי העם רעדו מקור ומגשם ומעצם הדבר לגרש את הנשים. (עזרא י' 9). גם כאן, אצל בחמיה, רעד העם. אמנם לא מקור, אלא מפני שחששו מהאוייב וגם כתוצאה מעיפות מצטברת.

אבל בחמיה לא ויתר לעם. הוא עודדם ושם שומרים במקומות רגישים, ומנע עי"כ את הפסקת הבניה.

הצרים התכוננו לערוך התנפלות פתאומית על הנובים ולהרפות על-ידי-כך את ידיהם. אולם בחמיה הסתייע ביהודים אשר גרו בין הצרים; ואלו באו פעמים רבות להזהירו, ולספר לו מאין עלולים התוקפים לבוא⁽²⁹⁾. בהסתמך על המידע הזה הכין תחבולות, אשר בכונתן להפר את מזימת-האוייבים. הוא העמיד משמרות במקומות נמוכים אשר שם האוייבים עלולים להתפרץ. משמרות אלו הסתתרו בין הצחיחים ובין בקיקי סלעים, על-מנת שהאוייב לא יגלה אותם. (בחמיה ד' 7). בחמיה ערך את העם השומרים לא לפי עשרות ומאות, אלא לפי משפחות משפחות.

(29) עיין המלבי"ם לפרושו לבחמיה ד' 6.

הוא עשה זאת כדי שיבינו ויחושו כי מלחמתם היא גם למען הצלת משפחותיהם ואז ילחמו בעוז⁽³⁰⁾.

הצריט, אשר שמעו כי בודעה התכנית להתנפל, התיאשו ולא הוציאו אותה לפועל. אז רוח לבונים במעט, והם חזרו לעבודותיהם הרגילות. אבל נחמיה, שלא רצה להיות מופתע, חלק את גדוד בעריו לשניים:

החלק האחד עבד, והחלק השני שמר. - והבונים בחומה-..... "באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח" - (נחמיה ד', 11). כמו-כן, העמיד נחמיה תוקע, אשר יתקע בשופר במקרה ותהיה התנפלות פתאומית. עם השמע התקיעה יתקבץ העם לאותו מקום אשר משם נשמעה התקיעה. על-ידי-כך קבע תנאים להמשך סדיר של הבניה; ואמצעי כוונות לעת מלחמה.

נחמיה גם צווה על הבונים, שאיש ונערו ילינו בתוך ירושלים, וזאת במגמה: "והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה" (נחמיה ד', 16). דוגמא ומופת לעם ולבונים-שמשו נחמיה, ואנשי גדודו. הם לא פשטו את בגדיהם אפילו כאשר הלכו לרחוץ במים בערב; או בבקר. במעשים אלו הראו דוגמא של התנהגות במצב של כוונות כיון שהסכנה לא בטלה.

שמיסת חובות.

הבונים המשיכו את הבניה במרץ רב. בעצומה של העבודה, פנו המוני-העם אל נחמיה, והתאוננו על מצבם הכלכלי הקשה. כתוצאה ממצב קשה כזה אינן הם יכולים להחזיר חובות, ולכן מישכנו את שדותיהם, כרמיהם, בתיים ונביהם, ואינן באפשרותם לפדות אותם (נחמיה ה', 1-5). חוקרי המקרא חלוקים בדעותיהם בקשר לגורמים שיצרו את תופעת הדלדול של האכרים, והשכבות העניות בעם.

י. קלויזנר⁽³¹⁾ ורודולף⁽³²⁾ סוברים כי העסקת העם בבנית החומה היא שגרמה להתרוששות, היות ונבניה השתתפו מן הפחה ועד הסבל. מי שסבל ביותר היו המוני-העם. הם נטלו

(31) י. קלויזנר - הסטוריה של בית שני - א' - עמ' 282.

(32)

מאדמותיהם ועקב זאת, היבול סבל, - אך את מסי המלך היו צריכים לשלם ללא דחוי. אכרים רבים התרוששו בצורה כזו, והוכרחו למשכן לא רק את שדותיהם, כרמיהם ובתיהם, אלא גם את בניהם ובנותיהם כדי לקבל "דגן". (נחמיה ה', 2); "ונקחה דגן ונאכלה ונחיה".

קויפמן⁽³³⁾ סובר אחרת. סברתו תולקת, איפוא, על הדעות של

קלויזנר ורודולף. קויפמן סובר כי הגורמים להתרוששות המוני-העם לא היו כתוצאה מן הבניה של החומה. ראשית, עבודת הבניה במשכה חמישים ושניים יום, וצעת העם אירעה באמצע הזמן הקצר הזה. שנית, הבנין סיפק עבודה בשכר לעבדי-העם, כיון שבבניה השתתפו משפחות עשירות שבודאי שכרו פועלים לבנית המידות שלהם. מכאן מסתבר, כי הגורם להתרוששות היה השלטון הנכרי "נידו הכבדה"⁽³⁴⁾, גבית מסים כבדים. גם הפחוות הכבדו, כי לקחו לחם, יין וכסף (נחמיה ה' 14-15). בין המתאוננים היו אנשים שמישכנו את שדותיהם "למידת-המלך" (נחמיה ה', 4).

לדעתי, הגיונית יותר דעתו של קויפמן, שכן ההתרוששות לא

באה תוך 30 או 40 יום, אלא זה היה תהליך אשר נמשך תקופה העולה על 50 יום. יש להבין, כי הבניה של החומה הגבירה את המצוקה.

(33) עיין י. קויפמן-תולדות האמונה הישראלית-ספר ח' עמ' 320. כמו-כן עיין יעבץ-תולדות ישראל-חלק ג' - עמ' 144. יעבץ-בדברי ימי ישראל חלק א' עמ' 229, סובר כי הגורמים להתרוששות המוני העם היו שנות הבצורת שאחריהן היו העבדים מוכרחים לפנות לעשירים לבקש מהם כסף על מנת לשלם את המסים למלך הפרסי בכדי לקנות זרעים לזריעת השדות.

עיין גם אצל המלבי"ם בפרושו לנחמיה ה', 5.

(34) גם דומלו סובר כי התרוששות העם באה בעקבות המסים

הכבדים שהוטלו על-ידי השלטון הנכרי. -

אמנם, קויפמן צודק באמרו שעבודת-הבניה ספקה עבודה לעניי העם, אבל מה בנוגע לאכרים אשר עבדו את אדמתם → להם היה קשה לעזוב את השדות, ואפילו לזמן מוגבל של 50 יום. לכן שלחו, בודאי, את בני משפחותיהם לעבוד; או שיצאו הם לעסוק בבניה והשאירו את בני משפחותיהם לעבד את השדות. וויתור על מספר עובדים בשדה בודאי גם פגע בהכנסותיהם.

גם חמדי-הבניה הצריכו כסף. מצב העם היה ממילא רע, עקב המסים הכבדים אשר שלמו ל"מידת-המלך". לכן בא העם, והתאוונן לפני נחמיה. נחמיה כעס על העשירים שכך עשו לאחיהם העניים, ועל-כן כנס את החורים והסגנים, שהם מנהיגי-העם, ומוכיח אותם קשות באמרו; אנחנו עושים מאמצים לגאול את אחינו מידי הגויים, ואתם רוכשים אותם לעבדים! (נחמיה ה', 8). הסגנים והחורים שתקו, ולא ענו לדברי נחמיה, שכן לא היתה להם תשובה לדבריו הצודקים. נחמיה הוסיף ואמר להם, כי גם אם הם אינם יראים את ה' היו צריכים להתבייש מהגויים הרואים שכך הם מתנהגים עם בני עמם. (נחמיה ה', 9).

נחמיה מציע לסגנים ולחורים להחזיר ללויים את שדותיהם, כרמיהם ובתיהם; וכן גם ויתור על החובות. לשם דוגמא הוא מספר לנכבדים כי גם הוא ונעריו הלוו כסף לעניים, ועתה הם מוכנים לוותר על החובות האלה. הנכבדים מקבלים את הצעתו של נחמיה ומוכנים לעשות כן, אבל נחמיה אינו מוכן להסתפק בהבטחות בלבד. הוא פנה אל הכהנים, וצווה עליהם להשביע את הנכבדים שאמנם יעשו כפי שהבטיחו. כמעשה סמלי ניער נחמיה את כנף בגדו ואמר להם; שכל מי שלא יקיים את שבועתו, כך ינער אותו ה' מביתו ומנכסיו⁽³⁵⁾.

עם תקון העוול, שנעשה לשכבות העניות, המשיך העם בבניה של החומה. הבניה התקדמה יפה, ונותר להעמיד את הדלתות בשערים. (נחמיה ו', 1).

(35) עיין המלבי"ם בפרושו לנחמיה ה', 13, וכן עיין בפרושו של רש"י לפסוק זה.

סנבלט וחבריו תכננו מזימה חדשה. לפני הסיום הסופי של הנביה. הם התיאשו מיכלת-הכניסה לעיר, ולכן רצו למשוך את נחמיה אל מחוץ לעיר ושם לחסלו. על-כן הציעו לנחמיה להועד עמם בנקעת אונו, כדי לברר את המצב. אולם לנחמיה לא היה כל צורך בוועידה לברור המצב, שכן המצב לגביו היה ברור לחלוטין. הוא, נחמיה, חייב לסיים את בנין החומות ולשם כך הרי יש לו הרשיון בכתב מן המלך הפרסי. נחמיה הבין, איפוא, כי המזמינים מתכוונים להרע לו. "והמה חושבים לעשות לי רעה". (נחמיה ו', 2). על-כן ענה להם נחמיה, שהוא עסוק ואינו יכול להתפנות על-מנת להפגש אתם.

סנבלט וחבריו הוסיפו לשלוח הזמנות עוד שלוש פעמים, ואילו תשובתו של נחמיה היתה זהה לתשובה הראשונה. בפעם החמישית משנה סנבלט את המביע לוועידה. לפי סנבלט הוא שמע⁽³⁶⁾, כי מטרת בנין-החומות הוא מרד בשלטון הפרסי, והמלכת נחמיה למלך. הוא עוד מוסיף כי שמע שנחמיה העמיד נביאים, אשר יודיעו לעט על היות נחמיה המלך על יהודה. מטרת האגרת הזו היתה להרפות את ידי נחמיה, ולהביא אותו לוועידה על-מנת שיכחיש את השמועות האלו. היתה לזה גם מטרה נוספת; להפחיד את העט כי אם יודע הדבר למלכות-פרס; היא עלולה לשלוח צבא להרוס את החומה, ולהעביש את המורדים.

נחמיה ענה לסנבלט כי את הדברים האלה בדה מלבו. - (נחמיה ו', 8). נחמיה הלך לבקר את שמעיה בן דליה, שקרא עצמו בשם נביא. מטרת-הבקור היתה לבדוק אם באמת הודיעו לעם שהוא מתכוון להיות מלך על יהודה. תשובתו של שמעיה: "בוא נועד בהיכל-ה', כי רוצים להרגך הלילה". נחמיה דוחה הצעה זו משני טעמים: -

(36) סנבלט הוא ערמומי ודיפלומט. הוא מציג עצמו כידיד לנחמיה, שכן הוא שמע דברים אלו מגשם (הערבי) וכותב את הדברים לנחמיה על-מנת להזהירו, אך נחמיה הבין את כוונותיו האמיתיות.

עיינן אצל המלבי"ם בפרושו לנחמיה ו', 11.

כַּאֲשֵׁיתָ, אִיזֵן הוּא רוּצָה לְהִרְאוֹת עֲצֻמוֹ יִרְא וּרְךְ-לִבְנִי;
"הַאִישׁ כְּמוֹנֵי יִנְרַח" - (נְחֻמְיָה ו', 11)

שְׁנֵיתָ, אִיזֵן הוּא כְּהֵן, וּלְכֵן אִסוּר לוֹ לְהִכְנֵס אֶל הַהִיכָל.
"וּמִי כְּמוֹנֵי אֲשֶׁר יָבוֹא אֶל הַהִיכָל וְחִי" - (נְחֻמְיָה ו', 11):

נְחֻמְיָה הִבִּין, מִתּוֹךְ דְּבָרוֹ שֶׁל שְׁמַעְיָה, כִּי גִבְיָא-שְׁקֵר הוּא, וְלֹא
ה' הוּא שְׁשֻׁלַח, אֲלֵא טוֹבִיָּה וְסַנְבֵלֵט שִׁכְרוּ אוֹתוֹ לְהַפְחִידוֹ. עַל-כֵּן
בִּקֵּשׁ נְחֻמְיָה מֵאֵת ה' כִּי יִזְכּוֹר אֶת מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל סַנְבֵלֵט, טוֹבִיָּה
וְהַנְּבִיאִים, אֲשֶׁר רָצוּ לְהַפְחִידוֹ. הוּא מְזַכֵּיר גַּם אֶת בּוֹעֲדִיָּה הַנְּבִיאָה.

מִתְעוֹרֶרֶת הַשְּׁאֵלָה; מִי הִיָּתָה בּוֹעֲדִיָּה הַנְּבִיאָה?
כֹּהֵנָא⁽³⁷⁾, בְּהַסְתַּמְכּוֹ עַל ר' יוֹנָה אֲבִן ג' בַּח וְתַרְגוּם הַשְּׁבַעִים,
סוֹבֵר כִּי "בּוֹעֲדִיָּה" - הוּא שֵׁם זָכָר. כֹּהֵנָא גַּם מְקַשֶּׁה וְשׂוֹאֵל: מִדּוּעַ
נְחֻמְיָה מְזַכֵּיר אֶת בּוֹעֲדִיָּה בְּמִקְוָם אֶת שְׁמוֹ שֶׁל שְׁמַעְיָה, שֶׁהִיא רֹאשׁ
הַמְּפַחֲדִים. עַל שְׁאֵלָה זוֹ הוּא עוֹבֵה כִּי יֵשׁ כֵּאֵן טַעוֹת גִּרְפִּית,
וְהוּחֲלַף שְׁמוֹ שֶׁל שְׁמַעְיָה בְּבוֹעֲדִיָּה.

אֲבִן עֲזָרָא⁽³⁸⁾ מְבִיא אֶת דַּעַת הַמְּפַרְשִׁים אֲשֶׁר סְבוּרִים כִּי בּוֹעֲדִיָּה
הוּא שְׁמַעְיָה בֶן דְּלִיָּה, וְקִרְאוּ לוֹ בּוֹעֲדִיָּה הַיּוֹת וְאָמַר לְנְחֻמְיָה
בּוֹעֵד אֶל בֵּית-ה'. אוֹתָם הַפְּרָשָׁנִים אָף מְסַבֵּרִים מִדּוּעַ נִכְתָּב כֵּאֵן
נְבִיאָה, (כִּי אִם הִיא הַשֵּׁם זָכָר הִיא צָרִיךְ לְכַתּוֹב נְבִיא); אֲלֵא זֶה
הִיָּתָה דֶּרֶךְ הַכְּתִיבָה שֶׁהוּסִיפוּ בְּטַעוֹת אֶת הַאֹת "ה" לְמִלָּה נְבִיאָה כִּי
הַשֵּׁם "בּוֹעֲדִיָּה" מְסַתֵּיִם עִם הַאֹת "ה". אֲבֵל אֲבִן עֲזָרָא אֵינּוּ מְקַבֵּל
אֶת דַּעַת הַפְּרָשָׁנִים, וְטוֹעֵן כִּי בּוֹעֲדִיָּה אֲמַנָּם הִיָּתָה אֲשֶׁר אֲשֶׁר נְבִיאָה
שְׁקֵר עַל נְחֻמְיָה כְּמוֹ שְׁמַעְיָה וְאַחֲרָיִם אֲשֶׁר נְבִיאָה שְׁקֵר גַּם-כֵּן. כְּמוֹהוּ
סוּבְרִים שְׂאֵר הַפְּרָשָׁנִים הַמְּסוּרֵתִים; רַש"י, מְצוּדָת-דּוֹד וְהַמְּלַבֵּי"ם⁽³⁹⁾.
אֲנִי מְקַבֵּל אֶת דַּעַתוֹ שֶׁל אֲבִן-עֲזָרָא, שֶׁכֵּן כְּמוֹ שֶׁהָיוּ נְבִיאִים
אֲשֶׁר נְבִיאָה שְׁקֵר, כִּי יִכְלֶה אֲשֶׁר לְטַעוֹן שֶׁהִיא נְבִיאָה; כְּמוֹ שֶׁהִיָּתָה,
לְהַבְדִּיל חוֹלְדָה הַנְּבִיאָה נְבִיאָת-אִמָּת. נְחֻמְיָה הַנְּבִיאִים אוֹתָהּ עַל-מִנַּת
לְהִרְאוֹת שְׁלֵא רַק נְבִיאִי-שְׁקֵר קָמוּ בְּגִדּוֹ, אֲלֵא הִיָּתָה אֲפִילוֹ גַּם
נְבִיאָת-שְׁקֵר.

(37) כֹּהֵנָא - עֵיִן בְּפִירוּשׁוֹ לְנְחֻמְיָה ו', 14.

(38) אֲבִן עֲזָרָא פִירוּשׁוֹ לְנְחֻמְיָה ו', 14.

(39) עֵיִן בְּפִירוּשֵׁיהֶם לְנְחֻמְיָה ו', 14 וְכֵן עֵיִן -

בבית-החומה נשלמה לאחר עבודה מאומצת בכה' באלול, אחר חמישים ושניים יום. לאחר שהאויב ראה כי בזמן כה קצר הצליחו לסיים את בבית-החומה: "ויפלו מאד בעיניהם וידעו כי מאת אלוהינו נעשתה המלאכה הזאת". (בחמיה ו', 16).

אבל צוררי יהודה, ביניהם טוביה, לא ישבו בשקט; והמשיכו לשלוח מכתבים לחורי-יהודה במטרה להפחיד את בחמיה. בחמיה הבין, מתוך כך, כי הסכנה קיימת עדיין; והפקיד שומרים על החומה. בראש השומרים העמיד את חנני אחיו, וחנניה שר-הבירה. הוא בחר בהם, כי היו שני אנשים נאמנים; שכן היה זה תפקיד חשוב בהיותו מכוון לשמור על העיר לבל יחדרו אליה אויבים מבחוץ. השומרים נצטוו ע"י בחמיה לסגור את השערים בשעות-הלילה, ולפתוח אותם רק עם אור-הבקר.

בחמיה לא היה שבע-רצון עדיין למרות שהבניה הסתיימה, כיון שמספר תושבי ירושלים היה קטן, והבתים הבנויים היו ספורים: "והעיר רחבת ידיים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנויים". (בחמיה ז', 4). עובדה זו דרבנה אותו להתחיל בפעולה להגדלת הישוב בירושלים. הוא היה מעוניין להעביר לירושלים תושבים מהחוץ, אשר הוכיחו את יחושם, ולשם-כך חיפש את רשימת-היחס של העליה הראשונה. בינתיים הגיע החודש השביעי, חודש החגים. העם התכנס בירושלים. עזרא קרא בתורה, והמתרגמים תרגמו את דברי-התורה. מכאן נתן ללמד כי חלק מהעם לא ידע עדיין את השפה העברית⁽⁴⁰⁾, והיו זקוקים לתרגום. כשהעם שמע את דברי-התורה והבינם, החל לבכות מתוך הכרה בחטא. בחמיה ועזרא הרגיעו את העם שיום זה הוא יום של קדושה ושמחה, ולכן אין מקום לבכי. (בחמיה ח', 9). הם הציעו לעם לאכול משמנים וממתקים, ולשלוח מתנות לעניים. (בחמיה ח', 10)⁽⁴¹⁾.

ביום השני של החג המשיך עזרא לקרוא בתורה לפני העם, והם שמרו על חג הסכות המוזכר בתורה. העם התלהב לקיים את דברי-התורה והקימו סכות: "ויעשו כל הקהל השנים מן השני סכות וישבו בסכות, כי לא עשו מימי יהושוע בן-נון כן בני-ישראל עד היום ההוא ותהי השמחה גדולה". (בחמיה ח', 17)

(40) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית-שני א', עמ' 286.

(41) עיין בפרושיהם של כהנא, רש"י ואבן-עזרא לבחמיה ח', 10.

פסוק זה מעורר קשי. האם מימי יהושע בן-נון לא ישבו בני-
ישראל בסכות?

מצודת-דוד⁽⁴²⁾ אין כונת הפסוק לומר שלא ישבו בסכות מימי
יהושע, אלא שקיימו את המצוה בפאר כה רב שלא עשו כמוהו
מימי יהושע.

המלבי"ם⁽⁴³⁾ בהסתמכותו על הרמ"א, "אורח-חיים" סימן ו',
סובר כי היתה זו הפעם הראשונה בה הקימו סכות בירושלים.
הטעם לכך הוא, שאין לבנות סוכה ברשות הרבים; ומכיון
שירושלים לא נתחלקה לשבטים בשארה רשות-הרבים. מטעם זה לא
בנו סכות גם בימי דוד ושלמה, וכך אין משכירים בתים
בירושלים מפני שאינם שלהם.

מדוע, אם-כן; בימי עזרא ונחמיה ניתן היה לבנות סכות?
אלא, בימי עזרא קבו שנית את ארץ-ישראל וקדשוה, ובית-הדין
של עזרא התיר לבנות סכות בירושלים.

זר כבוד⁽⁴⁴⁾ סובר כי מחבר-הספר זקט "לשון-גוזמא" בפסוק זה,
על-מנת להגדיל את ערך-המעשה. הוא טוען כך בהסתמכו על רבי
יהודה הלוי, ואומר: "כי בטויים דומים של גוזמה מוצאים
"בפסח יאשיהו" בספר מלכים ב' כג' 22: "כי לא בעשה כפסח
הזה מימי השופטים, אשר שפטו את ישראל". גם בפסח אצל חזקיהו
דברי הימים ב' ל' 26 נאמר: "ותהי שמחה גדולה בירושלים כי
מימי שלמה בן-דוד מלך ישראל לא כזאת בירושלים". להוכחת
טענתו כי זוהי לשון-גוזמא הוא מביא ראיה מעזרא ג', 4:
"ויעשו את חג הסכות ככתוב". ממקור זה למדים, כי עשו כבר
סכות בימי זרובבל.

נוטה אני לקבל את פרושיהם של מצודת-דוד וזר-כבוד. פסוק
זה רוצה להדגיש את שמחת-העם באותו החג. ואפשר גם להניח
מדוע השמחה היתה כה גדולה. חומות-ירושלים נבנו, העם יכול
היה לבנות סכות גם במקומות צבוריים, כגון: ברחוב שער-המים,
וברחוב שער-אפרים. שוב לא היה כל חשש מהתנפלות או התנכלות
אוייבים. עתה, לאחר ביצורה של ירושלים, התחיל העם לשוב אל
מסורת-אבותיו. העם שמח בחגיו ללא חשש.

(42) עיין כהנא רש"י בפרושיהם לנחמיה ח', 17.

(43) עיין המלבי"ם בפרושו לנחמיה ח', 17.

(44) זר כבוד בפרושו לנחמיה ח', 17.

ז תכנה של האמנה וחגיגת סיום בנית-החומות.

ביום כד' בחודש השביעי, נאספו העם בירושלים, התפללו והתודו על חטאותיהם. הלויים הזכירו לעם את ההסטוריה שלו; בחירת-אברהם והברית עמו, יציאת-מצרים, ההליכה במדבר, כבוש הארץ, וחטאי-העם בעזבם את ה', אשר הביאה לתוצאה כי ה' בתום ביד צריהם. העם בקשו מה' להצילם ממצב זה. העם היה מוכן להתחייב באלה ובשבועה⁽⁴⁵⁾ על מנת שה' יצילם. זאת היא האמנה שנכתבה על ספר במטרה להציל את המדינה הקטנה והבודדה מטמיעה דתית⁽⁴⁶⁾. נחמיה לא היה מוכן לקבל הבטחות ללא אסתמכתא ולכן החתים את ראשי-העם על האמנה. ראשון החותמים היה נחמיה, ואחרי-כן ראשי בתי-אבות. על האמנה לא חתמו עזרא והכהן הגדול אלישיב. נשאלת השאלה: מדוע אנשים מרכזיים אלו לא חתמו על האמנה? בקשר לעזרא - ישנם הסוברים⁽⁴⁷⁾ כי מת ולא היה במעמד זה. בקשר לכהן הגדול - טוענים כי היו סכסוכים בין נחמיה והכהן הגדול. סכסוכים אלו נבעו מן העובדה שבית אלישיב היה קרוב לטוביה העמוני. נחמיה התנגד לקשירת קשרים עם נכרים, ואילו הכהן התנגד לשלטונו של נחמיה מכיון שראה בו מתחרה. בשנת ה-32 למלכות ארתחששתא כאשר חזר נחמיה אל המלך עשה אלישיב לקרובו טוביה לשכה גדולה בבית-ה'. נחמיה חזר, וגרש את טוביה. מעשה זה גרם לקרע בין המנהיגים, נחמיה והכהן מסיבה זו לא היה, אלישיב, מוכן לחתום על האמנה. קלויזנר⁽⁴⁸⁾ טוען כי עזרא כן חתם על האמנה אך מופיע בשם אחר "עזריה", כיון ששמו המלא של עזרא הוא עזריה, כשם סבו שהיה גם עזריה. (עזרא ז', 1). עזרא חתם על האמנה אחרי אביו שריה. (נחמיה י', 3). בעל-הדיעה גם מבמק את דעתו ומסביר מדוע חתם בשם "עזריה". האמנה היתה תעודה רשמית חשובה ובתעודה כזו חותם האדם בשמו המלא.

45) עיין יעבץ-תולדות ישראל ג' עמ' 150 וכן זר-כבוד בפרושו לנחמיה י', 1.

46) עיין קלויזנר-הסטוריה של בית שני א' - עמ' 297.

47) עיין שמואל ברנפלד-מבוא לכתבי הקדש עמ' קצו', ז'.

48) קלויזנר-הסטוריה של בית שני-כרך א' עמ' 298.

קויפמן⁽⁴⁹⁾ סובר כי עזרא לא חתם על האמנה, משום שהוא היה מבית שריה, ושריה חתם וזה הספיק. האמנה היתה התחיבות מצד העם ולא מגילה של כבודים. חשוב היה כי נחמיה, הפחה, יחתום. אבל עזרא לא מילא תפקיד מיוחד. בקשר לכהן הגדול שלא חתם, סובר קויפמן; כי הכהן השתתף בטקס כיון שהאמנה כללה תקנות חשובות בעניני המקדש, הכהנים והלויים; אבל לא חתם.

דעתי במחלוקת על האישים שלא חתמו על האמנה.

אינני מקבל את דעתו של שמואל ברנפלד האומר כי עזרא לא חתם מכיון שלא היה כבר בחיים בשעת חתימת-האמנה. בחגיגת סיום בבית-החומה עזרא משתתף. (נחמיה יב', 36). אמנם, יודע אני, כי שמואל ברנפלד ואחרים סוברים שחגיגת סיום בבית-החומה היתה מיד עם סיום-הבניה. (בסוף פרק ו'); אבל איני מסכים אתם.

בבית-החומה הסתיימה בכה' אלול, נחמיה לא היה מעונין לקיים את החגיגה כל עוד מספר תושבי-ירושלים היה קטן והבתיים ספורים.

נחמיה התחיל לפעול לשט הגדלת הישוב בירושלים, בעיצומן של פעולות אלו הגיעו החגים. העם שמע את תכן דברי-התורה, התודה, והיה מוכן לשנות את דרכו. נחמיה ניצל הזדמנות זו והחתיים אותם על אמנה. הוא המשיך אחרי-כן לפעול להגדלת הישוב. רק לאחר שבקבע מי מבין התושבים, אשר ישבו מחוץ לירושלים, יעברו אליה; החליט לבצע את חגיגת סיום בבית-החומה, ובהם עזרא השתתף.

אינני מקבל גם את דעתו של קלויזנר, הסובר כי עזרא חתם על האמנה והוא מופיע בשמו המלא עזריה. אין אנו מוצאים בשום מקום, בספרים עזרא ונחמיה, שבו מופיע "עזרא" בשם "עזריה". אם כן, מדוע כאן היה צריך לציין אותו בשם זה?

(49) קויפמן - תולדות האמונה הישראלית - עמ' 330 הערה 41.

אמנם, קלויזנר סובר כי כאן המדובר במסמך רשמי, ולכן צויין שמו המלא, אבל גם בעזרא ז', 1, בו מזכירים את יחוסו, לא מופיע עזריה, אלא עזרא. לכן, סבור אני, כי עזריה המופיע בין החותמים אינו עזרא הסופר, אלא אחד מתוך יתר הנכבדים. נראית לי, כהגיונית ביותר, דעתו של קויפמן, שכן לאחר עליתו של נחמיה לירושלים לא היה לעזרא תפקיד מוגדר. הוא שימש בתפקיד מפיץ-התורה ומסבירה. נחמיה חתם על האמנה כיון שהיה מנהיג העם וגם שליחו של המלך הפרסי. על-כן היתה חשיבות לחתימתו על מסמך אשר שמש כאסמכתא להתחייבות ראשי-העם על שמירת חוקי-התורה. (יתכן גם כי עזרא הסתפק בחתימת אביו על האמנה, אבל אין ודאות ששריה אשר חתם הוא אמנם אביו של עזרא).

בקשר לכהן הגדול, שלא חתם על האמנה, אני מקבל את דעתו של ברנפלד הסובר כי הסיבה לכך היתה נשואי-התערובת בתוך משפחתו של הכהן הגדול. תופעה זו יצרה חיכוכים בינו ובין נחמיה. ולכן לא הופיע לטקס ולא חתם על האמנה. אבל אני מקבל את דעתו של ברנפלד, הסובר כי אחד הגורמים לסכסוך בין הכהן הגדול ובין נחמיה הוא סילוק כלי טוביה מלשכת המקדש. האמנה נכתבה מספר שנים לפני סילוק כלי טוביה מהמקדש. (האמנה נחתמה בערך בשנת 444, ונחמיה סילק את כלי טוביה בשנת 430 בערך).

כמו-כן, אין ודאות כי אלישיב המוזכר בנחמיה יג', 4, הוא אמנם הכהן הגדול כי שם התואר שלו לא בזכר, אלא מצוין רק "אלישיב הכהן". לכן, יתכן שזהו שמו של כהן שהיה ממונה על הלשכות במקדש, והיו לו קשרי משפחה עם טוביה. זאת הסיבה שפונה לו מקום בלשכת-המקדש. אבל אין לו קשר אל הכהן הגדול אלישיב שהיה מסוכסך עם נחמיה על אותו רקע, קשרי-משפחה עם נכרים. אלא, שלאלישיב הכהן הגדול היו קשרי-משפחה עם סנבלט ולא עם טוביה. נחמיה יג', 29: "ומבני יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החורוני ואבריה מעלי". איני סובר גם כדעת קויפמן כי היה בטקס ולא חתם, היות ואם היה בוכח היו מחתימים אותו בתוקף היותו ראש-הכהנים.

פרטי האמנה.

- א. אסור בשואי תערובת.
- ב. אסור קניה מן הגויים בשבת וביום טוב.
- ג. שניתת קרקעות ושמיטת כספים.
- ד. שלישית השקל: הבטחה להביא תרומה שנתית לצרכי-המקדש מדי שנה בשנה. בתורה מוזכר מחצית-השקל, (שמות ל' 11-16) שנתנה כתרומה חד פעמית⁽⁵⁰⁾ ובאמנה כאן התרומה היא שנתית. מדוע, איפוא, השנוי מן התורה מחצית-השקל לשליש-השקל. התשובה לכך היא כי היה שנוי בשיטת המטבעות, ועקב זאת קיים ההבדל. השיטה הפרסית חלקה את השקל לשלוש שלישיות⁽⁵¹⁾ אבל מדוע הורידו מערך התרומה? על-כך עונה כהנא⁽⁵²⁾, שמחמת שהיו עניים צמצמו ממחצית השקל לשלישית השקל.
- ה. קרובן-עצים: חובה גם על הכהנים וגם על הלויים.
- ו. בכורים של פרי האדמה.
- ז. בכור-אדם ובכור-בהמה: מעלים את הבכורות לירושלים, ופודים אותם שם.
- ח. חלה ותרומה להביא אל הלשכות.
- ט. מעשר לוי שנתי: -חדוש פולחני -כלכלי. החשוב ביותר של התקופה⁽⁵³⁾. לפי התורה אין חובה להביא מעשר שנתי. גם מעשר-הלוי הכתוב בנמדבר יח' 32-21, אינו מעשר שנתי אלא מעשר נדר ונדבה, שעולי הגולה נימי זרובבל ועזרא העלו ללויים. אבל, כנראה, שאת המעשר לא חדשו. העם שבא למקדש נתן להם נדבות, או שקבלו תשלום מקופת-המקדש. נחמיה ונכנדי-העם רצו לחדש את הפולחן ע"פ כל החוקים, ובנוסף לתורה החליטו לחייב להביא מעשר לוי שנתי. מעשר זה ניתן גם למשוררים ולשוערים.

(50) קויפמן -תולדות האמונה הישראלית ספר ח' עמ' 333.
(51) קלויזנר-הסטוריה של בית שני א' עמ' 299.
(52) כהנא בפרושו לנחמיה י', 33.
(53) קויפמן -תולדות האמונה הישראלית- ספר ח' עמ' 336.

ג. תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר: הלויים מעלים מעשר מן המעשר לבית-האוצר, כדי שלא יעלימו הלויים מן המעשרות בשעת קבלתם בערים מחוץ לירושלים, הצטרף אליהם כהן. נחמיה י', 39: "והיה הכהן בן-אהרון עם הלויים בעשר הלויים".

לאחר ההחלטה על האמנה המשיך נחמיה בפעולותיו למען

הגדלת-הישוב בירושלים. הפילו גורלות, ובקבע מי מבין

התושבים, הגרים מחוץ לעיר, יעברו לשבת בה.

רק עתה, לאחר שהיתה הבטחה מצד העם ללכת ע"פ חוקי-התורה

ולאחר הפעולות להגדלת הישוב בירושלים, היה מקום לחגיגת

חובכת - החומה.

חגיגת סיום בנית-החומה סמלה את החזרת "העטרה ליושנה".

עטרתה של העיר ירושלים לא התבטאה רק בחומותיה, אלא בעיקר

בצביונה הדתי. לאחר שקוים גם התבאי הזה התחילו בחגיגות.

לצורך החגיגות כיבסו את הלויים מכל יהודה על-מנת

שישמחו את תושבי ירושלים: "בשיר, מצלתיים, נבלים וכבורות".

(נחמיה יב', 27). הכהנים והלויים טהרו את עצמם, טהרו את

העם, גם את השערים והחומה. עי"כ קדשו את העם, השערים

והחומה⁽⁵⁴⁾. שתי תהלוכות סבבו על החומה. מקום - היציאה היה:

שער-האשפות, תהלוכה אחת פנתה שמאלה ותהלוכה שניה ימינה.

בראש כל אחת צעדו הכהנים עם חוצרות, ואחריהם שרי-יהודה.

שתי התהלוכות נפגשו, זו עם זו, בבית-המקדש. זבחו באותו

יום זבחים רבים, והשמחה היתה גדולה.

ביום החגיגות בצעו עוד שני דברים:

האחד: תקונים בדבר חלוקת המעשרות בין הלויים והכהנים.

(נחמיה יב', 44).

השני: קריאת-התורה (נחמיה יג', 1) "והיה ביום ההוא בקרא

בספר משה באזני העם".

אחדים מחוקרי המקרא אינם מסכימים עם קביעתי, כי כונת

המליט "ביום ההוא" מתיחסת ליום חגיגת-החומה.

(54) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית-שני א', עמ' 305.

להבהרת הענין אביא את דעות המפרשים וחוקרי-המקרא.

מצודת-דוד⁽⁵⁵⁾: "ביום ההוא" - ביום חגיגת-החומה.
המלבי"ם⁽⁵⁶⁾: "ביום ההוא" - כונת הפסוק לאותו יום בו

השליך בחמיה את כלי טוביה העמוני. כדי להראות שמעשהו התבסס על התורה צוה לקרוא מן התורה את האזהרה על-כך.

זר כבוד⁽⁵⁷⁾, בהסתמכו על ר' יהודה הלוי, סובר כי הכונה לאסיפת-העם אשר קדמה לחנוכת-החומה. אסיפה זו היתה בזמן קריאת-התורה על-ידי עזרא, והמסופר עליה בנחמיה ח', 9. כתוצאה מן הקריאה היא נבדלו מבני בכר.

כך סובר גם בטן⁽⁵⁸⁾. הוא מסביר גם מדוע הזכיר ענין זה פעם נוספת כאן. כונת הפסוק לקריאת-התורה על-ידי עזרא בנחמיה ח', והזכיר זאת עוד פעם על-מנת שזה ישמש כרקע לסלוקו של טוביה על-ידי בחמיה.

קלויזנר⁽⁵⁹⁾: "ביום ההוא" - הכונה ביום חגיגת-החומה קראו גם בתורה. לפי דעתו אין דבר טבעי יותר מאשר קריאת תורה ביום חגיגה ושמחה כיום חנוכת-החומה. קריאה זו שמשה רקע למעשיו של בחמיה, אשר הרחיק לאחד-מכן את טוביה העמוני מלשכת-המקדש.

קויפמן⁽⁶⁰⁾ מציין שתי אפשרויות:

אפשרות אחת: יתכן והפסוק מהווה המשך לתאור חנוכת-החומה. באותו יום קראו בתורה ובוצעה פעולה חדשה בגד בשואי התערובת.

אפשרות שניה: יתכן והכונה במלים: "ביום ההוא"; ליום אחר של אסיפה, אבל על-כך אין לבו פרטים.

(55) עיין מצודת-דוד בפרושו לנחמיה יג', 1.

(56) עיין המלבי"ם - בפרושו לנחמיה יג', 1.

(57) עיין זר כבוד - בפרושו לנחמיה יג', 1.

(58) עיין -

BATTEN. ICC. THE BOOKS OF EZRA & NEHEMIA P. 287.

(59) עיין קלויזנר-הסטוריה של בית שני א' - עמ' 307.

(60) קויפמן - תולדות האמונה הישראלית - ספר ח' עמ' 354.

כהנא⁽⁶¹⁾ טוען כי הפסוק מרמז על אסיפה עממית חדשה, אשר בה קראו שוב בתורה לפני העם. ענין זה הובא לכאן כדי להראות על מעשינו של אלישיב, שהושיב את טוביה העמוני בלשכת-המקדש; למרות שהחליטו להרחיק עמוני ומואבי מתוך הקהל. דעתי במחלוקת הנ"ל.

אנו מוצאים שלושה מקורות המספרים על הנעשה "ביום ההוא".
1. נחמיה יב', 43—זבחו זבחים רבים ביום חגיגת-החומה.
2. נחמיה יב', 44—נצלו את המועד בו נתן העם אמון בלויים ובכהנים כדי להכניס סדרים במתנות ללויים ולכהנים וזה היה ביום חנוכת-החומה.
3. נחמיה יג', 1—ביום ההוא קראו בספר "תורת משה".
כשם ששני המקורות הראשונים עוסקים ביום חנוכת-החומה, כך גם המקור השלישי דן ביום חנוכת-החומה. באותו יום קראו בתורה מהכתוב בפרק לג' בדברים: "אשר לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ישראל".

העם אשר שמח על סיוט בנין-החומות, היה במצב של התרוממות-הנפש. בית-המקדש עמד על תילו. חומות ירושלים היו בצורות. הלויים והכהנים נגנו ושמחו את העם. -הכל היה כמו בימי בית-ראשון. בעקבות קריאת-התורה, הבין העם כי קיים עדיין אצלם דבר-מה שאינו כשורה. עדיין לא היה חייץ מפריד בינם לבין הגויים, (הזכרים). לכן החליטו להבדיל כל ערב מישראל. זוהי החלטה שניה בדבר שילוח הנשים הנכריות לאחר כתב האמנה, כיון שנגד תופעה עדינה וכואבת כזו אין די בהחלטה אחת.

ההחלטה השניה בדבר שילוח הנשים הנכריות אינה עוסקת רק בזאת, אלא בגירוש כל הנכרים מישראל. נחמיה יג', ד: "ויבדילו כל ערב מישראל". על החלטה זו הסתמך נחמיה, כאשר גרש את טוביה לאחר עלייתו לירושלים בפעם השניה.
מכל האמור עד כה מתבהרת חוות-דעתי.
נוטה אני לקבל את דעת קלויזנר הסובר כי הפסוק מתיחס, אמנם, ליום של חנוכת-החומה.

(61) כהנא - בפרושו לנחמיה ג', 1.

איני נוטה לקבל את סברותיהם של החוקרים: זר כבוד ונטן הסוברים, כי הפסוק מתיחס לקריאת-התורה של עזרא, ושכתוצאה מקריאה זו החליט העם לשלוח את הנשים הנכריות. איני מקבל גם את דעת כהנא הסובר כי הפסוק מתיחס לקריאה נוספת בתורה, שנעשתה לא ביום חגיגת-החומה.

לסכום.

עם תום חגיגת חנוכת-החומה הסתיים גם שלב חשוב בתקופת בית-שני. שלב בו נשלמה בצורה של ירושלים מחדש, לאחר תקופה של 150 שנה, שבמה היו החומות הרוסות ופרוצות, והשערים שרופים. בצורה של העיר נעשה למרות הפרעות חוזרות ונשנות מצד השכנים, ולמרות המצב הכלכלי הקשה. הבצור, שמגמתו היתה כבודה של העיר ירושלים ובטחון תושביה, התבטא בהשלמת בבית-החומה. אך לא רק בזה, אלא גם בהגדלת הישוב בה, ובשמירה מתמדת על העיר: הנהגת חוקי-בטיחות: שערים בעולים בלילות, והצבת שומרים על העיר. אבל הבצור המושלם של העיר לא היה תלוי רק בחומה בלתי מפורצת ובשערים בעולים, אלא, שאמנם, לא יהיו פרצות בעט. מגמתו הנוספת של נחמיה היתה, איפוא, לסתום פרצות גם בתחום הדת. על-כן החתים את העם על האמנה.

עקר פעולותיו של נחמיה היו בירושלים. העם מחוץ לירושלים שאב עודד מהצלחותיו של נחמיה בניצורה של עיר-הבירה, והם הרחיבו את גבולות-יהודה.

על גבולות-יהודה בימי נחמיה ניתן ללמוד מנחמיה יא', וז'.

1. בדרום: ההתישבות הגיעה עד "באר שבע" (נחמיה יא', 29) "ודיבון" משערים⁶² שהיא "דימונה" (נחמיה יא' 25)

2. במערב: לוד ואנו (נחמיה יא', 35).

3. במזרח: עד ים המלח ועין גדי (נחמיה ז', 36).

4. בצפון: בית-אל (נחמיה יא', 31).

מכאן רואים אנו, כי ההתפשטות היתה לכוון דרום, יש בכך

חזרה חלקית לגבולות ארץ-יהודה מימי בית-ראשון.

62) עיין כהנא פרושו לנחמיה יא', 25 וכן סגל בפרושו לנחמיה יא', 25.

נספח לפרק ד'.

- המחלוקת בעניין: מה קדמה, עלית עזרא, או עלית נחמיה?
- ישנם חוקרים, ביניהם ברייט¹ ואדגר², הסוברים כי נחמיה קדם לעזרא בטענותיהם מסתמכים הם על שנעה זברים:
1. קשה להבין ע"פ דעתם מדוע עזרא, שכל כונתו היתה ללמד ולהפיץ את התורה, לא קרא אותה לפני העם אלא רק שלוש-עשרה שנה לאחר בואו. (נחמיה ח', 1-8).
 2. מִן הַזְמַן הַזֶּה שֶׁל קְרִיאַת-הַתּוֹרָה, מְסִיקִים כִּי עֲזָרָא עָלָה לְאַחַר נַחֲמִיָּה וְעַם בּוֹאוֹ קָרָא בַתּוֹרָה.
 3. בְּנַחֲמִיָּה יב', 26, מופיעה רשימה של מנהיגי-הקהילה היהודית, בתקופה שבין בנית-המקדש וזמן מחבר הספר. ברשימה זו, שמו של עזרא מוזכר לאחרונה; "בימי יויקים בן יושוע בן יוצדק, ובימי נחמיה הפחה ועזרא הכהן הסופר". — מקור זה משמש להם אסמכתא לטענתם כי עֲזָרָא עָלָה אַחֲרֵי נַחֲמִיָּה הַיּוֹת וְשֵׁמוֹ שֶׁל עֲזָרָא מוֹפִיעַ לְאַחַר שֵׁמוֹ שֶׁל נַחֲמִיָּה.
 4. בְּנַחֲמִיָּה יב', 47 מזכירים את זרובבל ואת נחמיה, אבל עזרא אינו מוזכר: "וכל ישראל בימי זרובבל ובימי נחמיה". — גם מקור זה, הודן בענין הבאת המעשרות, אֵינּו מְצִיָּין אֶת עֲזָרָא, כִּינּוֹ שֶׁפֶּעַל לְאַחַר נַחֲמִיָּה.
 5. עזרא היה בן-זמנו של יהוחנן בן יהוידע בן אלישיב כהן גדול. (עזרא י', 6), שהיה בן זמנו של נחמיה. מכאן מסיקים הם כי עֲזָרָא פֶּעַל בְּדוֹר שְׁלִישִׁי אַחֲרֵי נַחֲמִיָּה³.
 6. ברשימת בוני-החומה, בנחמיה ג', לא מוזכר איש מעולי-עזרא. מכאן מסיקים, כי עֲזָרָא עָלָה אַחֲרֵי בְּנֵי-הַחֹמָה.
 7. עזרא בתפילתו, עזרא ט', 9, "גדר ביהודה ובירושלים"⁴.
 8. מזכיר את החומה (הגדר), שלפי דעתם, נבנתה על-ידי נחמיה.

-
- 1) J. BRIGHT - HISTORY OF ISRAEL P. 377
 - 2) J. EDGAR - INTRODUCTION TO THE OLD TESTAMENT P. 332-347.
 - 3) A. OESTERLEY - A HISTORY OF ISRAEL P. 116-117
 - 4) RUDOLPH - EZRA & NEHEMIA P. 69.

7. ישנם גם הסוענים כי מאחר ונחמיה לא הזכיר את עזרא בזכרונותיו קדם הוא לעזרא.

שבעת הראיות הנ"ל מוכיחות לדעת החוקרים כי נחמיה קדם לעזרא⁵. נחמיה עלה בשנת ה-20 לארתחששתא הראשון, 445 לפנה"ס, ועזרא עלה בשנה השביעית לארתחששתא השני, 404-359 לפנה"ס.

ברייט⁶ מתון יותר וסובר כי נחמיה קדם לעזרא ופעולותיו של עזרא נעשו במשך תקופת שליחותו השניה של נחמיה בירושלים⁷. כמו-כן, אין הוא מסכים עם הטענה כי עזרא נכשל בניצוע הרפורמות שלו. הוא מסביר את הסתייגותו בנמוק שאילו נכשל, המסורת היהודית לא הייתה מכנה אותו כ"משה השני". להוכחת דעתו, ברייט משובה את המצב שלפני זמנו של עזרא למצב שלפני בואו של נחמיה. בהשוואה זו ברצונו להוכיח כי עזרא לא נכשל ברפורמות שלו וכי נחמיה קדם לעזרא.

- 1) נחמיה מצא את העיר הרוסה במידה רבה יותר מאשר כשעלה עזרא. עם בואו של עזרא, המצב הראה כי חסרים הרגלים, אבל באפן יחסי היה בטוח. מכאן מסיק הוא, כי נחמיה עלה קודם ודאג לבניה; ועל-כן ההרס עם בואו של עזרא היה מועט.
- 2) נחמיה תקן תקנות מבחינה כלכלית, בעוד שברפורמות של עזרא לא היה צורך בזה, היות והם נעשו כבר ע"י נחמיה.
- 3) למרות פעולתו של נחמיה נגד נשואי-התערובת, כאשר הגיע עזרא הוא מזדעזע. מכאן, שגם הרפורמות של נחמיה לא השפיעו על העם. לכן, אין להסיק כי דוקא עזרא נכשל בפעולה זו.
- 4) עזרא ביסס את הרפורמות שלו על התורה (נחמיה ח'), יותר ממה שעשה נחמיה.

5) H.H. ROWLEY. -THE SERVANT OF THE LORD P. 131-159,
and L.W. BATTEN: EZRA & NEHEMIA P. 54,
and J. EDGAR. INTRODUCTION TO THE OLD TESTAMENT
P. 332-347.

6) J. BRIGHT -HISTORY OF ISRAEL P. 386.

7) W.F. ALBRIGHT-FROM STONE AGE TO CHRISTIANITY (1957)
P. 324.

אדגר⁽⁸⁾ טוען, גם-כן, בקר זה. הוא מגן על עזרא בקובעו
כי עזרא דרש את גרוש הנשים הנכריות, בעוד שנחמיה רק אסר
בשואי-תערובת. מקביעה זו הוא מגיע למסקנה לגבי עבודת נחמיה
שהיתה לה, לדעתו, הופעה זמנית ונאה כהקדמה לרפורמות
הדרסטיות של עזרא.

דעתו במחלוקת מה קדמה עלית עזרא, או עלית נחמיה.

איני מקבל את דעות החוקרים שהבאתי לעייל, וברצוני לדחות
את כל טענותיהם.

1. בקשר לטענה האומרת כי לא יתכן שעזרא קרא בתורה שלוש-עשרה
שנה לאחר בואו. ישנם חוקרים⁽⁹⁾ המיישבים בעיה זו על-ידי
הקביעה הנאה: הפרקים ח', ט' -בנחמיה, בהם מסופר על קריאת-
התורה של עזרא, מקומם בספר עזרא לאחר פרק ח'.
אבל אפשר לטעון בגד החוקרים האלה ולומר; אם מקומם של
הפרקים ח', ט' שבנחמיה, בספר עזרא ועזרא קדם לנחמיה; מה
מחפש נחמיה בזמן קריאת-התורה; הן לפי דעתם הוא ישב
עדיין בפרס? (נחמיה ח', 9); "ויאמר נחמיה הוא התרשתא
ועזרא הכהן הסופר". על שאלה זו הם עונים בהסבירם כי
המלים: "נחמיה הוא התרשתא" הן הוספה מאוחרת, על-מנת
לשתף את נחמיה במפעלו של עזרא⁽¹⁰⁾. בהסבירם זאת, הם
מסתמכים על הרישא של הפסוק בו נאמר "ויאמר" ולא ויאמר,
וכך גם בפסוק 10. מכאן, שעזרא אמר זאת; ולא יחדיו עם
נחמיה. אולם אני אינני גורס כמותם, האומרים כי הפרקים
ח', ט' שבנחמיה מקומם בספר עזרא.
ברצוני, בדרך שונה, לדחות את סברותיהם של החוקרים
המתקשים להבין כי עזרא קרא בתורה 13 שנה לאחר בואו.

J. EDGAR- INTRODUCTION TO THE OLD TESTAMENT P. 332-47 (8)

(9) עיין כהנא - פרושו לנחמיה מבוא לפרק ח'.

(10) עיין כהנא - פרושו לנחמיה ח', 9.

עזרא הגיע לירושלים, ויצא לסייר ביהודה. לאחר-מכן, פנו אליו השרים וספרו לו על הנגע של נשואי-תערובת. עזרא התאבל, והוכיח את העם בהסתמכו על דברי-התורה. אמנם הוא לא קרא מתוך התורה, אבל סיכם את תכנם של דברי-התורה בנושא זה:

עזרא ט', 12 מהוה חזרה על דברים ז', 3; כג', 7.

"ועשה בנוחיתכם אל תחנו לבניהם.
ובנוחיהם אל תשאו לבניכם,
ולא תדרשו שלומם וסובתם עד עולם,
למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ
והורשתם לבניכם עד עולם".

"ולא תחחתן בס. את בתך לא תתן
לבנו, ובחו לא תקח לבנך".
לא תדרשו שלומם וטובתם
כל ימיך לעולם".

מכאן, למדים כי עזרא לא המתין שלוש-עשרה שנה על-מנת לקרוא את התורה; אלא מיד עם בואו, לאחר שנודע לו על דבר הנגע, הוכיח את העם ודרש מהם לגרש את הנשים הנכריות בהסתמכו על דברי-התורה.

בשלב מאוחר יותר, לאחר בואו של נחמיה ועם תום בנין-החומה, קרא עזרא מתוך התורה, עצמה. קריאה זו היא שהביאה חרטה בלב-העם; כשם שדבריו הראשונים, אשר רק התבססו על דברי-התורה, הביאו לחרטה של העם. (עזרא י', 2, 3).

אינני גורס ככהנא, האומר כי נחמיה המופיע בפרק ח', 9, היא תוספת מאוחרת; שכן הוא מופיע במקומו הנכון. בתור התרשתא, הפחה, הוא מוזכר יחד עם עזרא המרגיעים את העם. 2. מהזכרת נחמיה לפני עזרא, בנחמיה יב', 26, אין להגיע עדיין למסקנה כי נחמיה קדם לעזרא. בסוף הרשימה של המנהיגים היהודיים הבליטו את נחמיה הפחה לעומת עזרא הכהן-הסופר. כך גם ציינו את שמו של נחמיה לפני שמו של עזרא בזמן קריאת-התורה. נחמיה ח', 9: "ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן-הסופר". גם במקור זה הבליטו את הפחה נחמיה לפני עזרא, שתפקידו היה פחות חשוב מתפקידו של נחמיה. לכן, אין להסיק ממקורות אלו כי נחמיה קדם לעזרא.

3. מאי הזכרת עזרא בענין המעשרות אין להסיק עדיין מסקנות מרחיקות לכת, ולומר שאי הזכרתו נובעת מהסיבה שעדיין לא היה בירושלים. אלא, שכונת הכתוב לומר לנו, כי הביאו מעשרות מאז הוקם המקדש ע"י זרובבל, ועד ימיו של נחמיה.
4. מהמקור בעזרא י', 6, ישנם חוקרים המסיקים, כי עזרא פעל כשלושה דורות אחרי נחמיה. הם מסתמכים על-כך שיהוחנן היה נכדו של אלישיב הכהן שחי בימי נחמיה. אבל אין לקבל את קביעתם משלושה טעמים: (11)
- ראשית, אין זה ודאי כי אלישיב אשר חי בימי נחמיה הוא סבו של יהוחנן, שחי בתקופת עזרא.
- שנית, בנחמיה יב', 9, 10, כתוב: "ואלישיב הוליד את יוידע, ויוידע הוליד את יונתן, ויונתן הוליד את ידוע". הזהוי של יונתן ויונתן הוא בגדר של השערה בלבד.
- שלישית, בעזרא י', 6, כתוב: "ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל לשכת יהוחנן בן אלישיב". - כתוב זה אינו מביא ראיה שיהוחנן זה היה, אמנם, כהן גדול; היות ולא מוזכר בו שם התואר שלו. יתכן והיה רק האחראי על הלשכות.
5. גם מאי הזכרת איש מעולי עזרא ברשימת בוני-החומה, אין להסיק מזה כי נחמיה קדם לעזרא (12).
- ראשית, טענה זו אינה מנוססת, שכן מוזכרים מספר אנשים. כגון:
חשביה - נחמיה ג', 17 / עזרא ח', 16.
חטוש - נחמיה ג', 10 / עזרא ח', 2.
משולם - נחמיה ד', 30 / עזרא ח', 16.
- הזכרת שמות האנשים הללו, אשר עלו עם עזרא וגם השתתפו בבניית-החומה עם נחמיה, מוכיחה כי עזרא קדם לנחמיה. בדרך זו מוכיח לנו קיטל את דעתו (13).

(11) עיין קלויזנר-הסטוריה שת בית-שני א', עמ' 226, כמו-כן, עיין אצל קויפמן תולדות האמונה הישראלית-ספר ח', עמ' 537.

(12) עיין קויפמן כנ"ל (בהערה 11).

(13) עיין קלויזנר-הסטוריה של בית-שני א', עמ' 245 הערה 4.

שְׁנֵי, מבין רבבות אנשים, שהיו אז ביהודה, בזכרו בספר נחמיה רק חלק קטן מהבונים. לכן, אין להסיק מאי הזכרת עזרא והאנשים שעלו עמו עם אלו שנמנו עם בוני-החומה, כי עזרא עלה לאחר נחמיה. אם נלך בשיטה כזו נוכל להסיק כי נחמיה, חנני אחיו, חנניה שר-הבירה ושמעיה הנביא — לא היו אז בירושלים, היות ולא הוזכרו בין הבונים? 6. מהמקור בעזרא ט', 9: "גדר ביהודה ובירושלים" — אין להסיק כי עזרא התכוון לחומה שנבנתה ע"י נחמיה, ולפיכך לטעון כי נחמיה קדם לעזרא. גדר היא אינה חומה, ומשמעותו גבול ביהודה, שטח ארץ ביהודה, אבל לא חומה. 7. ישנם המסיקים, כי מאחר ונחמיה לא הזכיר את עזרא בזכרונותיו, נחמיה קדם לעזרא. את החוקרים האלה אפשר לשאול; האם עזרא, שלפי דעתם פעל אחרי נחמיה, ההזכיר את נחמיה בזכרונותיו? בחלק הראשון של זכרונותיו נחמיה לא הזכיר את עזרא, כיון שעשה עבודה מאומצת בבנין-החומה. הוא גם לא היה זקוק לעזרתו של עזרא. לאחר-מכן, בזמן קריאת-התורה (נחמיה ח', 9) וחבוכת-החומות (נחמיה ב', 36), עזרא לקח חלק פעיל ועל-כן נחמיה הזכירו¹⁴.

איבני מקבל את דעתו, המתונה יחסית, של ברייט הסובר כי נחמיה קדם לעזרא, אלא שעבודתו של עזרא נעשתה בחלקה השני של שליחות נחמיה.

ההרס, שנחמיה מצא בירושלים, היה קיים גם בזמנו של עזרא. הרס זה נעשה ע"י נבוזארדן בזמן חורבן בית-ראשון, והוסיפו להרס גם השומרונים, בימיו הראשונים של ארתחששתא (עזרא ד'). עזרא לא הזדעזע "מההרס-החמרי" של יהודה, אלא מן "ההרס-הדתי" של תושביה. החומות ההרוסות והשערים השרופים לא העסיקו את עזרא; היות ולא עלה לארץ במגמה לבנות את ההריסות. עליתו נבעה כתוצאה מן השמועות, אשר הגיעו אליו, שספרו על המצב הדתי הרעוע. על-כן, מטרת בואו היתה להפיץ את התורה, ולהפסיק את נשואי-התערובת.

מטרת בואו של נחמיה היתה שונה. הוא שמע מחנבי תאור
מזעזע על ירושלים, שקיים בה מקדש אבל החומות והשערים
הרוסים; וכל איש בא לתוכה כרצונו. נחמיה שאף לפעול
בתחום-הבטחוני, ולכן מטרת-עליתו היתה לבצר את ירושלים
מבחינה-בטחונית. אם הכתוב לא ציין את ההרס החמרי בזמן
עליתו של עזרא, אין להסיק מזה כי נחמיה קדם לעזרא. הוא
הדין גם לגבי הטענה בענין התקנות הכלכליות של נחמיה.
הצד הכלכלי של תושבי-יהודה לא עניין את עזרא. אמנם הביא
מארתחשטא אגרת בה נכתבה ההבטחה של המלך לעזור לעבודת-
המקדש, אבל אותו עניין יותר הצד הדתי. משום-כך עזרא,
בתקבותיו, שם דגש על עניני הדת.
בקשר להצלחות וכשלונות בענין נשואי-התערובת, קשה לקבוע
עמדה כיון שאין לנו פרטים מדויקים. אבל, מתוך הכרת אופיו
של עזרא, למדים; כי זה לא היה התחום שבו הוא הצליח ביותר.
עזרא אמנם ביסה, ודרש את גרוש הנשים הנכריות, אף בחרו
ועדה, שתגלה את המשפחות המעורבות בכך. אבל אין וודאות כי
העם אמנם ביצע זאת. עזרא הבין שהעם אינו מוכן לבצע את
דרישתו ולכן החליט לפעול בשיטה עקיפה. הוא קבע תקנות,
שמטרת חלק מהן היתה למבוע נשואי-תערובת⁽¹⁵⁾, הפצת-התורה
באה במגמה ללמד את העם; על-מנת שידע מה מותר לו לעשות,
ומה אסור ע"פ חוקי-התורה⁽¹⁶⁾.

נחמיה, כאשר דרש להפסיק את בגע נשואי-התערובת, החתים את
העם על אמנה. הוא, כנראה, גם הקפיד כי תושבי ירושלים
ויהודה יקיימו אותה. אבל עם זאת מוצאים כי עם סיום
בנין-החומה העם מבטיח בפעם השניה לגדש את הנשים הנכריות,
(נחמיה יג', 3). מכאן ניתן להסיק כי היו עדיין משפחות,
שבהן במצאו נשים נכריות למרות תקיפותו של נחמיה. אופיו של
נחמיה מגלה לנו כי בנושא זה הצליח יותר מעזרא.

15) שמואל הובנר -ספר זר כבוד - החברה לחקר המקרא -

עמ' 182-183.

16) עיין אייזיק הירש וייס - דור דור ודורשיו - עמ' 56.

אשר לטענתו של אדגר כי עזרא דרש את גרוש הנשים הנכריות בעוד שנחמיה רק אסר את הנשואים אתן.

נחמיה הבין כי אין להטיל גזירה על הצבור, שאין הוא יכול לעמוד בה. הוא הבין כי הנגע הזה מושרש כה עמוק בקרב העם עד שקשה לטרונו. לכן החליט כי דרישתו בענין זה תהיה מכוונת לעתיד. משום-כך, כשחזר בפעם השניה לירושלים ושמע על נשואי התערובת (נחמיה יג', 23); הוא כעס מאד. כעסו בא לידי בטוי במריטת שערותיהם של אלו אשר המשיכו לשאת נשים נכריות והפרו בכך את הבטחתם לו ולאמנה.

אין להסיק כי עבודת נחמיה יש לה הופעה זמנית הבאה כהקדמה לרפורמות הדרסטיות של עזרא, מאי דרישה לגרש את הנשים שכבר היו בתוך בני ישראל.

מכל האמור עד כה, איני סבור כי נחמיה קדם לעזרא. אני מקבל את הדיעה המסורתית האומרת כי עזרא קדם לנחמיה, ובסדר מאורעות זה מופיעים הספרים עזרא ונחמיה.

פרק ה': עליה חמישית.

עליתו השנייה של נחמיה, בסימן חזוקה של "האמנה".

ראשי פרקים:

- א. הגורמים לעליתו.
 - ב. מועד-העליה.
 - ג. מסלול-העליה, והרכב העולים.
 - ד. פעולותיו העקריות של נחמיה בירושלים.
- א. לאחר עבודה מאומצת, של 12 שנה; בשנת 433 חזר נחמיה אל המלך הפרסי משם הושאל לתפקידו בירושלים. אבל הוא לא ישב זמן רב בשלוח בבירת-פרס; שכן בירושלים אירעו התפתחויות מענינות. הצרים לא העזו להכנס אל העיר כל זמן שנחמיה היה בה. אולם לאחר שעזב את ירושלים אלישיב הכהן, בלשכת-המקדש, מפנה מקום לטוביה קרובו. אבל לא רק זה התרחש בירושלים, אלא היו גם הפרות בדברים שהתיחסו לאמנה. הלויים לא קבלו את המגיע להם, ולכן עזבו את בית-המקדש. היה גם חילול-שבת, ולקיחת גשים בכריות. תופעות אלו הגיעו, בודאי, לאזביו של נחמיה, אשר המשיך להתעניין ^{במקדש} ולדעת מה ^{היה} תוצאות פעולותיו בשתיים-עשרה שנות פעילותו הקשה. נחמיה, אשר שמע את השמועות האלו, הבין כי מקומו לא בפרס אלא בירושלים. לכן פנה את המלך בבקשה לקבלת-רשות חזרה לירושלים; או, יתכן, כי תושבי-ירושלים פנו אל המלך, ובקשו להתיר לנחמיה לחזור אליהם⁽¹⁾.
- ב. הבעיה המתעוררת היא: כמה זמן שהה בפרס? התשובה לבעיה זו תבהיר גם מתי היה מועד עליתו השנייה. מתוך הכתוב אין לנו פרטים על זמן שהותו בפרס. מצויין רק: "ולקץ ימים נשאלתי מן המלך". (נחמיה יג', 6). מהו פרק הזמן ו"לקץ ימים"?

(1) עיין קלויזנר - הסטוריה של בית שני א', עמ' 308.

כהנא⁽²⁾, בהסתמכו על ויקרא כה', 29, סובר כי פרק-הזמן הוא שנה אחת.

סגל⁽³⁾, סובר כי נחמיה בעדר מירושלים כשלוש שנים. זר כבוד⁽⁴⁾ טוען: ו"לקץ הימים" - המשמעות היא זמן ארוך, ועובדה כי ביבתיים חלו שנויים רבים בירושלים ובגהודה. מילמן⁽⁵⁾ סובר, גם-כן, כי נחמיה בעדר מירושלים למספר שנים. לדעתו, נחמיה בעדר מן הארץ כשנה עד שבתיים, וזהו פרק זמן סביר לפריקת עול, היות והצרים המתינו במשך זמן רב לשעת-כושר על-מנת לחזור לירושלים. לכן לאחר עזיבתו של נחמיה עשו זאת בסיועו של אלישיב. גם תקנות האמנה הופרו במשך הזמן הקצר הזה. מכל האמור עד כה, ניתן לשער כי נחמיה עלה לירושלים בפעם השניה בשנת 431-432 לפנה"ס.

ג. הכתוב אינו מספר פרטים על עליה זו. אבל ניתן לשער כי הוא עלה גם בפעם הזאת בלווי צבאי, שכן ידע כי יש לו מתנגדים רבים. עליה זו מנתה: כ-100-50 אנשי-צבא מלויים. איבני סבור כי הצטרפו לעלייתו גם עולים מפרס, היות ומטרתו היתה להגיע בהקדם לירושלים. מסלול עלייתו היה, כנראה, בדרך הקצרה; משושן דרך תדמור לירושלים.

I. נחמיה הגיע לירושלים. לאחר בואו ביצע פעולות שמטרתן היתה להזכיר לתושבי-ירושלים ויהודה והצרים. כי חזר ואין הוא מוכן לותר על הסכמים אשר נכתבו. בשלב ראשון: השליך את כל כלי בית-טוביה מלשכות-המקדש, וטוהר את הלשכות. (נחמיה יג', 8-9), והשיב את כלי-ה' אל בית ה'.

בשלב שני: נחמיה פעל להחזרת הלויים לעבודתם בבית-ה', היות ובזמן העדרו מן הארץ הפסיק העם לתת ללויים את המעשרות המגיעים להם. הפסקה זו של נתינת מעשרות גרמה כי יעזבו את בית-המקדש, ועברו לעסוקים אחרים.

(4) עיין זר כבוד בפרושו לנחמיה יג', 6.

נחמיה אסף את הסגנים, והוכיחם על-כך. הוא אסף את הלויים והחזירם לעבודה במקדש, תוך הבטחה כי יהיו ממונים אשר ידאגו להם. (נחמיה יג', 13).

בשלב שלישי: לחם נחמיה נגד הנגעה של חילול-השבת. עם בואו לירושלים, מצא בה חילול-שבת המוני. בכרים באו אל ירושלים עם סחורותיהם, ואנשי-העיר קנו מהם. זאת למדים מן הכתוב בנחמיה יג', 16: "ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלים".

נחמיה הוכיח את חורי יהודה, והזהירם כי בעוון חלל-השבת חרבה ירושלים; כדברי ירמיהו יז', 27: "ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ונוא בשערי ירושלים ביום השבת, והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכנה" (6).

נחמיה ציוה להפסיק לרוכלים את היתר-הכניסה לירושלים בשבת. הוא הורה לסגור את שערי-העיר ביום השבת. נחמיה עשה זאת במגמה להפסיק את המסחר בשבת. אבל הרוכלים לא ויתרו, ועסקו במסחר מחוץ לחומות. תושבי-ירושלים יצאו, איפוא, אל מחוץ לחומות על-מנת לקנות מהם. כאשר נחמיה ראה זאת התרה ברוכלים, והזהירם כי אם ימשיכו במעשים אלו הוא יפגע בהם. האזהרה הספיקה, והרוכלים לא הוסיפו למכור מחוץ לחומות ביום השבת.

בשלב רביעי: יצא נחמיה, פעם נוספת, נגד נשואי-תערובת. בזמן העדרו של נחמיה מן הארץ, חלק מתושבי יהודה נצלו את אי בוכחותו, ולקחו נשים אשדודיות, עמוניות ומואביות. עובדה זו מראה כי גם נחמיה, שהיה איש-המעשה, לא הצליח לבער את הנגעה הזו מקרב העם; למרות כתיבת-האמנה וההבטחה שלא לשאת נשים בכריות. לאחר תקופה קצרה רואים אנו כי לא עמדו בהבטחתם: כתוצאה מלקיחת נשים אשדודיות, עמוניות ומואביות, נפגעה גם הלשון העברית, כי האמהות דברו עם ילדיהן בלשון עמם (7).

(6) עיין זר כבוד בפרושו לנחמיה יג', 16.

(7) עיין קלויזנר-הסטוריה של בית-שני א', עמ' 311, וכן עיין אצל כהנא בפרושו לנחמיה יג', 23.

נחמיה כעס עליהם כעס גדול. הוא הכה בהם, מרט שערותיהם והשביעם באלוהים שלא להתחתן בנוכריים. נחמיה הזכיר להם את כשלונו של שלמה, אשר נבע מרבוני נשים נכריות. (נחמיה יג', 26): "הלא על אלה חטא שלמה... ובגויים הרבים לא היה מלך כמוהו ואהוב לאלוהיו... גם אותו החטיאו הנשים הנכריות". כהמשך לפעולתו בתחום זה גירש נחמיה את בנו של יודע בן אלישיב הכהן הגדול, שלקח לאשה אחת מבנותיו של סנבלט החורוני. כעסו הרב של נחמיה מתבטא באי הזכרת שמו של חתנו של סנבלט, אלא רק ציין את העובדה כי היו קשרי-משפחה בין משפחת הכהן הגדול ובין משפחת סנבלט. (נחמיה יג', 28): "ומנני יודע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החורוני ואבריחהו מעלי" (8). בהמשך טיהר נחמיה גם את הלויים מבני נכר שנתוכם. זכרונותיו של נחמיה מסתיימים במשפט: "זכרה לי אלהי לטובה". משפט זה חוזר מספר פעמים בזכרונותיו. כתוצאה מחזרה זו האשימו אותו חכמי-התלמוד שהחזיק טובה לעצמו, ולכן לא קראו את הספר על שמו של נחמיה אלא על שמו של עזרא (9).

(8) עיין כהנא בפרושו לנחמיה יג' 28 — החתן לא זכה אפילו שיזכר בשמו. לפי פלביוס בספר קדמוניות היהודים יג' ז', 2; היה שמו של החתן מנשה ושם בתו של סנבלט ניקסו.
(9) עיין סנהדרין עג' עמ' ב', ונחמיה בן הכליה מאי טעמא לא איקרי סיפרא על שמיא? אמר ר' ירמיהו בר אבא מפני שהחזיק טובה לעצמו שנאמר "זכרה לי אלוהי לטובה".
כמו-כן עיין גם סוכה לז' עמ' א' - בעזרא הכתוב אומר: "צאו ההר והביאו עלי-זית" הרי זה כתוב בספר נחמיה ח', 15 ולא בעזרא. אלא ששני הספרים היו ספר אחד ונקראו עזרא. רק לאחר 1445 הם נחלקו לשני חלקים.
עיין קלויזנבר-הסטוריה של בית שני א' - עמ' 320 הערה 30.

אינני מקבל את טענותיהם של חכמי התלמוד בהעבירם ביקורת על נחמיה שהחזיק טובה לעצמו. לאחר שהכרנו את דמותו ואופיו של האיש אין הוא מצטייר בפנינו כאיש הרודף אחר כבוד, ומחזיק טובה לעצמו אלא ההיפך הוא הנכון.

בגלות פרס היה לו תפקיד חשוב ונכבד: שר אצל המלך הפרסי ארתחששתא הראשון. בתפקיד זה, בודאי שכבוד לא היה חסר לו. כאשר שמע על המצב הרע שבירושלים, עזב את משרתו המכובדת ועבר לירושלים בכדי לעזור לעמו לבנות את העיר ירושלים וחומותיה.

במשך שנות פעילותו בירושלים לא התנשא על אחריו, אלא, אדרבה, דאג לשכבות העניות שבעם בקבעו את שמיטת החובות. הוא שמש דוגמא כשהיה ראשון המוותרים על החובות. בתוקף היותו שר היה אדם עשיר והביא את כספו על-מנת לקנות מגרש בירושלים, אלא שאת סכום הכסף הזה הוציא לבנית החומה. (נחמיה ה', 16):
"וגם במלאכת החומה...החזקתי ושדה לא קנינו".

אדם שמחל על כבודו, וויתר על כספו אינו נראה כאדם המחזיק טובה לעצמו. במשפט: "זכרה לי אלהים לטובה" התכוון, נחמיה, לבקש מה' כי יזכור את מעשיו לטובה, היות והאדם בדרך כלל כפוי-טובה ועל-כן אינו יודע לפדש בכונה את מעשי רעהו.

לסכום: מן האמור לעיל ניתן להסיק, כי עקר פעולותיו של נחמיה בירושלים בחלק השני של שליחותו, התרכזו סביב סתימת פרצות באמנה אשר נחתמה על-ידי העם. הפרצות אירעו בזמן העדרו מן הארץ והם היו: קשרים עם משפחות בכרים (אלישיב הושיב את טוביה בירושלים), זלזול במתנות ללויים, חלול-שבת ונשואי-תערובת.

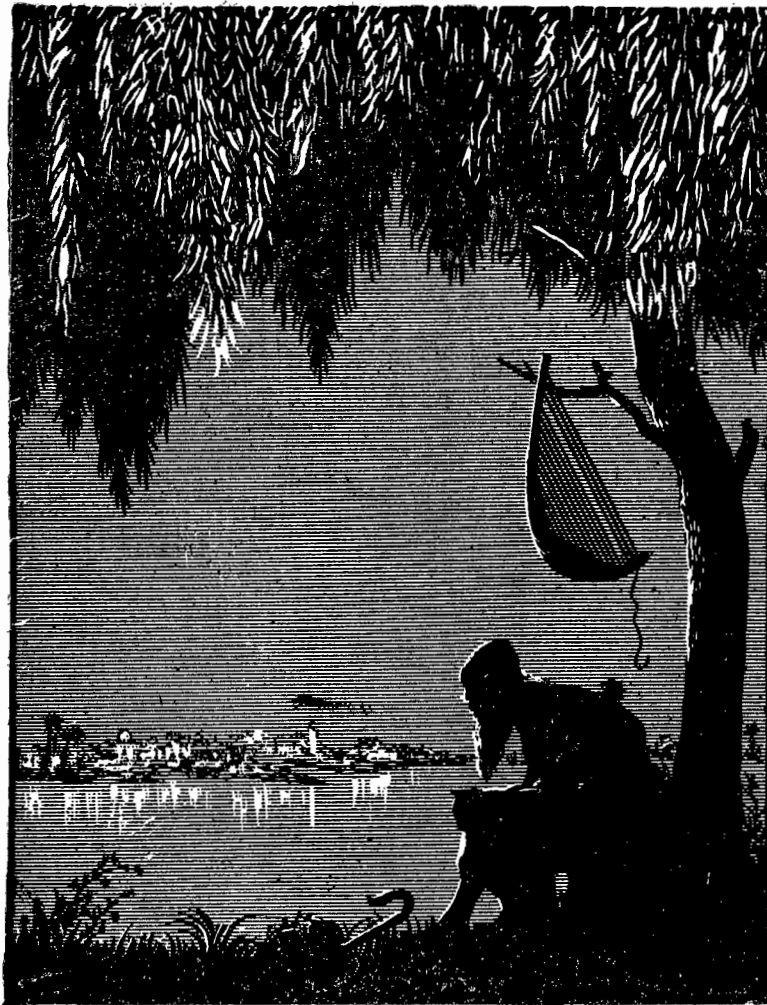
עם עליתו בגש במרץ לסתימת פרצות אלו. מן הכתוב אפשר
ללמד כיהצליח במלאכתו. הוא סילק את כלי-טוביה מלשכות
המקדש, דאג ללויים שיקבלו את המתנות המגיעות להם, הרתיק
את הרוכלים מירושלים ביום השבת, וגם דרש לגרש את הנשים
הגבריות. כדי שהעם יבצע את הגרוש בקט בפעולת-ראוה.
הוא גירש את בנו של יודע בן אלישיב מירושלים על שלקח
אשה ממשפחת סנבלט.
על פעולותיו הרבות זכה לכך כי גם האדם ידע להעריך את
אשיותו ופעולותיו למען עמו. בן-סירא* הכניס את נחמיה
לרשימת אבות-העולם ואמר עליו:

וירפא את הריסותינו	"נחמיה יאדר זכרו
ויצב דלתים ובריח.	המקים את חרבותינו

(* עיין ספרי בן-סירא - מט', 18-19..)

סכום העבודה

תקופה של 110 שנה עברה, מהכרזת כורש ועד סיום השלב השני של שליחות נחמיה. הכרזת-כורש אפשרה את הגשמת הכמיהה לציון ולגאולה. זו הייתה כמיהה שנולדה בלב העם מרגע היציאה לגלות, והייתה בלבם כל זמן היותם בגלות. את הכמיהה הזו מציג בעל הספר תהילים בפרק - קל"ז - 1: "על נהרות בבל שם ישבנו וגם בכינו בזכרנו את ציון".

שבי-ציון, בכל העליות, שמחו לשוב לארץ-האבות, לבנותה ולהחזיר את עטרתה וכבודה בבנין ירושלים, הארץ ובית-המקדש. כל עליה תרמה נדבך למסרה זו.

^{*}
- השגי העליות -

עליה ראשונה, בראשותו של ששבצר, שהיתה בשנת 539 לפנה"ס, שימשה מורה-דרך וחלוץ לעליה השנייה, אשר היתה הגדולה מבין העליות השונות. העליה הראשונה תקעה יתדות ראשונים בירושלים וביהודה.

עליה שנייה, בראשותם של זרובבל וירשוע בן-יהוצדק, שהיתה בשנת 537-8 לפנה"ס, נאבקה עם שכניה הצרים במטרה לבנות את בית-ה'. לבסוף הצליחו לבנות את בית-ה' והקימו את "סוכת דוד הנופלת". בהקמת המקדש הגשימו את הכתוב בויקרא כה', 8: "ועשו לי מקדש". אבל פסוק זה אינו מסתיים במלה "מקדש" אלא במלים; "ושכנתי בתוכם".

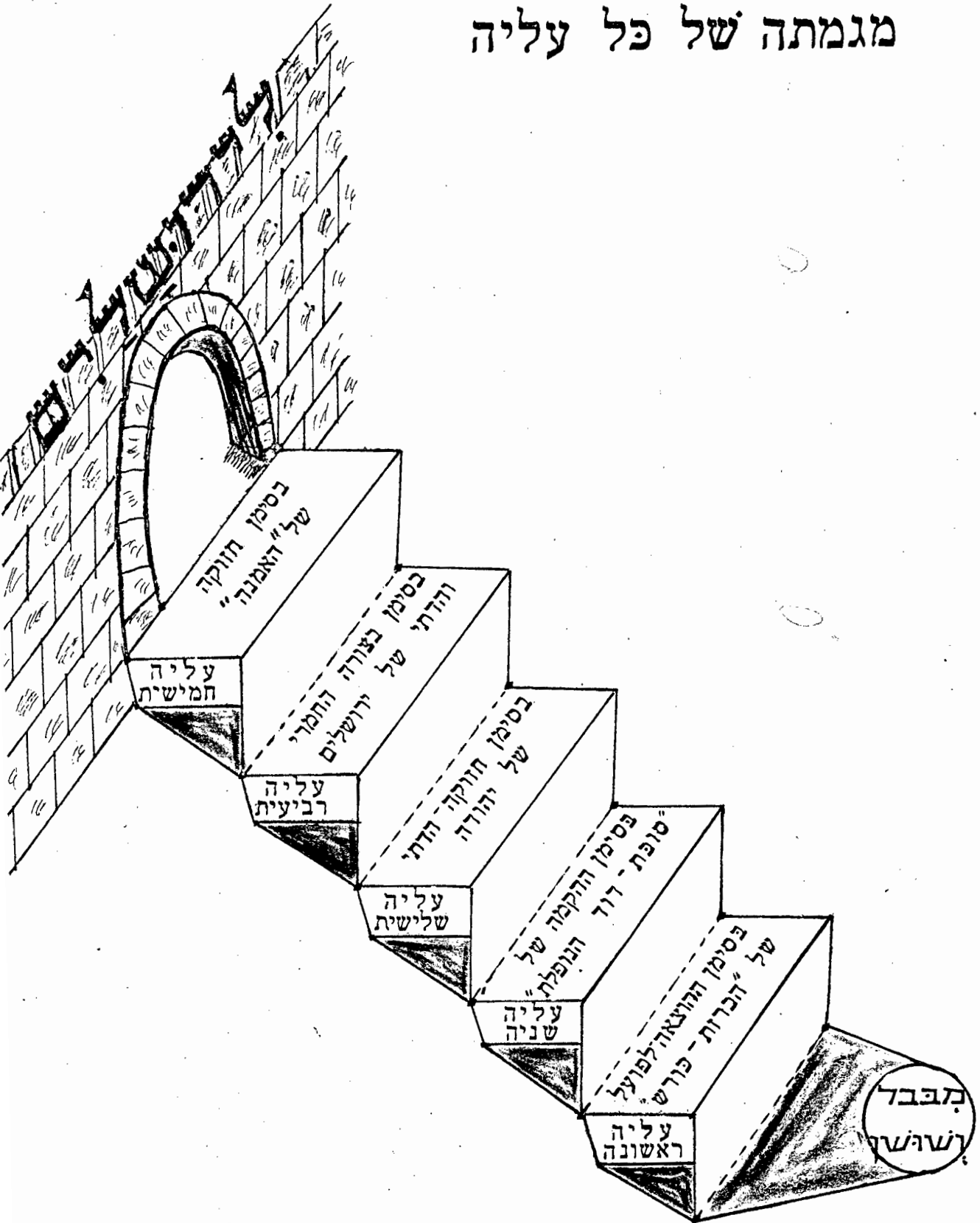
עליה שלישית: השלימה את הכתוב הנ"ל. היא תרמה כי השכינה תשכון בתוך ישראל (והעם). מנהיגה עזרא, שעלה בשנת 458 לפנה"ס, דאג להפצת התורה, ביהודה ובגולה. כמו-כן שאף, עזרא, להרחיק את הנכרי מקרב העם.

עליה רביעית, בראשותו של נחמיה, שעלה בשנת 445 לפנה"ס, תרמה לביצורה של ירושלים מבחינה בטחונית-דתית-כלכלית. תרומה זו העלתה את קרנה של ירושלים והמקדש בעיני ישראל והעמים. על-ידי פעולותיו קיים נחמיה את נבואת-יחזקאל: "וידעו הגויים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם". (יחזקאל לז', 28).

עליה חמישית, בראשותו של נחמיה שהיתה בשנת 431-2 לפנה"ס, באה לחזק ולבצע את התקנות שנקבעו ע"י האמנה. לסיום, מכל האמור לעיל ניתן לראות כי כל עליה תרמה את חלקה, ועשתה כמיטב יכולתה להחזרת "העטרה ליושנה".

(*) אלו היו העליות העקרויות לארץ-ישראל בתקופת שיבת ציון, ולהן מקורות בכתובים. אבל ניתן לשער כי היו עליות נוספות של קבוצות-עולים, אשר עלו ליהודה בעקבות העליות המרכזיות.

מגמתה של כל עליה

טבלה משווה בין העליות.

העליות	עליה ראשונה	עליה שניה	עליה שלישית	עליה רביעית	עליה חמישית
מי עמד בראש העליה	ששכר	זרובל ויושוע	עזרא	נחמיה	נחמיה
מס' העולים	כ-3.000 איש ואישה	כ-42.000 איש ואישה	כ-5.000 איש ואישה	כ-100-50 איש	כ-100-50 איש
מטרת העליה	1. הוצאה לפעל של הכרזת כורש 2. הנחת יסודות לבית-המקדש	בניית בית-ה' בירושלים.	חזוקה של ירושלים מבחינה דתית.	בניית החומות של ירושלים.	סתימת פרצות ב"אמנה".
מסלול העולים	מבבל דרך חלב, חמת-טהיתה דרך המלך לירושלים	מבבל דרך חדמור סבמדבר. זו היתה הדרך הקצרה לירושלים אבל גם המסוכנת.	כמסלול העליה הראשונה.	מבבל דרך חדמור לירושלים	כמסלול עלייתו הראשונה.
זכויות העולים	1. זכות עליה לירושלים וליהודה. 2. הדרשות לבנות את בית-ה' 3. העברת כלי- בית-המקדש לירושלים. 4. הוצאת כספים רכוש ובהמה מבבל לירושלים.	1. מינורי שופטים ודיינים ביהודה שפטו ע"פ חוקי התורה. 2. עזרה לצרכי- המקדש מאוצר השלטון הפרסי. 3. הזכות להעניש את המסרבים להשמע למנהיג.	1. לבנות את בית-ה' 2. להוציא כספים, רכוש ובהמה מבבל.	1. הדרשות לבנות את חומות ירושלים. 2. כריחת עצים לבניה. 3. ליווי צבאי מטעם המלך. 4. אוסונומיה דתית.	איסור מטעם המלך הפרסי לדאוג לכל צרכי יהודה וירושלים.
השגי העליות	העליה היוותה מורה-דרך וחלוץ לעליה השניה.	1. הפצת התורה בקרב העם. 2. דרישה לגרש הנשים הנכריות, אבל אין ודאות שאמנם בוצע הדבר. 3. נקבעה גם שורה ארוכה של חקנות דתיות. 4. הוחלף הכתב העברי העתיק לכתב אשורי.	הניחו יסודות למקדש, והצליחו להשלים את בניתו.	1. נבנו חומות ירושלים ושעריה. 2. נוספו תושבים לירושלים. 3. בוצעו תיקונים כלכליים ודתיים באמנה" שנחתמה ע"י העם.	חזוקה האמנה ע"י: 1. סילוק כלי טוביה מלשכת- המקדש. 2. דאגה ללויים. 3. מניעת חלול סבת. 4. דרישה לגרוש הנשים הנכריות, ושימוש בשפה העברית.

תאריכים ומאורעות מרכזיים

בתקופת שיבת ציון.

	539	-	לפנה"ס.	רשיון כורש
כ-3 חודשים לאחר הכרזת כורש	539	-	"	עלית ששבצר
	537-8	-	"	עלית זרובבל
	534-5	-	"	הפסקת בנין המקדש
בשנת שתיים לדריוש.	521	-	"	חדוש בנין המקדש
שש לדריוש.	516	-	"	חנוכת בית-המקדש השני
שבע לארתחששתא ה-1	458	-	"	עלית עזרא
" " העשרים	445	-	"	עליתו הראשונה של נחמיה
" " ה-33	431-2	-	"	עליתו השניה

מלכי בית אחמנש בפרס*

לפנה"ס.	559	-	529	-	כורש הגדול
"	529	-	522	-	קמביזס, (כנבוזי)
"	522	-	521	-	גומתא (אוזורפטור)
"	521	-	485	-	דריוש א' (בן היסטספס)
"	485	-	465	-	אחשורוש (כסרכסס)
"	465	-	424	-	ארתחששתא (לונגימנוס)

* עיין חיים שמואלי "ספר דים" - החברה לחקר המקרא, עמ' 340 - 341.

ב י ב ל י ו ג ר פ ר ה

המפרשים המסורתיים. א'.

אבן-עזרא, מצודת-דוד, מצודת-ציון, מנחת-ש"י, רש"י, פרושיהם לספרים עזרא ונחמיה, חגי וזכריה, מקראות גדולות "הוצאת הארץ", ירושלים, תשי"ט המלבי"ם - פרושו לספרים עזרא ונחמיה. "הוצאת פרדס", ירושלים 1956

פירושים וספרי עזר הקשורים בנושא העבודה. ב'.

מ. זר-כבוד - ספרי עזרא ונחמיה - "הוצאת דאובן מס", ירושלים תש"ט.

א. כהנא - ספרי עזרא ונחמיה - "הוצאת מקור", ירושלים תשכ"ט.

מ.צ. סגל - פרושו לעזרא ונחמיה - "הוצאת דביר", תל-אביב תש"ח.

י. קויפמן - תולדות האמונה הישראלית, ספר ח', "הוצאת מוסד ביאליק", ירושלים תש"ך.

י. בן-צבי - ספר השומרונים - תל-אביב, תרצ"ה.

א. כהנא - הספרים החיצוניים - תל-אביב, 1956.

הרב אהרון לוי - ספר החינוך - ירושלים, ת"ו.

הרב מ. חיים מרויש - "זכרון יעקב" - ירושלים, תרפ"ד.

ספרי היסטוריה. ג'.

ח. בן-ששון - תולדות עם ישראל בימי קדם, תל-אביב 1969.

צ. גרץ - דברי ימי ישראל א', - תל-אביב תרצ"ט.

ש. דובנוב - דברי ימי עם עולם א', - תל-אביב ת"ש.

א. הירש וויס - "דור דור ודורשיו" - דברי הימים לתורה בע"פ

א', ברלין, תרפ"ד.

ז. יעבץ - תולדות ישראל ג', - תל-אביב, תרצ"ד.

י. קלויזנר - הסטוריה של הבית השני א' - ירושלים 1952.

דר' אלכסנדר שור - "כתבי הורודוטוס" - ירושלים תרצ"ו.

ד'. ספרי מבוא, ויובל.

- ט. ברנפלד - מבוא לכתבי הקודש, ברלין תרפ"ג.
מ. צ. סגל - מבוא למקרא ג', ירושלים תש"ז.
ספר "אורבך" - החברה לחקר המקרא, ירושלים תשט"ו.
ספר בן-גוריון-"עוז לדוד", החברה לחקר המקרא,
ירושלים תשכ"ד.
ספר "דיים" - החברה לחקר המקרא, ירושלים תשי"ח.
ספר "זר-כבוד"- החברה לחקר המקרא, ירושלים תשכ"ח.
ספר "ניגור" - החברה לחקר המקרא, ירושלים תשי"ט.
ספר "סגל" - החברה לחקר המקרא, ירושלים תשכ"ה.

ה'. אנצקלופדיה ולכטקונים.

אנצקלופדיה מקראית.

כרך א'	- הערך -	"אחשוורוש"	- המחבר אברהם שליט.
" "	" "	"ארץ-ישראל"-תקופת השלטון הפרסי -בנימין מזר.	
" "	" "	"ארתחששתא"	- חברי המערכת.
כרך ב'	- הערך -	"בית טוביה"	- המחבר בנימין מזר.
" "	" "	"דריוש"	" חברי המערכת.
" "	" "	"דרך"	" מיכאל אבן-ירובה.
כרך ג'	- הערך -	"ייב"	- המחבר זאב בן-חיים.
" "	" "	"יהויכין"	" יעקב ליוור.
" "	" "	"ירושלים"	" בנימין מזר.
" "	" "	"ישועו בן יהוצדק"	" יעקב ליוור.
כרך ה'	- הערך -	"נחמיה"	- המחבר משה צבי סגל.
" "	" "	"סופר"	" אנסון רייגי.
" "	" "	"סבלט"	" יעקב ליוור.

B I B L I O G R A P H Y.

A. COMMENTARY & REFERENCE BOOKS.

L.W. BATTEN: THE INTERNATIONAL CRITICAL COMMENTARY.
THE BOOK OF EZRA & NEHEMIA
NEW-YORK 1913.

J.R. DUMMELOW: COMMENTARY ON THE BIBLE, LONDON 1920.

H.H. ROWLEY: THE SERVANT OF THE LORD, OXFORD 1965.

W.F. ALBRIGHT: FROM THE STONE AGE TO CHRISTIANITY,
U.S.A. 1957.

W.F. ALBRIGHT: THE BIBLICAL PERIOD FROM
ABRAHAM TO EZRA, U.S.A. 1965.

B. HISTORY BOOKS.

J. BRIGHT: A HISTORY OF ISRAEL - LONDON 1967.

H.H. MILMAN: HISTORY OF THE JEWS I, LONDON 1866.

A. OLIPHANT: JERUSALEM THE HOLY CITY, LONDON 1891.

C. INTRODUCTION TO THE BIBLE & ATLAS.

J. EDGAR: INTRODUCTION TO THE OLD TESTAMENT,
NEW-YORK 1906.

L.H. GOLENBERG: ATLAS OF THE BIBLE - LONDON 1963.

I. LEVY & M. DAVIS: A GUID TO THE STUDY OF THE BIBLE,
LONDON - 1966.

תכּן הענינים.

1 - 2	עמ'	מבנה העבודה
3 - 17	"	מבוא
18 - 24	"	פרק א' : עליה ראשונה
25 - 86	"	פרק ב' : עליה שניה
87 - 108	"	פרק ג' : עליה שלישית
109 - 138	"	פרק ד' : עליה רביעית
		נספח לפרק ד' : מה קדמה;
139 - 146	"	עלית עזרא, או עלית נחמיה?
147 - 152	"	פרק ה' : עליה חמישית
153 - 156	"	סכום העבודה
157	"	מאורעות ותאריכים מרכזיים
158 - 161	"	ביבליוגרפיה

מפות, מקורות, ציורים, טכמות וטבלאות.

- עמ' 5 — המפה: מפעולותיו של נבונאיז.
- עמ' 15, 16 — המקורות: גליל כורש.
- עמ' 24 — המפה: מסלול עליתם של ששבצר, זרובבל, עזרא ונחמיה לירושלים.
- עמ' 26 — הטבלה: ייחוסו של זרובבל.
- עמ' 31 — הטבלה: ייחוסו של זרובבל ע"פ המפרשים.
- עמ' 40 — הטבלה: מספר העולים בעזרא ב' ונחמיה ז'.
- עמ' 85 — המפה: ממלכת פרס הגדולה.
- עמ' 86 — המפה: גבולות יהודה בתקופת העליה השנייה.
- עמ' 138 — המפה: ירושלים בימי נחמיה.
- עמ' 153 — הציור: על נהרות בבל.
- עמ' 155 — הטכמה: מגמתה של כל עליה.
- עמ' 156 — הטבלה: טבלה משוה בין העליות.